

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

ISSN 2521-1293 (друкована версія)

ICV 2020 = 57.19

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-159

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23853-13693ПР від 03.04.2019*

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.**

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 33

Вінниця – 2021

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2020 = 57.19
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-159

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. С. Б. Барань. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2021. Вип. 33. 159 с.

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (додаток 5 до наказу Міністерства освіти і науки України 24.09.2020 № 1188).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 6 від 15.12.2021 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Барань С. Б., кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове) (головний редактор);

Амеліна С. М., доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ) (заступник головного редактора);

Газдаг В. В., доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки» Філологія, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);

Городенська К. Г., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України, м. Київ);

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Дмітренко Н. С., кандидат педагогічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Забужанська І. Д., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Іваницька Н. Б., доктор філологічних наук, професор (Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця);

Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Петров О. О., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Рамбішевська Д., доктор габілітат, професор (Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща);

Романюк С., доктор габілітат, професор (Варшавський університет, м. Варшава, Польща);

Сікора К., доктор габілітат, професор (Ягеллонський університет, м. Краків, Польща);

Черничко С. С., доктор філологічних наук, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);

Шинкарук В. Д., доктор філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);

Прокопчук Л. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ

Красвська Г. П., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький національний медичний університет імені М. Пирогова, м. Вінниця);

Соколова С. О., доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник (Інститут української мови Національної академії наук України, м. Київ).

Адреса редакційної колегії:

21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. (0432) 275-589.
e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo>.

Статті подано в авторській редакції.

Під час використання матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

УДК 80/82 (062.522)

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2021

© Автори статей, 2021

Ministry of Education and Science of Ukraine

**Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University**

ISSN 2521-1293 (print)

ICV 2020 = 57.19

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-159

*Certificate of registration of a printed
media outlet*

Series KB No. 23853-13693ПП of 03.04.2019

**SCIENTIFIC NOTES
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University.**

**Series: Philology
(Linguistics)**

No. 33

Vinnytsia – 2021

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (print)
ICV 2020 = 57.19
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-159

В 48 Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.
Series: Philology (linguistics) : collection of scientific works / Editor-in-Chief Elizaveta
Baran. Vinnytsia : "Firma Planer" LLC, 2021. No. 33. 159 p.

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine
(category «B»)

(addition 5 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 24.09.2020 No. 1188).

Recommended by the Academic Council
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
minutes of a meeting No. 6 of 15.12.2021

EDITORIAL BOARD

Baran E., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine) (Editor-in-Chief);

Amelina S., doctor of pedagogical sciences, candidate of philological sciences (Ph.D.), professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine) (Coordinating Editor);

Csernicsko I., doctor of philological sciences, professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Dmitrenko N., candidate of pedagogical sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Gazdag V., doctor of Philosophy of field of the Humanitarian Science Philology, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Horodenska K., doctor of philological sciences, professor (Institute of the Ukrainian Language of Ukrainian National Academy of Science, Kyiv, Ukraine);

Horofyanyuk I., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Petrov O., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Rambishevskaya D., doctor habilitat, professor (Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland);

Romanyk S., doctor habilitat, professor (University of Warsaw, Warsaw, Poland);

Shynkaruk V., doctor of philological sciences, professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

Sikora K., doctor habilitat, professor (The Jagiellonian University, Krakow, Poland);

Zabuzhanska I., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Zavalniuk I., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Prokopchuk L., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Assistant Editor).

REVIEWERS

Kraievskaya H., candidate of philological sciences, associate professor (National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Vinnytsya, Ukraine);

Sokolova S., doctor of philological sciences, professor, senior research fellow (Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).

Address of editorial board:

Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ostrozhske St., 32, Vinnytsia, Ukraine, 21101;
tel. +380(0432)275589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukzapmovoznavstvo>.

УДК 80/82 (062.522)

© Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical
University, 2021
© Authors of articles, 2021

**Министерство образования и науки Украины
Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского**

ISSN 2521-1293 (печатная версия)

ICV 2020 = 57.19

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-159

*Свидетельство о государственной
регистрации печатного средства
массовой информации*

Серия КВ № 23853-13693ПП от 03.04.2019

**НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ
Винницкого государственного
педагогического университета имени
Михаила Коцюбинского.**

**Серия: Филология
(языкознание)**

Выпуск 33

Винница – 2021

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (печатная версия)
ICV 2020 = 57.19
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-1-159

В 48 Научные записки Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского. Серия: Филология (языкознание) : сборник научных трудов / гл. ред. Е. Б. Барань. Винница : ТОВ «фирма Планер», 2021. Вып. 33. 159 с.

Утверждено как печатное периодическое издание, которое входит в Перечень научных профессиональных изданий Украины (категория «Б») (приложение 5 к приказу Министерства образования и науки Украины 24.09.2020 № 1188).

Рекомендовал к печати Ученый совет Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (протокол № 6 от 15.12.2021 г.).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Барань Е. Б., кандидат филологических наук, доцент (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово) (главный редактор);

Амелина С. Н., доктор педагогических наук, кандидат филологических наук, профессор (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев) (заместитель главного редактора);

Газдаг В. В., доктор философии в отрасли «Гуманитарные науки» Филология, доцент (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово);

Городенская Е. Г., доктор филологических наук, профессор (Институт украинского языка НАН Украины, г. Киев);

Горофянюк И. В., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница);

Дмитренко Н. Е., кандидат педагогических наук (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница);

Забужанская И. Д., кандидат филологических наук (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница);

Завальнюк И. Я., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница);

Иваницкая Н. Б., доктор филологических наук, профессор (Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница);

Иваницкая Н. Л., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница);

Петров А. А., кандидат филологических наук (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница);

Рамбишевская Д., доктор хабилитат, профессор (Институт славистики Польской академии наук, г. Варшава, Польша);

Романюк С., доктор хабилитат, профессор (Варшавский университет, г. Варшава, Польша);

Сикора К., доктор хабилитат, профессор (Ягеллонский университет, г. Краков, Польша);

Черничко С. С., доктор филологических наук, профессор (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово);

Шинкарук В. Д., доктор филологических наук, профессор (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев);

Прокопчук Л. В., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница) (ответственный секретарь).

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Краевская Г. П., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий национальный медицинский университет имени Н. Пирогова, г. Винница);

Соколова С. О., доктор филологических наук, профессор, ведущий научный сотрудник (Институт украинского языка Национальной академии наук Украины, г. Киев).

Адрес редакционной коллегии:

Украина, 21101, г. Винница, ул. Острожского, 32, факультет филологии и журналистики имени
Михаила Стельмаха Винницкого государственного педагогического университета
имени Михаила Коцюбинского;

тел. (0432) 275-589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo>.

Статьи поданы в авторской редакции.

При использовании материалов сборника ссылки на «Научные записки» являются обязательными.

УДК 80/82 (062.522)

© Винницкий государственный педагогический
университет имени Михаила Коцюбинского, 2021

© Авторы статей, 2021

ЗМІСТ

I. Актуальні питання теорії мови	13
Гапон Леся	
Питання української літературної мови в лінгвістичній спадщині Ярослава Рудницького.....	13
Кухар Ніна, Прокопчук Людмила	
Професор Ніна Іваницька в плеяді подільських науковців.....	20
II. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації	30
Буда Володимир, Заваринська Ірина, Нестайко Ірина	
Проблема іншомовних запозичень через російську мову в праці Василя Сімовича «На теми мови».....	30
Горобець Алла, Холод Інна	
Історіософський підхід до витлумачення категорії темпоральності й специфіка її вияву в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ ст.....	37
Денисевич Олена, Плечко Антоніна	
Емоційно-оцінний компонент в асоціативному значенні слова (на прикладі слів-стимулів рекламної лексики).....	50
Коваль Людмила	
Особливості лексичної вербалізації емоційного стану суму в епістолярії Василя Стуса... ..	59
III. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики	67
Добша Беата	
Лінгвістичний ландшафт як форма суспільної комунікації в м. Виноградів Закарпатської області України.....	67
Ліхницька Лариса, Старовойт Леся	
Семантична та семіотична системність української культури гостинності в мовно-ритуальних проявах.....	76
IV. Лінгвістика тексту. Стилїстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць	87
Кузь Валентина	
Художня лінгвоконцептологія: об'єктивація концепту земля у творах Віталія Мацька.....	87
Іваницька Ніна, Родюк Наталія	
Типологія основних синтаксичних одиниць у сучасній українській граматиці та лінгводидактиці.....	95
Павлушенко Ольга, Ватага Олександр	
Концепт «українська нація» в політичній публіцистиці Дмитра Донцова.....	106
Павлушенко Ольга, Мазай Лада	
Концепт «нація» в мовній свідомості української молоді через призму асоціативного експерименту.....	114
V. Проблеми діалектології та ономастики	123
Вишневська Галина, Середюк Лілія	
Лінгвістичні особливості прізвищ студентів галицького коледжу.....	123

Гороф'янюк Інна	
Лінгвістичний портрет української говірки села Богданешти Бричанського району Республіки Молдова.....	129
VI. Перекладознавство та міжкультурна комунікація	137
Галайчук Оксана	
Релігійна толерантність під час занять з української мови як іноземної.....	137
Зданюк Тетяна, Калинюк Тетяна, Гавловська Тетяна	
Національно-історичний колорит: німецько-українські перекладацькі паралелі.....	145
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	154

CONTENTS

I. Current issues of linguistic theory.....	13
Hapon Lesia	
The issue of the Ukrainian literary language in Y. Rudnytsky's linguistic heritage.....	13
Kukhar Nina, Prokopchuk Liudmyla	
Professor Nina Ivanytska in the community of Podillian scientists.....	20
II. Functional semantics of lexical units. The theory of nomination	30
Buda Volodymyr, Zavarynska Iryna, Nestaiko Iryna	
The problem of loanwords adopted through the Russian language in the work by Vasyl Simovych «On the Theme of Languages».....	30
Horobets Alla, Kholod Inna	
Historiosophical approach to the interpretation of the category of temporality and the specificity of its expression in the linguistic creativity of Vinnytsia region writers of the XX century.....	37
Denysevych Olena, Plechko Antonina	
Emotional and evaluative component in the associative meaning of the word (using the example of incentive words in advertising vocabulary).....	50
Koval Liudmyla	
Features of lexical verbalization of the emotional state of <i>sadness</i> in the Vasyl' Stus epistolary.....	59
III. Cognitive and communicative-pragmatic aspects of linguistics.....	67
Dobsa Beáta	
Linguistic landscape as a way of public communication in Nagyszőlös / Vinogradovo (in an ancient transcarpathian region Ukraine).....	67
Likhitska Larisa, Starovoi Lesya	
Semantic and semiotic system of Ukrainian hospitality culture in language and ritual manifestations.....	76
IV. Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units.....	87
Kuz Valentyna	
Artistic linguoconceptology: objectivation of the concept of land in the works of Vitalii Matsko.....	87
Ivanytska Nina, Rodiuk Nataliia	
Typology of basic syntax units in modern Ukrainian grammar and linguodidactics.....	95
Pavlushenko Olha, Vataha Oleksandr	
The concept of the "Ukrainian nation" in Dmitry Dontsov's political journalism.....	106
Pavlushenko Olha, Mazai Lada	
The concept of "nation" in the language consciousness of Ukrainian youth through the prism of associative experiment.....	114
V. Issues of dialectology and onomastics.....	123
Vyshnevskaya Galyna, Serediuk Liliia	
Linguistic features of students' surnames of the Halytskyi college.....	123

Horofyanyuk Inna	
A linguistic portrait of the Ukrainian dialect of Bogdaneshty, Brichanskiy district of the Republic of Moldova.....	129
VI. Translation studies and intercultural communication	137
Halaichuk Oksana	
Religious tolerance during classes of Ukrainian as a foreign language.....	137
Zdanyuk Tatiana, Kalinyuk Tatiana, Gavlovskaya Tatiana	
National-historical colour: German-Ukrainian translation parallels.....	145
INFORMATION FOR AUTHORS	154

СОДЕРЖАНИЕ

I. Актуальные вопросы теории языка.....	13
Гапон Леся	
Вопросы украинского литературного языка в лингвистическом наследии Ярослава Рудницкого.....	13
Кухар Нина, Прокопчук Людмила	
Профессор Нина Иваницкая в плеяде подольских ученых.....	20
II. Функциональная семантика лексических единиц. Теория номинации.....	30
Буда Владимир, Заваринская Ирина, Нестайко Ирина	
Проблемы иноязычных заимствований через русский язык в работе Василия Симовича «На темы языка».....	30
Горобец Алла, Холод Инна	
Исторический подход к толкованию категории темпоральности и специфика ее проявления в языковом творчестве писателей Винниччины XX века.....	37
Денисевич Елена, Плечко Антонина	
Эмоционально-оценочный компонент в ассоциативном значении слова (на примере слов-стимулов рекламной лексики).....	50
Коваль Людмила	
Особенности лексической вербализации эмоционального состояния грусти в эпистолярной прозе Василия Стуса.....	59
III. Когнитивные и коммуникативно-прагматические аспекты лингвистики.....	67
Добша Беата	
Лингвистический ландшафт как форма публичного общения в г. Виноградово Закарпатской области Украины.....	67
Лихицкая Лариса, Старовойт Леся	
Семантическая и семиотическая системность украинской культуры гостеприимства в языково-ритуальных проявлениях.....	76
IV. Лингвистика текста. Стилистические и контекстуальные проявления лексических и грамматических единиц.....	87
Кузь Валентина	
Художественная лингвоконцептология: объективация концепта земля в произведениях Виталия Мацько.....	87
Иваницкая Нина, Родюк Наталья	
Типология основных синтаксических единиц в современной украинской грамматике и лингводидактике.....	95
Павлушенко Ольга, Ватага Александр	
Концепт «украинская нация» в политической публицистике Дмитрия Донцова.....	106
Павлушенко Ольга, Мазай Лада	
Концепт «нация» в языковом сознании украинской молодежи через призму ассоциативного эксперимента.....	114
V. Проблемы диалектологии и ономастики.....	123
Вишневская Галина, Середюк Лиля	
Лингвистические особенности фамилий студентов галицкого колледжа.....	123

Горофянюк Інна	
Лингвистический портрет українського говора села Богданешты Бричанського району Республіки Молдова.....	129
VI. Теорія перекладу і міжкультурна комунікація.....	137
Галайчук Оксана	
Релігійна толерантність во время занять по українському мові як іноземному.....	137
Зданюк Татяна, Калынюк Татяна, Гавловская Татяна	
Національно-історический колорит: німецько-українські перекладческі паралелі.....	145
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	154

I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ

УДК 81(71=161.2)"19"(092):811.161.2 (045)

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-13-19

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЯРОСЛАВА РУДНИЦЬКОГО

Леся Гапон

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2
e-mail: yuzephik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5616-6478

У статті висвітлено суттєві (за Я. Рудницьким) ознаки української літературної мови, проаналізовано погляди мовознавця на її основу, періодизацію та чинники історичного розвитку, схарактеризовано етапи розвитку української літературної мови в авторській періодизації. Установлено перспективність ідей мовознавця в сучасній лінгвістиці, зокрема підходів до періодизації, до багатоаспектності аналізу чинників мовної еволюції.

Ключові слова: літературна мова, історія української літературної мови, мовна норма, стиль, періодизація історії української літературної мови, чинники історичного розвитку мови.

ВОПРОСЫ УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ ЯРОСЛАВА РУДНИЦКОГО

Леся Гапон

Тернопольський національний педагогічний університет
імени Володимира Гнатюка
Україна, г. Тернополь, ул. Максима Кривоноса, 2
e-mail: yuzephik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5616-6478

В статье освещены существенные (согласно Я. Рудницкому) признаки украинского литературного языка, проанализованы взгляды языковеда на ее основу, периодизацию и факторы исторического развития, охарактеризованы этапы развития украинского литературного языка в авторской периодизации. Доказана перспективность идей языковеда в современной лингвистике, в частности подходов к периодизации, полиаспектности анализа факторов языковой эволюции.

Ключевые слова: литературный язык, история украинского литературного языка, языковая норма, стиль, периодизация истории украинского литературного языка, фактор исторического развития языка.

THE ISSUE OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE IN Y. RUDNYTSKY'S LINGUISTIC HERITAGE

Гапон Леся

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksyma Kryvonosa St., Ternopil, Ukraine
e-mail: yuzephik@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5616-6478

Introduction. *The article highlights J. Rudnytsky's view on the essential features of the Ukrainian literary language, its basis, periodization and factors of historical development, describes the stages of the Ukrainian literary language development in the author's periodization.*

Ukrainian literary language is a cultural heritage of Ukrainians as a nation, an important factor of spiritual development and unity of the people. The issue of the origin and development of the Ukrainian language and culture in general occupies a significant place in the rich and varied Ya. Rudnytsky's heritage. The patriotic researcher sought to prove the Ukrainian language individuality and Ukrainian statehood and culture, its individual path of development since ancient times.

Purpose. *The purpose of the article is to analyze Ya. Rudnytsky's views on the phenomenon of the Ukrainian literary language, its formation and periodization.*

Methods. *The research methodology encompasses the method of linguistic literature analysis as well as generalization of leading ideas.*

Results. *The concept of the literary language of the Ukrainian Slavist is based on the interpretation of the literary language as a generally accepted and improved form of the common language, which is determined and regulated by language norms, as well as in oral and written forms. The development of the literary language is not only the elaboration of norms, but also its spreading to all spheres of political, industrial and cultural life, which generates an extensive system of functional styles, which are evidence of a new quality of literary language.*

The periodization of the historical development of the Ukrainian literary language is presented in Ya. Rudnytsky's research on the broad background of historical events and the social linguistic and cultural situation in a particular period. Ya. Rudnytsky distinguishes between the old (XI–XV centuries), (XV–XVIII centuries) and new (from the end of the XVIII century) periods of literary language as a component of cultural history from the times of Kyivan Rus to the 30s of the XX century.

Originality. *A new approach in the author's periodization to the history of the Ukrainian literary language is the singling out the stage of total Russification (XVIII century) in the middle period and a period of clear focus on the development of a common Ukrainian literary language in the new period (after the Ems decree of 1876).*

The important point in Ya. Rudnytsky's new Ukrainian literary language concept is the statement of the specifics of its development: moderate-evolutionary nature – from the beginning to the First World War and revolutionary – after the First World War, when there was rapid expansion of language as well as social functioning of language and its stylistic branching.

Conclusion. *The results of Ya. Rudnytsky's research are convincing and reliable owing to the analysis of linguistic phenomena, changes reflected in the written language monuments of a certain period, which objectify the evolutionary process of language formation that unfolded in Ukraine for a long time. The article defines the perspective of the linguist's ideas in modern linguistics, and namely the approaches to language periodization and multifaceted analysis of the factors affecting language evolution.*

Key words: *literary language, history of Ukrainian literary language, language norm, style, periodization of history of Ukrainian literary language, factors of language historical development.*

Постановка проблеми. Літературна мова – це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, яка в писемному та усному різновидах обслуговує культурне життя народу, усі сфери його суспільної діяльності. Українська літературна мова – це культурне надбання українців як нації, важливий чинник єдності народу та його духовного розвитку. Проблема становлення і розвитку української літературної мови була предметом дослідження вітчизняних мовознавців П. Житецького, І. Франка, А. Кримського, М. Сумцова, М. Сулими, П. Плюща, І. Білодіда, П. Тимошенка, А. Москаленка, М. Жовтобрюха, В. Русанівського, В. Німчука, В. Передрієнка, Л. Масенко та ін. Їй присвятили свої праці також і лінгвісти діаспори: С. Смаль-Стоцький, І. Огієнко, Я. Рудницький, Ю. Шевельов, О. Горбач.

Питання походження й розвитку української мови, культури загалом посідають значне місце в багатому й різноманітному доробку Ярослава-Богдана Рудницького, ученого-патріота, який прагнув за допомогою наукових фактів довести окремішність української мови та власний шлях розвитку української державності й культури з найдавніших часів.

Я. Рудницький був одним із найбільш діяльних українських філологів поза межами України. Незважаючи на його фундаментальні дослідження в різних галузях українського мовознавства, у Радянській Україні праці вченого через ідеологічні причини не були знайомі широкому науковому колу. Зацікавлення доробком Я. Рудницького спостерігаємо лише в материковій Україні періоду незалежності. З'ясування значення наукової спадщини вченого загалом і висвітлення окремих напрямів його лінгвістичної діяльності зокрема сприятиме всебічному об'єктивному висвітленню історії українського мовознавства і його подальшому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з особистістю Я. Рудницького, його внеском у розвиток українського мовознавства, розглядалися в працях науковців незалежної України З. Бичка, С. Гірняк, Я. Дзири, Г. Дідківської, Р. Зорівчак, Г. Мацюк, Н. Мартинишин, Р. Сіромського, Г. Шміло, В. Шендеровського. Статті Я. Дзири, Г. Дідківської, Р. Зорівчак, В. Шендеровського присвячені висвітленню окремих аспектів лінгвістичних досліджень Я. Рудницького, а в розвідках З. Бичка й С. Гірняк стисло представлено діалектологічні та соціолінгвістичні напрацювання вченого. У монографії Л. Гапон здійснено аналіз концепцій автора, що стосуються різних аспектів учення про українську мову.

Мета і завдання статті – проаналізувати погляди Ярослава Рудницького на феномен української літературної мови, її становлення та періодизацію.

Виклад основного матеріалу. У колі лінгвістичних інтересів відомого філолога діаспори Ярослава Рудницького проблема української літературної мови в її суспільному функціонуванні та стильовому розгалуженні була однією з найважливіших, оскільки вона передбачає нерозривний зв'язок насамперед з проблемою національної й культурної ідентичності, а мовознавець неодноразово наголошував на потребі самоідентифікації української нації в мові [9, с. 37].

«Розглядати концепцію української літературної мови в її еволюції, стильовій розбудові та інтелектуалізації доцільно, – зазначає Т. Панько, відштовхуючись від поглядів вченого на походження української мови як мови етнічної» [3, с. 115], тому коротко зупинимося на проблемі українського глотогенезу в трактуванні Я. Рудницького.

Проблема генези мови українського народу не була предметом спеціального дослідження вченого, однак він мав чітко сформовану позицію з цього питання. Приймаючи традиційний поділ слов'янських мов на три групи, мовознавець наголошує, що цей поділ не генетичний, а зумовлений лише географічним принципом, оскільки спирається *«на географічне розміщення відповідних моноетнічних комплексів»* [6, с. 8]. Усі слов'янські мови, за твердим переконанням автора, походять із спільнослов'янської, або праслов'янської мови: *«Українська мова, так як і староцерковнослов'янська й усі слов'янські мови, походить із праслов'янської мови й розвивалася з розпадом праслов'янської в V і пізніших століттях окремо як говори українських племен: полян, древлян, волинян, бужан, дулібів, лучан, тиверців, уличів та сіверян»* [5, с. 51]. У цьому переконанні Я. Рудницький спирався на відомі в славистиці праці західноукраїнських лінгвістів С. Смаль-Стоцького, О. Колесси, В. Сімовича. Надаючи перевагу дивергентному поясненню мовних інновацій, учений категорично заперечує існування спільносхіднослов'янської (праруської, давньоруської) мови, указує насамперед на специфічні риси української мови як свідчення її самостійності порівняно з російською і білоруською. Ці мовні ознаки вирізняють українську мову *«...як щось одне, як споєну й послідовно збудовану цілість-систему і роблять із неї окремишню одиницю в сем'ї слов'янських мов»* [6, с. 13].

Розглядаючи історію української мови в тісному зв'язку з історією українського народу, спільні риси української та інших слов'янських мов, славіст пояснював, спираючись на теорію хвиль Й. Шмідта, мовними контактами. На думку дослідника, українська мова – це окрема лінгвальна система, що розвивалася й розвивається в певних суспільно-історичних умовах як самостійна одиниця в сім'ї слов'янських мов: *«Українська мова автохтонна й континує безпосередньо й тягло розвоєві тенденції того праслов'янського говору, який лежить в її основі»* [6, с. 14]. Єдності національної мови, диференційованої на територіальні

діалекти, соціальні жаргони тощо, сприяє існування спільної літературної мови українського народу, що репрезентує мовні особливості загальнонародної мови.

Систематизація поглядів Я. Рудницького на історію української літературної мови викладена насамперед у праці «Українська мова та її говори», стимулом до написання якої послужило бажання автора зробити свій унесок у справу відродження української національної самосвідомості.

Концепція літературної мови українського славіста базується на трактуванні літературної мови як загальноприйнятої й удосконаленої форми загальнонародної мови, що визначається та регулюється мовними нормами, а також побутує в усній та писемній формах. Літературна мова, спираючись у всіх своїх найважливіших системно-структурних компонентах на народно-діалектну основу, ніколи цілком з нею не збігається. За словами Я. Рудницького, це *«наддіалектне утворення, бо збагачується новотворами письменників, поетів, журналістів і ін., а також фразеологією й слівництвом інших говорів, відрізняючись від них (говорів –Л. Г.) передусім, своєю опрацьованістю й нормативністю»* [6, с. 72].

Я. Рудницький розглядав літературну мову як вищу, художньо і науково оброблену форму народної мовної системи, процесом олітературення якої керують письменники, а зафіксовані ними мовні факти лінгвісти визнають нормативними.

Розвиток літературної мови полягає не лише у виробленні норми, а й поширенні її на всі сфери політичного, виробничого і культурного життя, що породжує розгалужену систему функціональних стилів, які є свідченням появи нової якості літературної мови. Сильова диференціація літературної мови – одна з головних внутрішньомовних ознак, за якою виокремлюють етапи розвитку літературної мови і яка співвідносна з такими екстралінгвальними чинниками, як зміна соціальних формацій, визначні історичні події в житті суспільства, великі наукові відкриття. Важливими чинниками становлення й розвитку української літературної мови, за словами Я. Рудницького, були *«друкарська справа, державна влада (князі, канцелярії, суди, військо, церква, школа)»*, однак, як тільки з'являється геніальна творча особистість, вона відразу стає *«справжньою вирішною силою в розвитку літературної мови»* [6, с. 14]. Мовленнева діяльність творчої особистості здатна впливати на мовлення представників різних соціальних груп, зокрема й нижчих верств населення, а це всезагальне використання стає вагомим чинником створення літературної мови, яка поширює свій вплив на всю *«націю-державу»* і стає мовою культури й літератури.

Розглядаючи суспільне функціонування української літературної мови в різних сферах («1. у товариському, розмовному стилі, 2. у риторичному, промовному стилі, 3. у науковому стилі, 4. у поетичному стилі») Я. Рудницький закликав використовувати її в усіх ділянках мововжитку і тим самим сприяти її розвитку та популяризації [6, с. 23].

Як зазначає О. Ніка, у концепції історії української літературної мови ключовими є питання періодизації, термінологічного окреслення літературної мови в різні періоди її функціонування [2, с. 20]. В основі виокремлення певних етапів історичного розвитку перебувають як внутрішні процеси розвитку самої літературної мови, так і її взаємозв'язки з розмовною мовою та історією українського народу. У цьому питанні переплітаються суто мовознавчі проблеми із суспільними, пов'язаними з прагненням українського народу пізнати об'єктивну правду про себе, утвердити свою самобутність та право на власну незалежну державу. Тому періодизація історичного розвитку української літературної мови представлена в Я. Рудницького на широкому тлі історичних подій і суспільної мовно-культурної ситуації в конкретний період. Я. Рудницький виокремлює давній (XI–XV ст.), (XV–XVIII ст.) і новий (з кінця XVIII ст.) періоди літературної мови як складника культурної історії від часів Київської Русі до 30-х років XX ст. [6, с. 69].

Характеристика кожного історичного етапу української літературної мови містила розгляд відповідних пам'яток української писемності з визначенням відбитих у них найважливіших рис української мови, аналіз тих мовних змін, які відбувалися в живому мовленні та знайшли відображення в текстах. Із такого всебічного висвітлення випливає, що риси, притаманні українській мові як окремій самостійній одиниці в сім'ї слов'янських мов,

сформувалися переважно в дописемний період, оскільки вони зафіксовані вже в найдавніших наших пам'ятках [6, с. 69].

Погляди Я. Рудницького на періодизацію історії української літературної мови узгоджуються з поширеними в діаспорній лінгвістиці концепціями Ю. Шевельова, О. Горбача, М. Чапленка про виокремлення трьох етапів її розвитку, тоді як мовознавці материкової України цього часового періоду розглядали лише два етапи.

Другим ключовим питанням у концепції історії української літературної мови є використання термінології на позначення різних періодів її функціонування. Як і його сучасники, І. Огієнко, І. Свенціцький, Ю. Шевельов, Я. Рудницький дотримувався погляду про виникнення літературної мови в Україні на чужій основі. Першою літературною мовою Київської Русі була мова Церкви, за термінологією автора – староцерковнослов'янська: *«З найдавніших часів літературною мовою українців була староцерковнослов'янська мова»* [6, с. 73]. Ця мова, створена солунськими братами Кирилом і Мефодієм, із часом українізувалася, оскільки риси живої української мови *«вдиралися щораз сильніше в староцерковнослов'янську мову й відрізнявали її виразно від московської чи сербської старо-болгарщини: староцерковна літературна мова зукраїнилася, себто постав український тип староцерковнослов'янської мови»* [6, с. 81], що проіснував до XVIII століття. Українську літературну мову XI–XIV ст. вчений називає *«українізованою староцерковщиною старої доби»* [6, с. 82]: *«Згодом витворився окремих тип цієї мови, що ми її називаємо українізованою старо-церковщиною, чи староукраїнською літературною, чи теж книжною мовою. Попри неї існували далі й розвивалися поодинокі говори українських етнічних груп, творячи народне підложжя, ґрунт для згаданої українізації староцерковнослов'янської мови»*, – зазначає дослідник [5, с. 51].

За Я. Рудницьким, для середньої доби в розвитку української літературної мови характерне її використання як державної мови у Великому Литовському Князівстві. Цим самим автор стверджує безперервність літературно-мовного історичного процесу. У межах *«українізованої староцерковщини середньої доби»* (XV–XVIII ст.) мовознавець виділяє *«руську мову»* XV століття – державну й дипломатичну мову Великого Литовського Князівства, і стверджує, що починаючи з XVI століття простежуються дві тенденції розвитку української літературної мови: 1) повернення до чистої староцерковнослов'янської мови в православних храмах, а з XVIII століття – її русифікація через засилля Московського патріархату і «великодержавний» вплив на Києво-Могилянську академію; 2) уживання в богослужіннях греко-католицької церкви українізованої староцерковщини, виникнення українського літературного «койне» [5, с. 63].

Саме на середню добу припадають, на думку Я. Рудницького, *«зародки письменства в українській народній мові»*, які вчений відносить до XVI ст., коли вперше в Україні відчували потребу писати народною мовою *«для лепшого вирозумлення людей посполитих»* [6, с. 82]. Пробудження національної самосвідомості вчений пов'язує з релігійними та соціальними змінами в українському суспільстві, зокрема ідеями Реформації, що проникали в Україну через Польщу й Литву. Таку літературну мову лінгвіст називає *«простою мовою»* [6, с. 82]. Характеризуючи літературну мову середньої доби, вчений зауважує значний вплив на її розвиток польської мови, зокрема, указує на запозичення з польської та через її посередництво з латинської та західноєвропейських мов. Я. Рудницький також розглядає літературну мову цієї доби у взаємозв'язку із жанрами творів: чиста народна мова, уважає мовознавець, має місце у творах з народного життя – інтермедіях, великодніх і різдвяних віршах, сатирах, в інших творах уживається далі церковнослов'янська мова [6, с. 83].

У розвитку української літературної мови середньої доби Я. Рудницький зосереджує увагу на XVIII ст. Заборони української мови першої половини XVIII ст., коли, за словами Я. Рудницького, здійснювався *«нагін на тодішню українську церковнослов'янську мову з боку російського уряду й примус вимовляти її з московська»* [6, с. 100] стали причиною занепаду цієї літературної мови: така зросійщена церковнослов'янська мова *«ставала щораз більше чужою в Україні й це вплинуло на поширеність народньої мови як літературної»* [6, с. 91], що і продемонструвала «Енеїда» І. П. Котляревського.

Період розвитку української літературної мови «від Котляревського» Я. Рудницький називає «*новою добою*» (кінець XVIII століття – до наших днів), однак у її межах після Емського указу (1876 р.) виокремлює **сучасну українську мову**, що репрезентує, на його думку, якісно новий етап – **розвиток спільної української літературної мови**: «*йде зближення та вирівнювання різниць у літературній мові Наддніпрянщини й Наддністрянщини*» [6, с. 100].

Характеризуючи нову добу в історії української літературної мови, Я. Рудницький звертає увагу на розвиток цієї мови в Наддніпрянщині, Галичині і Буковині. Уважаючи базовим для формування сучасної літературної мови східноукраїнське мовлення, дослідник, однак, наголошував, що саме в західноукраїнському регіоні було закладено підвалини новітньої науково-технічної термінології, активно розвився публіцистичний стиль [6, с. 101].

Кінець XIX – початок XX ст. – короткий, але дуже плідний період у розвитку української літературної мови. Він збігається з пробудженням української національної свідомості, зі спробами збудувати власну державу, з бурхливим наростанням художньої творчості як у галузі літератури, так і в інших видах мистецтва.

Зняття заборон українського друкованого слова й одержання статусу державної мови у XX ст. зумовили радикальні зміни в українській літературній мові. Використання її в «різних ділянках державного, технічного й економічного життя привело до потреби творити і вдосконалювати фахову термінологію з усіх галузей знання» [6, с. 101].

Розвиток української літературної мови істотно уповільнився вже на зламі 30–40-х років. У роботі «Мовна і правописна справа в Галичині», датованій 1937 роком, Я. Рудницький зазначає: «*Після 1929 за Збручем... пішов пляновий і систематичний наступ на все українство, отже й на українську мову. Російський уряд в т.зв. Радянській Україні, хоч і не заборонив офіційно українську мову, старається її «наблизити» до мови Леніна-Сталіна й «всесвітнього пролетаріату», до російської мови*. Таке «*наближення (помосковлення) йде скорим ходом вперед, головно-ж у ділянці термінології (й скорочення), складні й правопису, що вже значно одбіг від академічного...*» [4, с. 11].

Новим підходом в авторській періодизації історії української літературної мови є виокремлення в середній добі етапу тотальної русифікації (XVIII ст.) та в новій добі періоду виразної спрямованості на розвиток спільної української літературної мови (після Емського указу 1876 р.).

Важливим у концепції нової української літературної мови Я. Рудницького є положення про специфіку її розвитку: помірковано-еволюційний характер – від початків і до Першої світової війни і революційний – після Першої світової війни, коли відбувається стрімке розширення суспільного функціонування мови, її стильове розгалуження. Автор указував на той факт, що українська мова в післявоєнний період (1914–1918 рр.) зазнала такого «*велетенського скоку*» у своєму розвитку, якого не було в жодній із сучасних європейських мов. Отримання власної державності, небувалий розвиток економічного, політичного, технічно-виробничого, наукового колективного національного життя, а також активна діяльність українських письменників, – усе це викликало, на думку вченого, «*кратове прискорення в досьогочасному незвичайно умірковано-еволюційному розвитку української літературної мови*» [7, с. 3].

Висновки. Концепція української літературної мови Я. Рудницького спирається на глибоке знання писемних джерел, розуміння специфіки мовної норми і жанрово-стильової диференціації в різні історико-мовні періоди. Оперуючи належними лінгвальними фактами, учений послідовно доводив самостійність української мови й обстоював власний шлях розвитку української державності та культури з найдавніших часів. Історико-культурне підґрунтя пронизує і становлення, і розвиток літературної мови.

Результати досліджень Я. Рудницького переконливі й достовірні завдяки аналізу мовних явищ, змін, відображених у пам'ятках писемності певного періоду, які об'єктивують еволюційний процес мовотворення, що розгортався в Україні впродовж тривалого часу. Лінгвістична перспективність наукових ідей вченого набуває актуальності в процесі сьогоднішнього обговорення періодизації історії української літературної мови, об'ємного й

точного висвітлення основних закономірностей її розвитку, специфіки дослідження в кожний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гапон Л. Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького : монографія. Тернопіль, 2017. 200 с.
2. Ніка О. Концепція історії української літературної мови В. М. Русанівського. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2011. Вип. 22. С. 18–28.
3. Панько Т. Концепція української літературної мови в системі науково-культурологічних поглядів М. Грушевського. *Зб. наук. праць і матеріалів Міжнарод. ювілейної конф., присвяч. 125-й річниці від дня народження М. Грушевського*. Львів, 1994. С. 111–129.
4. Рудницький Я. Мовна та правописна справа в Галичині. Львів, 1937. 16 с.
5. Рудницький Я. Нарис граматики старо-церковно-слов'янської мови. Мюнхен, 1947. 142 с.
6. Рудницький Я. Українська мова та її говори. Вінніпег : Товариство Плекання Рідної Мови, 1965. 116 с.
7. Рудницький Я. Як говорити по-літературному. Прага, 1941. 104 с.
8. Русанівський В. Староукраїнська і слов'яноноруська мови на тлі розвитку інших літературних мов. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 3–11.
9. Rudnyckyj Ya. An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language : Introductory Part. Second Revised Edition. Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, 1972. Part 0–11. LXXXV p.

REFERENCES

1. Hapon L. Linhvistychna spadshchyna Yaroslava-Bohdana Rudnytskoho : monohrafiia. Ternopil, 2017. 200 s.
2. Nika O. Kontseptsiia istorii ukrainskoi literaturnoi movy V. M. Rusanivskoho. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*. 2011. Vyp. 22. S. 18–28.
3. Panko T. Kontseptsiia ukrainskoi literaturnoi movy v systemi naukovo-kulturolohichnykh pohliadiv M. Hrushevskoho. *Zb. nauk. prats i materialiv Mizhnarod. yuvileinoi konf., prysviachenoi 125-y richnytsi vid dnia narodzhennia M. Hrushevskoho*. Lviv, 1994. S. 111–129.
4. Rudnytskyi Ya. Movna ta pravopysna sprava v Halychyni. Lviv, 1937. 16 s.
5. Rudnytskyi Ya. Narys hramatyky staro-tserkovno-slovianskoi movy. Miunkhen, 1947. 142 s.
6. Rudnytskyi Ya. Ukrainska mova ta yii hovory. Vinnipeg : Tovarystvo Plekannia Ridnoi Movy, 1965. 116 s.
7. Rudnytskyi Ya. Yak hovoryty po-literaturnomu. Praha, 1941. 104 s.
8. Rusanivskyi V. Staroukrainska i slovianoruska movy na tli rozvytku inshykh literaturnykh mov // *Movoznavstvo*. 1997. №1. С. 3–11.
9. Rudnyckyj Ya. An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language : Introductory Part. Second Revised Edition. Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, 1972. Part 0–11. LXXXV r.

Гапон Леся Олексіївна, асистент кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Гапон Леся Алексеевна, асистент кафедри українського язика и методики ее изучения Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка (Украина).

Hapon Lesia, Assistant at the Department of Ukrainian Language and Methods of its Teaching at Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 27.10.2021

Статтю прийнято до друку: 03.11.2021

УДК 811.161.2'36'06:929Іваницька
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-20-29

**ПРОФЕСОР НІНА ІВАНИЦЬКА
В ПЛЕЯДІ ПОДІЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ**

Шановному керівникові з повагою і вдячністю

Ніна Кухар

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9293-6804

Людмила Прокопчук

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: liudapro578@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8735-3049

У статті проаналізовано внесок доктора філологічних наук, професора Ніни Іваницької в граматичну теорію сучасної української літературної мови. Фундатор подільської граматичної школи, автор низки ґрунтовних праць, присвячених вивченню природи двоскладного речення у взаємозв'язку його формально-граматичної та семантико-синтаксичної структури, дослідник теоретичних і прикладних проблем мовознавства, Ніна Іваницька застосувала інноваційний підхід до потрактування дискусійних питань синтаксичної теорії у вищій школі, що уможливорює опанування теорії мовної системи як сукупності моделей, кожна з яких відтворює реальні мовленнєві феномени. Розробляє проблеми впровадження інформаційних технологій в освітнє середовище вищої та середньої школи в процесі вивчення української мови.

Стаття продовжує низку публікацій, у яких визначено внесок мовознавців Поділля в розроблення проблем функціонування граматичних одиниць сучасної української літературної мови, частково окреслено результати діяльності наукової граматичної школи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Ключові слова: *Ніна Іваницька, граматична система мови, член речення, повнозначне слово, семантична єдність, синтагматика, лінгводидактика.*

**ПРОФЕСОР НИНА ИВАНИЦКАЯ
В ПЛЕЯДЕ ПОДОЛЬСКИХ УЧЕНЫХ**

Уважаемому руководителю с признанием и благодарностью

Нина Кухар

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9293-6804

Людмила Прокопчук

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: liudapro578@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8735-3049

В статье проанализирован вклад доктора филологических наук, профессора Нины Иваницкой в грамматическую теорию современного украинского литературного языка. Основатель подольской грамматической школы, автор ряда основательных работ, посвященных изучению природы двусложного предложения во взаимосвязи его формально-грамматической и семантико-синтаксической структуры, исследователь теоретических и прикладных проблем языкознания Нина Иваницкая применила инновационный подход к трактовке дискуссионных вопросов синтаксической теории в высшей школе, что обеспечивает овладение теорией языковой системы как совокупности моделей, каждая из которых являет собой реальные речевые феномены. Разрабатывает проблемы внедрения информационных технологий в образовательную среду высшей и средней школы в процессе изучения украинского языка.

Статья продолжает целый ряд публикаций, в которых определен вклад языковедов Подолья в разработку проблем функционирования грамматических единиц современного украинского литературного языка, частично очерчены результаты деятельности научной грамматической школы Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского.

Ключевые слова: *Нина Иваницкая, грамматическая система языка, член предложения, полнозначное слово, семантическое единство, синтагматика, лингводидактика.*

**PROFESSOR NINA IVANYTSKA IN THE COMMUNITY
OF PODILLIAN SCIENTISTS**

Dear leader, with respect and gratitude

Nina Kukhar

Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia
Ostrozkyi Str., 32, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9293-6804

Liudmyla Prokopchuk

Mykhailo Kotsyubinsky Vinnitsa State Pedagogical University
Ukraine, Vinnitsa, Ostrozky St., 32
e-mail: liudapro578@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8735-3049

Introduction. *In 2021, the Scientific Grammar Center of the Faculty of Philology and Journalism of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University will celebrate its 20th anniversary. Its creation was initiated by Professor N. L. Ivanytska, Doctor of Philology, together with the leading grammarians of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. In previous publications we have partially analyzed the main directions of the scientific activities of the Grammar Center.*

Purpose. *The purpose of our study is to determine the role of Nina Ivanytska, professor of the department of Ukrainian language at the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical*

University, in the study of the grammatical structure of the Ukrainian language and linguodidactics.

Methods. *The article employs descriptive-interpretive and analytical methods as the main ones.*

Results. *The multidimensional understanding of the categories of the character of syntactic units allowed Professor Nina Ivanytska to revise and deepen the established statements of the grammatical theory of Slavic studies (works "Syntax of collocations and sentences" (subsection "Composed predicate as syntactic structure"), "Two-syllable sentence in Ukrainian", "Full-valued word of Ukrainian language in modern category dimensions", "Syntagmatics of Ukrainian verb and syntactic analyticism").*

In the sphere of the scientist's interests are constantly in the practical aspects of the study of the grammatical structure of the modern Ukrainian language. Therefore, the implementation of research results in the practice of studying the Ukrainian language in different types of educational institutions is an important component of Professor Nina Ivanytska professional activities. The issue of optimizing the process of assimilation of syntactic theory by the students are devoted to the manuals "The study of sentence units in grades 4-8", "Syntax of a simple sentence. Complex cases of analysis."

The innovative approach to the interpretation of controversial issues of syntactic theory in high school is offered in the manual "Linguodidactic orientation of modern theories of categorical syntax of the Ukrainian language. Algorithms and programmed tasks", which allowed learning the theory of speech system as a set of models, each of which reproduces real speech phenomes.

The result of the long-term research of the grammatical structure of the modern Ukrainian language with the use of the achievements of computer linguistics is the monograph "Full-valued word of the Ukrainian language in the modern categorical dimensions", which characterizes full-valued words in the aspect of cross-level relations, categorized by the concept "autosemantism / sinsemantism mechanisms of grammaticalization of semantic unities.

Originality. *The innovative syntactic and linguodidactic ideas of Professor Nina Ivanytska, a famous linguist of Podillia, are analyzed to systematize and promote the achievements of modern Ukrainian linguistics, updating the linguodidactic model, in view of the reform of the educational environment of secondary and higher education.*

Conclusion. *Summarizing the achievements of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University on the eve of its glorious anniversary, it is necessary to appreciate the contribution of those supporters, whose names carve the unique scientific profile of one of the most famous institutions of higher education. Among them is Professor Nina Ivanytska, Doctor of Philology, head of the Podillia Grammar School, author of several fundamental works devoted to the features of the grammar system of the modern Ukrainian language and the specifics of studying syntactic units in the practice of secondary and higher education institutions.*

Keywords: *Nina Ivanytska, grammatical system of language, sentence unit, complete word, semantic unity, syntagmatics, linguodidactics.*

Постановка проблеми. 2021 року виповнюється 20 років від дня заснування Наукового граматичного центру факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Його створення ініціювала доктор філологічних наук, професор Н. Іваницька спільно з провідними граматистами Інституту української мови НАН України. У попередніх публікаціях ми вже частково проаналізували основні напрями наукової діяльності граматичного центру: унесок професора Петра Дудика в дослідження граматичного ладу української мови в аспекті функціонування синтаксичних одиниць, у теорію загального мовознавства на матеріалі його підручників для вищої школи «Вступ до мовознавства», «Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення. Еквіваленти речення)», «Стилістика української мови»; наукову спадщину М. Доленка, А. Кващука, І. Дацюка з позицій сьогодення [1, 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пропонована наукова розвідка продовжує низку досліджень, присвячених граматичним концепціям подільських лінгвістів. Зокрема, теоретичні напрацювання Наукового граматичного центру схарактеризовано в статтях А. Загнітка [3], Л. Коваль [11]. Актуальні питання функціонування граматичних одиниць сучасної української мови перебувають в колі наукових пошуків доктора філологічних наук, професора І. Завальнюк [3], яка нині координує один із напрямів діяльності Наукового граматичного центру Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Актуальність дослідження. Аналіз наукових поглядів професора Ніни Іваницької зумовлено потребою осмислення, систематизації й популяризації здобутків провідного вітчизняного граматиста, лінгводидакта.

Метою нашої розвідки є окреслення внеску професора кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Ніни Іваницької в дослідження граматичного ладу української мови й лінгводидактику.

Виклад основного матеріалу дослідження. ...Коли сивочола тендітна жінка поспішає до центрального входу Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, мало хто із перехожих здогадується, що йде відомий науковець, філолог, педагог Ніна Лаврентіївна Іваницька. Доктор філологічних наук, професор, відмінник освіти України, Заслужений працівник освіти України, Почесний працівник Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. З року в рік щодня торує професор Ніна Іваницька стежку до Університету і до своїх учнів. Її доля¹ стала невід'ємною від історії університету, а щонайперше – кафедри української мови. Саме тут випускниця аспірантури доєдналася до когорти знаних українських лінгвістів: Петра Дудика, Анатолія Кващука, Митрофана Доленка, Івана Дацюка, які підтримали молодого науковця, сприяли реалізації її сміливих наукових задумів. Тут професор Ніна Іваницька продовжує готувати вчителів української мови і літератури, викладачів, кандидатів філологічних наук, докторів філософії в умовах сучасних викликів. Творча, енергійна, амбітна, вимоглива до себе і колег, у вирі мовознавчих дискусій, активний учасник граматичних форумів, семінарів, круглих столів – це все про Ніну Лаврентіївну, і це не святкова риторика, а, навпаки, лише деякі штрихи, які допомагають увиразнити науковий портрет відомого українського граматиста. Постать подільського мовознавця в сучасному науковому дискурсі асоціюється насамперед із граматичною школою, виплеканою й очолюваною професором Ніною Іваницькою вже понад двадцять років.

Зацікавленість Ніни Іваницької синтаксичними проблемами невивадкова, адже саме в царині граматики активізувалися пошуки в період деякого послаблення ідеологічного тиску на українську мову. Вітчизняні традиції, що ґрунтуються на досягненнях передовсім Харківського лінгвістичного осередку, зокрема його натхненника Олександра Потебні та його послідовників: Д. Овсянико-Куликовського, Є. Тимченка, В. Сімоновича, І. Огієнка, О. Курило, М. Сулими, М. Гладкого, знаходили продовження в працях молодих науковців: А. Грищенко, І. Вихованця, К. Городенської, П. Дудика, В. Кононенка, О. Мельничука та інших. Багатоаспектний підхід до потрактування категорійної природи граматичних одиниць уможливив розв'язання низки проблем теорії словосполучення і речення, актуалізував ті, які потребували удокладнення, а також спричинив виокремлення нових об'єктів подальших синтаксичних досліджень.

Перші наукові розвідки (серед них і кандидатська дисертація) Ніна Іваницька присвятила вивченню складеного присудка – однієї з найскладніших граматичних категорій. Незважаючи на тривалу історію вивчення, питання членів речення, зокрема синтаксичного аналітизму, завжди перебували в колі дискусійних та суперечливих. Багатоаспектне розуміння категорійної природи синтаксичних одиниць дало змогу молодому науковцеві переглянути та поглибити усталені положення граматичної теорії славістики, зокрема теорії

¹ Детально про життєвий і професійний шлях професора Ніни Іваницької можна прочитати в публікаціях 1, 2, 10, 11, 13, 14.

присудків. 1975 року вийшла колективна монографія «Синтаксис словосполучення і речення» (Київ 1975), де було вміщено підрозділ «Складений присудок як синтаксична структура» (10, с. 59–85). Структурно-семантичний аналіз складеного іменного та складеного дієслівного присудків дав змогу за дистрибутивно-трансформаційними ознаками (проаналізовано увесь парадигматичний ряд уживань таких слів у мові) виокремити групу дієслів (*бути, стати, залишатися, лишатися, означати, становити, зоставатися, робитися*) у ролі зв'язок у складеному іменному присудку, а також визначити лексеми в ролі допоміжного дієслова в складеному дієслівному присудку (з огляду на семантику їх диференційовано на дві групи: дієслова, що виражають різні модальні відтінки, та дієслова, які показують початок, продовження дії); запропонувати критерії структурного відмежування предикативних сполук від непередикативних, синтаксично розчленованих. Важливими є зауваги щодо синтаксичного статусу присудка з нульовою зв'язкою. На переконання автора, «відсутність зв'язки в українській мові ні в якому разі не може бути кваліфікована як її пропуск, оскільки синтаксична система сучасної української мови характеризується великою частотою, звичністю та сталістю присудкових утворень з нульовою зв'язкою» [10, с. 73]. Об'єктивність таких висновкувань ґрунтується на результатах статистичних розрахунків, виконаних на базі великого матеріалу – понад 10 000 складених іменних і понад 3 000 складених дієслівних присудків, дібраних із різностильових текстів.

Теоретичним проблемам синтаксису присвячена і монографія «Двоскладне речення в українській мові» (Вінниця 1986, 167 с.), у якій уперше в українському мовознавстві досліджено двоскладне речення у взаємозв'язку його формально-граматичної та семантико-синтаксичної структури. Такий підхід уможливив теоретичне обґрунтування й виокремлення основних типів формально-граматичних і семантико-синтаксичних моделей двоскладного речення, оновлення критеріїв виділення компонентів членування реченнєвої структури, удосконалення методики їх аналізу.

Недоліками традиційної моделі членів речення, на думку Ніни Іваницької, є: *нездатність у межах наявної системи членів речення охопити й класифікувати всі мовленнєві елементи речення; відсутність однозначних критеріїв розмежування членів речення...; характеристика членів речення безвідносно до виявлення ознак обов'язковості – необов'язковості в синтаксичній структурі речення* [5, с. 15]. Для того щоб «уніфікувати структурні особливості членів граматичного центру речення і різного роду словосполучень, транспонованих у структуру речення», автор пропонує використовувати термін «компонент», зауважуючи, що конкретизований означенням «формально-граматичний» цей термін увиразнює принцип виділення його в структурі речення: «формально-граматичний компонент», «компонент формально-граматичної структури речення», як синоніми – «синтаксичний компонент», «компонент синтаксичної структури речення» [5, с. 15].

Беручи за основу теорію позиційної структури, запропоновану І. Вихованцем, професор Ніна Іваницька виокремила синтаксичні компоненти, що становлять ієрархізовану систему: 1) підмет і присудок; 2) обов'язкові компоненти, які «беруть участь у структурному завершенні речення загалом чи його окремих компонентів»; 3) факультативні компоненти причленної залежності та детермінанти, тобто необов'язкові складники формально-граматичної структури речення [5, с. 27].

Семантико-синтаксична інтерпретація моделей двоскладних речень орієнтована на тип формально-граматичної моделі двоскладного речення з урахуванням предикативних відношень між головними компонентами та непередикативних відношень між присудком та обов'язковими компонентами приприсудкової залежності, що уможливило глибше осягнення «денотативно-референтної природи речення у взаємозв'язках його внутрішньої структури з позамовною дійсністю» [5, с. 155].

Упродовж тривалого періоду професор Ніна Іваницька керувала виконанням науково-дослідних тем «Абсолютивно-релятивні параметри повнозначних слів української та англійської мов і структура речення» (2006–2008); «Повнозначні слова української мови і структура речення» (2009–2011). Результати наукових пошуків подано в низці публікацій,

серед них і праця «*Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм: монографія*» (Вінниця 2012, 180 с.). У передмові автор констатує, що найменш розробленим розділом граматики залишається синтаксис, наголошуючи, що наукові дискусії зосереджено на проблемах синтаксичного аналітизму, тому предметом вивчення дослідниці обирає дієслова як специфічні класи повнозначних слів, які акумулюють ресурси для утворення аналітичних форм присудка. Уражає скрупульозний, подекуди прискіпливий розгляд професором Ніною Іваницькою класичних наукових джерел, сміливе потрактування й аргументована критика усталених положень синтаксичної теорії, презентованої постатями О. Востокова, О. Потебні, І. Распопова, Р. Мразека та ін.

Теоретичні висновки автора ґрунтуються на впорядкованому реєстрі дієслівних словоназв (1500 одиниць) із обов'язковими поширювачами, виявленими внаслідок застосування дистрибутивно-трансформаційних прийомів структурного методу на різностильовому реченнєвому матеріалі. Висунувши гіпотезу щодо прямої відповідності між ступенем вияву семантико-граматичної єдності сполук «дієслово + дієслово-інфінітив» та їхньою синтаксичною функцією, дослідниці експериментально виокремила групи предикатних і непередикатних семантичних єдностей з інфінітивним компонентом. Це також уможливило встановлення критеріїв класифікації таких семантичних єдностей.

У монографії подано також характеристику аналітичних присудкових конструкцій з дієслівною словоназвою *бути, стати, залишитися, лишатися, зостатися*. Дослідниці аргументовано доводить, що інтегральна функція дієслова – реалізація синтагматичних відношень – уможлиблює їхнє ранжування за ознакою автосемантизм / синсемантизм, водночас забезпечуючи участь в утворенні аналітичних компонентів формально-граматичної структури речення.

У колі інтересів професора Ніни Іваницької постійно перебувають і практичні аспекти вивчення граматичного ладу сучасної української мови. Тому впровадження результатів досліджень у практику вивчення української мови в різних типах навчальних закладів – важливий складник професійної діяльності науковця. Допомогти вчителю-словеснику вдосконалити методику роз'яснення учням складних питань синтаксичного аналізу покликаний посібник «*Вивчення членів речення у 4–8 класах*» (Київ 1982, 144 с.), який, окрім теоретичних відомостей про члени речення, уміщує дидактичні матеріали для використання на уроках та під час проведення факультативних занять.

Навчально-методичний посібник «*Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу*» (Київ 1989, 63 с.) зорієнтований на оптимізацію процесу засвоєння синтаксичної теорії здобувачами вищої освіти, про що свідчать назви параграфів – *Вплив лексичного значення на його синтаксичну роль у реченні, Додаткові прийоми розмежування членів речення, Складні випадки аналізу підмета, Складні випадки розмежування другорядних членів речення* тощо [9, с. 63].

Навчальний посібник «*Лінгводидактична зорієнтованість сучасних теорій категорійного синтаксису української мови. Алгоритми й програмовані завдання*» (Вінниця 2012, 194 с.) вийшов дуже невеликим накладом задовго до формату дистанційного навчання і масової цифровізації освітнього середовища. Може видатися проявом наукової інтуїції звернення професора Ніни Іваницької до алгоритмування в аспекті проблемного навчання мови з визнанням пріоритету пошукових методик для формування критичного мислення здобувача вищої освіти. Проте ще з початку 90-х рр. ХХ ст. за ініціативою професора Ніни Іваницької викладачі кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського зосередили свої наукові пошуки навколо проблеми комп'ютерного забезпечення навчання української мови (*Іваницька Н. Л. Комп'ютерне освоєння шкільного курсу української мови: звіт про виконання держбюджетної науково-дослідної теми за замовленням МНО України. Київ, 1993. 211 с.*). Найбільш значущими були такі праці:

Іваницька Н. Л. Українська мова. Морфологія. Частина мови : пакет навчально-контролюючих програм для школи. Вінниця: ВДП, 1993. 303 с.

Іваницька Н. Л., Лапшина І. М., Нестеренко І. Я. Електронна версія посібника: Українська мова. Фонетика. Графіка. Дидактичні ігри з комп'ютерним забезпеченням: посібн. для школи. Вінниця :Україночка, 1993. 101 с.

Іваницька Н. Л., Лапшина І. М., Павликівська Н. М. Українська мова. Комп'ютерні технології вивчення мови (алгоритми, програмовані завдання): посібн. для вузу. Вінниця: ВДПІ, 1994. 101 с.

До того ж два проекти з проблем комп'ютерного освоєння української мови під керівництвом професора Ніни Іваницької та в співавторстві з доц. Лапшиною І. М. 1995 року посіли призові місця на конкурсі, зініційованому Міністерством освіти України та міжнародним фондом «Відродження» у рамках програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні» [15, с. 7].

Посібник *«Лінгводидактична зорієнтованість сучасних теорій категорійного синтаксису української мови. Алгоритми й програмовані завдання»* структуровано такими підрозділами: *Денотативна природа повнозначного слова; Автосемантичні / синсемантичні повнозначні слова. Дієслівний автосемантизм / синсемантизм; Семантична єдність повнозначних слів. Експлікатори семантичних єдностей; Компоненти формально-синтаксичної структури речення; Формально-синтаксичні моделі простого речення дієслівної будови* [6].

Новаторським постає запропонований інноваційний підхід до потрактування дискусійних питань синтаксичної теорії у вищій школі, він уможливує опанування теорії мовної системи як сукупності моделей, кожна з яких відтворює реальні мовленнєві феномени. Вибір алгоритму залежить від мети заняття й обраних викладачем методичних прийомів вивчення лінгвального матеріалу. Застосування елементів алгоритмування в освітньому середовищі сприяє виробленню в здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей таких компетенцій: здатності до узагальнення, продукування оригінальних ідей, швидкості й цілеспрямованості дій, гнучкості мислення, критичності й самокритичності тощо.

До того ж теоретичний зміст і дидактичні матеріали є особливо важливими для практичного застосування в ракурсі підготовки учнів до ЗНО, навчання української мови в профільній школі, підвищення кваліфікації вчителів української мови, до прикладу, алгоритм виокремлення типів присудків аналітичної будови, визначення синтаксичних функцій інфінітивних форм у системі компонентів простого речення та ін.

Підсумком тривалих досліджень граматичного ладу сучасної української мови із залученням досягнень комп'ютерної лінгвістики стала монографія *«Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах»* (Вінниця 2017, 266 с.). Визнаючи категорійний синтаксис вершинним рівнем граматики, автор зараховує до цієї підсистеми повнозначні слова з їхньою головною домінантою – *«здатністю сполучатися одне з одним через наявність у них внутрішніх складових (сем), здатних певним чином реалізуватися в межах самого слова чи в його сполучувальних можливостях із іншими словами для номінації відповідних денотатів»* (7, с. 25). Багатий емпіричний матеріал (50000 реченнєвих конструкцій) забезпечив виокремлення значень та значеннєвих варіантів повнозначних слів, спричинених їхнім функціонуванням у системі сучасної української мови, зокрема дією екстралінгвальних чинників. Звертаючись до Словника української мови в 11 томах, автор висновкує, що лінгвальна природа абсолютних і релятивних лексем репрезентована в українській лєсикографії досить об'єктивно. До того ж характеристика повнозначних слів в аспекті міжрівневих відношень, категоризованих поняттям «автосемантизм / синсемантизм» уможливує виявлення механізмів граматики семантизації семантичних єдностей.

У першому розділі монографії – *«Лінгвальна сутність денотативного підходу до вивчення повнозначного слова»* – професор Ніна Іваницька детально характеризує денотативний компонент семантики іменникових, прикметникових та дієслівних словоназв, ураховуючи загальнофілософські принципи онтологічного розчленування предметів, ознак, дій, станів тощо, а також традиційні концепції частиномовної системи сучасної української мови. Прикметною в умовах термінологічних інновацій є увага дослідниці до

металінгвістичного аспекту проблеми повнозначних слівоназв: виокремлення повнозначних / неповнозначних, абсолютних і відносних значень слів, абсолютивні і релятивні слова, валентність, ступінь семантичної наповненості лексеми.

У другій частині монографії – «Деякі особливості повнозначного слова в номінуванні денотата» – подано вичерпний аналіз повнозначних слівоназв в аспекті ономазіології, термінології, лінгвістичного моделювання. Третій і четвертий розділи присвячено граматичній інтерпретації слівоназв як елементів словосполучення та компонентів реченнєвої будови. Залишаючись послідовником концепції Празького лінгвістичного осередку щодо рівневої (ярусної) природи мовної системи, складники якої перебувають у послідовній, ієрархічній залежності, визнаючи структурні (дистрибутивний, трансформаційний) прийоми основними для виокремлення та інтерпретації повнозначних слівоназв, Ніна Іваницька розглядає повнозначні номінації в динаміці, проєктуючи перспективи їхнього уживання в граматичних одиницях.

Теоретичні міркування тісно пов'язані з прикладним виявом повнозначних слів: автор схарактеризувала основні формально-граматичні реченнєві моделі (*двоскладні речення дієслівного типу без обов'язкових прислівних приприсудкових компонентів; односкладні речення дієслівного типу з обов'язковими прислівними приприсудковими компонентами; двоскладні речення недієслівного типу без обов'язкових прислівних компонентів приприсудкової залежності; двоскладні речення недієслівного типу з обов'язковими прислівними компонентами приприсудкової залежності*). Закцентуємо також на розлогії характеристикі специфічних мовних одиниць граматичної системи: дуплексива, детермінанта, факультативного компонента прислівної залежності.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Підсумовуючи здобутки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в царині реалізації основних напрямів діяльності граматичного центру напередодні славного ювілею університету, маємо поцінувати внесок тих сподвижників, чий імена вирізьблюють неповторний науковий профіль одного з найбільш відомих закладів вищої освіти. З-поміж них – професор Ніна Іваницька, доктор філологічних наук, очільник подільської граматичної школи, автор низки фундаментальних праць, присвячених питанням природи граматичної системи сучасної української мови й особливостям вивчення синтаксичних одиниць у практиці закладів середньої та вищої освіти. Новаторські синтаксичні та лінгводидактичні ідеї відомого подільського мовознавця, переконані, потребують подальшого уважного прочитання, аналізу й узагальнення, що, сподіваємося, реалізують учні та послідовники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатько В., Завальнюк І., Кухар Н. Проблеми граматичної системи сучасної української мови в науковій спадщині професора Петра Дудика (до 95-річчя від дня народження). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2021. № 32. С. 16–29.
2. Вихованець І. Р. Іваницька Ніна Лаврентіївна. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана», 2002. С. 197.
3. Загнітко А., Балко М. Іваницька Ніна Лаврентіївна. *Українська грамати́ка в іменах: енциклопедичний словник-довідник: науково-довідкове видання*. Донецьк : ДонНУ, 2013. С. 148–151.
4. Іваницька Н. Л. Вивчення членів речення у 4–8 класах. Київ : Радянська школа, 1982. 144 с.
5. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 167 с.
6. Іваницька Н. Л. Лінгводидактична зорієнтованість сучасних теорій категорійного синтаксису української мови. Алгоритми й програмовані завдання. Вінниця : ВДПУ, 2012. 194 с.

7. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах: монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 266 с.
8. Іваницька Н. Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм: монографія. Вінниця : ВДПУ, 2012. 180 с.
9. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу: навч.-метод. посібник. Київ : Вища школа, 1989. 63 с.
10. Іваницька Н. Л. Складений присудок в українській мові. *Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки)* / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ: Наукова думка, 1975. 221 с.
11. Коваль Л. М. У вирі праці: з нагоди ювілею Ніни Лаврентіївни Іваницької. *Рідний край: альманах Полтавського державного педагогічного університету*. 2010. № 1 (22). С. 81–85.
12. Кочан І., Захлюпана Н. Українська лінгводидактика в іменах: словник-довідник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 79–80.
13. Кухар Н., Прокопчук Л. Усе іде, але не все минає... (портрети подільських науковців – 85-річчю від дня заснування кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2017. № 25. С. 259–265.
14. Ніна Лаврентіївна Іваницька: біобібліографічний покажчик. ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Відп. за вип. В. С. Білоус. Вінниця, 2016. 36 с.
15. Руснак І. Є. Наукова граматична школа професора Іваницької Ніни Лаврентіївни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця, 2012. Вип. 15. С. 3–16.*

REFERENCES

1. Bohatko V., Zavalniuk I., Kukhar N. Problemy hramatychnoi systemy suchasnoi ukrainskoi movy v naukovi spadshchyni profesora Petra Dudyka (do 95-richchia vid dnia narodzhennia). *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. 2021. № 32. S. 16–29.
2. Vykhoanets I. R. Ivanytska Nina Lavrentiivna. *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv : Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana», 2002. S. 197.
3. Zahnitko A., Balko M. Ivanytska Nina Lavrentiivna. *Ukrainska hramatyka v imenakh: entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk: naukovo-dovidkove vydannia*. Donetsk : DonNU, 2013. S. 148–151.
4. Ivanytska N. L. Vyvchennia chleniv rechennia u 4–8 klasakh. Kyiv : Radianska shkola, 1982. 144 s.
5. Ivanytska N. L. Dvoskladne rechennia v ukrainskii movi. Kyiv : Vyshcha shkola, 1986. 167 s.
6. Ivanytska N. L. Linhvodydaktychna zorientovanist suchasnykh teorii katehoriinoho syntaksysu ukrainskoi movy. Alhorytmy y prohramovani zavdannia. Vinnytsia : VDPU, 2012. 194 s.
7. Ivanytska N. L. Povnoznachne slovo ukrainskoi movy v suchasnykh katehoriinykh vymirakh: monohrafiia. Vinnytsia : Nilan-LTD, 2017. 266 s.
8. Ivanytska N. L. Syntahmatyka ukrainskoho diieslova i syntaksychnyi analityzm: monohrafiia. Vinnytsia : VDPU, 2012. 180 s.
9. Ivanytska N. L. Syntaksys prostoho rechennia. Skladni vypadky analizu: navch.-metod. posibnyk. Kyiv : Vyshcha shkola, 1989. 63 s.
10. Ivanytska N. L. Skladenyi prysudok v ukrainskii movi. Syntaksys slovopoluchennia i prostoho rechennia (syntaksychni katehori i zviazyky) / M. A. Zhovtobriukh (vidp. red.). Kyiv : Naukova dumka, 1975. 221 s.

11. Koval L. M. U vyri pratsi: z nahody yuvileiu Niny Lavrentiivny Ivanytskoi. *Ridnyi kraj: almanakh Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2010. № 1 (22). S. 81–85.

12. Kochan I., Zakhliupana N. Ukrainska lnhvodydaktyka v imenakh: slovnyk-dovidnyk. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2011. S. 79–80.

13. Kukhar N., Prokopchuk L. Use ide, ale ne vse mynaie... (portrety podilskykh naukovtsiv – 85-richchiu vid dnia zasnuvannia kafedry ukrainskoi movy Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo)*. 2017. № 25. S. 259–265.

14. Nina Lavrentiivna Ivanytska: biobibliohrafichni pokazhchyk. VDPU im. M. Kotsiubynskoho. Vidp. za vyp. V. S. Bilous. Vinnytsia, 2016. 36 s.

15. Rusnak I. Ye. Naukova hramatychna shkola profesora Ivanytskoi Niny Lavrentiivny. Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet im. M. Kotsiubynskoho. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zb. nauk. prats / hol. red. N. L. Ivanytska*. Vinnytsia, 2012. Vyp. 15. S. 3–16.

Кухар Ніна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Кухар Ніна Ивановна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Kukhar Nina, Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Прокопчук Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Прокопчук Людмила Владимировна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Prokopchuk Liudmyla, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Assistant Professor, Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 28.10.2021

Статтю прийнято до друку: 04.11.2021

II. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ

УДК 811.161.2

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-30-36

ПРОБЛЕМА ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКУ МОВУ В ПРАЦІ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА «НА ТЕМИ МОВИ»

Володимир Буда

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2
e-mail: wolod.mir@i.ua
ORCID: 0000-0002-8372-2695

Ірина Заваринська

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2
e-mail: zif30@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1343-3505

Ірина Нестайко

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Україна, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2
e-mail: nestajko_irena@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7022-0573

У статті проаналізовано основні положення брошури В. Сімовича «На теми мови». Зауважено, що вчений зосереджується на двох проблемах: запозиченнях іноземних слів через російську мову і консерватизмі українських авторів щодо сприйняття неологізмів.

Окреслено деякі недоліки правопису 1921 року, зокрема недоліки передачі чужоземного g (r) і невідмінювання окремих прізвищ на -а, -я (Золя, Верта) та загальних назв, як-от: пальто, авто, бюро, кіно, спостережені науковцем. Акцентовано на тому, що, за твердженням В. Сімовича, під час перекладу із чужих мов українські письменники часто калькують російські відповідники.

Виокремлено найтипівіші позиції помилкових слововживань, спостережені дослідником: помилкове вживання прийменників і проблематика правопису запозичених іменників. Звернено увагу й на потребу активного впровадження в літературну мову авторських новотворів.

Ключові слова: запозичення, росіянізми, правопис, неологізм, переклад.

ПРОБЛЕМЫ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ ЧЕРЕЗ РУССКИЙ ЯЗЫК В РАБОТЕ ВАСИЛИЯ СИМОВИЧА «НА ТЕМЫ ЯЗЫКА»

Владимир Буда

Тернопольський національний педагогічний університет
імени Володимира Гнатюка
Україна, г. Тернополь, ул. Кривоноса, 2
e-mail: wolod.mir@i.ua
ORCID: 0000-0002-8372-2695

Ирина Заваринская

Тернопольський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Україна, г. Тернополь, ул. Кривоноса, 2
e-mail: zif30@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1343-3505

Ирина Нестайко

Тернопольський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Україна, г. Тернополь, ул. Кривоноса, 2
e-mail: nestajko_irena@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7022-0573

В статье проанализированы основные положения брошюры В. Симовича «На темы языка». Замечено, что учёный сосредоточился на двух проблемах: заимствовании иноязычных слов через русский язык и консерватизме украинских авторов относительно восприятия неологизмов.

Обозначены некоторые недостатки правописания 1921 года, в частности недостатки передачи чужеземного g (г) и неотмены некоторых фамилий на -а, -я (Золя, Верга) и отдельных общих названий, таких как: пальто, авто, бюро, кино, наблюдаемые ученым. Акцентировано на том, что, по утверждению В. Симовича, при переводе с чужих языков украинские писатели часто калькируют русские соответствия.

Отмечены наиболее типичные позиции ложных словоупотреблений, наблюдаемые исследователем: ошибочное употребление предлогов и проблематика правописания заимствованных существительных. Обращено внимание и на необходимость активного внедрения в литературный язык авторских новообразований.

Ключевые слова: заимствование, русизм, правописание, неологизм, перевод.

**THE PROBLEM OF LOANWORDS ADOPTED THROUGH RUSSIAN
LANGUAGE IN THE WORK BY VASYL SIMOVYCH «ON THE THEME OF
LANGUAGES»**

Volodymyr Buda

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ukraine, Ternopil, street Krivonos, 2
e-mail: wolod.mir@i.ua
ORCID: 0000-0002-8372-2695

Iryna Zavarynska

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ukraine, Ternopil, street Krivonos, 2
e-mail: zif30@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1343-3505

Iryna Nestajko

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ukraine, Ternopil, street Krivonos, 2
e-mail: nestajko_irena@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7022-0573

Introduction. *It has been historically proven that for several centuries the Ukrainian literary language was significantly influenced by the Russian language, and this led to constant deviations from its traditional norms.*

These linguistic phenomena were mainly observed in translations or borrowings from European languages, when Ukrainian authors simply scrambled the Russian versions of the translation.

Some important remarks of V. Simovych on this linguistic issue are relevant today and can be used by modern linguists.

Purpose. *The purpose of the article is to draw attention to the long-standing problem of borrowing words of foreign origin that entered the Ukrainian language through intermediary languages, Russian or Polish. This situation led to the erroneous use of grammatical forms and phonetic phenomena uncharacteristic of our language.*

Methods. *Research and comparison of linguistic phenomena in different languages, determines the use of the descriptive and the comparative methods of study.*

Even today, there are controversial issues in the Ukrainian language related to the uncertainty in rendering some grammar and phonetic phenomena in both written and oral form.

There are changes in spelling, but they do not fully reflect the natural essence of the language, they are often insufficiently elaborated, although in our linguistics there is a significant amount of thorough research on this topic, including that of Vasyl Simovych.

Results. *The article presents the main inferences of Vasyl Simovych's work "On the Theme of Languages". It is pointed out, that the scholar identified two problems: adoption of foreign words into the Ukrainian language via Russian and conservatism of Ukrainian authors regarding the use of neologisms.*

Significant impact of the Russian language on Ukrainian can be explained by total domination of "Moscovian" language in Ukraine during the last two centuries. He noted that the loanwords came to us not directly from mother languages but through Russian. It results in the wrong pronunciation of the loanwords with Russian letters [z] and [u] that often did not match the sound of these phonemes in the original languages.

The researcher of translation issues does not undertake an analysis or study all the problems of translation, but dwells only on the shortcomings of the transfer of foreign g (r) and on the non-cancellation of some surnames ending in a, я (Zolia, Verga).

The author believes that some common names such as (palto) coats, (avto) cars, (biuro) offices, (kino) movies - also do not change according to the "Moscow influence".

Originality. *Among the disadvantages, according to the author's point of view, there are borrowings from Greek and Latin languages, which were influenced in Russian by the French language and entered our language having been considerably altered.*

V. Simovych condemns the practice of translating lexemes from Russian, which are calque from German and have equivalents in the Ukrainian language. The scholar emphasizes the necessity of referring to "folk phrases".

The linguist pays special attention to the fact that "phraseology" is even more influenced by "Moscowofilism", by which he means the correct translation of tokens or the successful selection of equivalents.

The scholar motivates Ukrainian writers who got used to particular standards to actively implement neologisms into the language. He reminds that works of P. Kulish and M. Starytskyi have been criticized lately, but they have become a norm of the Ukrainian language by now.

Conclusion. *Summarizing this study, we come to the conclusion that the main problem raised by V. Simovych in the work "On the Theme of Language" is the shortcomings of borrowing foreign words into the Ukrainian language. He notes that our authors often trace foreign-language tokens from the Russian language, rather than selecting Ukrainian equivalents to them. This situation is caused by the total influence of the neighbors' language on Ukrainian. The author criticizes the spelling system of 1921. He makes a particular focus on the impropriety of rules about unchanging nouns of a foreign origin. Attention is also drawn to the situation when the authors mistakenly use Polonisms in order not to use Russianisms. The linguist makes a proposal for writers to actively introduce innovations into their work.*

Keywords: *loanwords, a russianism, a spelling, a neologism, a translation.*

Постановка проблеми. До сьогодні в українській мові є суперечливі питання, що пов'язані з невизначеністю передачі на письмі й у мовленні деяких проблем граматики і фонетики. З'являються зміни в правописі, але вони не до кінця відображають природну сутність мови, часто є половинчастими, хоч у нашому мовознавстві наявна значна кількість ґрунтовних наукових досліджень цієї тематики, зокрема й Василя Сімовича, ще з початку ХХ століття. Саме погляди вченого на окремі проблеми правопису, словотвору й лексикології, висвітлені в брошурі «На теми мови», є об'єктом нашого дослідження.

Історично так склалося, що українська літературна мова впродовж кількох століть перебувала під значним впливом російської мови, а це призводило до постійних відхилень від її традиційних норм. Значною мірою ці явища спостерігалися під час перекладу чи запозичень з європейських мов, коли українські автори просто скальковували російські варіанти перекладу. Окремі зауваги В. Сімовича щодо цієї проблематики є актуальними й сьогодні та можуть бути використані сучасними лінгвістами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У радянський період праці В. Сімовича фактично не вивчали, а на його наукові погляди не покликалися в мовознавстві. За останні роки з'явилася велика кількість публікацій, у яких здійснюється аналіз проблематики досліджень вченого, особливо з питань граматики, правопису, фонетики, культури мови. У 2019 році захищені дві кандидатські дисертації, у яких глибоко опрацьовано саме мовознавче надбання українського науковця, зокрема: «Лінгвістична термінологія В. Сімовича в контексті граматик кінця ХІХ – першої половини ХХ століття» Ірини Козелко і «Українська мова та українське мовознавство в Чехословаччині міжвоєнної доби» Любові Русинко-Бомбик.

Мета статті – наголосити на давній проблемі запозичень іншомовних слів, які потрапляли в українську мову через мови-посередники, зокрема російську чи польську. Така ситуація призводила до помилкового вживання непритаманних нашій мові граматичних форм та фонетичних явищ.

У дослідженні наголошуємо на окремих заувагах В. Сімовича, які не втратили своєї значущості й у наш час. Уважаємо, що українським орфографам варто було б звернути увагу на проблеми правопису запозичених слів, на яких акцентує учений.

Виклад основного матеріалу. Стаття «На теми мови» вийшла окремою книжечкою в 1924 році. Уважаємо, що у Василя Сімовича назріла нагальна потреба висловити думки щодо проблеми запозичень в українську мову іншомовних слів через мови-посередники, російську та польську. Очевидно, що причина реакції науковця на це питання полягала, як зазначає у своїй дисертації Любов Русинко-Бомбик, у його професійній діяльності: «В. Сімович активно займався редагуванням текстів різних стилів української мови, тому вирішив узагальнити власні спостереження та проаналізувати найтипівші помилки тогочасного українського мововжитку, запропонувавши замість хибних, часто чужомовних альтернативні слова чи їх форми, які є питомими українськими утвореннями або ж бездоганно вписуються у фонеморфемну та граматичну структуру української мови і мають усі підстави претендувати на статус нормативних» [2, с. 173]. Сам доктор Сімович зазначав, що прагне провести «якусь загальну лінію... і зосереджується тільки коло двох пунктів: а) коло *«москвофільства»* наших авторів у сфері мови й б) коло своєрідного *консерватизму* нашої громади в поглядах на все нове, що в нас твориться на тому полі» [3, с. 3]. Учений уточнив, що під *«москвофільством»* він має на увазі запозичення з інших мов, що потрапляють в українську мову не безпосередньо, а є просяяними *«крізь московське сито»*. На його думку, це явище має декілька проявів: заводяться у нашу мову, ігноруючи закони української граматики, *«московські форми»*; замість власних фраз беруться російські; переклад іншомовних слів здійснюється не з мови-оригіналу, а копіюється знову ж з *«московської»*. Науковець вважає консервативними авторів, які опираються українським новотворам, народним словам чи фонетичним явищам.

Таку ситуацію він пояснює інерцією, що породжена тотальним пануванням *«московської»* мови в Україні протягом двох останніх століть. Створилася ситуація, коли *«усе чуже приходило до нас не безпосередньо з заходу, а перецідженим крізь московський*

друшляк» [3, с. 4]. Учений наголошує, що, засвоюючи чужі слова (німецькі, латинські, грецькі), «москаль» переписував їх так, як чув, відповідно до законів своєї граматики. До українців ця лексика потрапляла не з «їхнього джерела», а «списувалась» за російським зразком. Як приклад, В. Сімович наводить практику засвоєння слів з російськими [г] та [и] (і), які часто не відповідають правдивому вираженню цих звуків у мовах-оригіналах: «Все це відноситься не тільки до чужих слів, але й до імен власних, і, таким чином, у нас повстала така вимова, як: laher, coleha [з твердим е], prohres, hymnaziya, hyhant... Harborh [Гарборг], Stryndberh [Стриндберг], Harybaldi [Гарібальді] і т. д., вимова, яка цілком затирала справжню назву чужого письменника, чи діяча, чи божка. На тому полі в нас донедавна панував великий хаос» [3, с. 4–5].

Дещо іронічно автор висловлюється про видання в 1921 році Українською Академією Наук «Найголовніших правил українського правопису». На думку науковця, книжечка вийшла недосконалою, неповною, з багатьма недоліками. Хоча тут подано основні принципи транскрипції запозичених слів, у вченого виникає враження, «що й Академія не вільна від того гріха – величезного впливу московської мови» [3, с. 6]. Він не береться аналізувати усе видання, спинившись лише на недоліках передачі чужоземного г [г] і на відмінюванні іншомовних слів: «Так само московському впливові треба приписати, що в нас не відмінюють деяких імен власних [прізвищ] на а, я наприклад, *Золя, Верга*. Я, власне, не розумію, чому відмінюють у нас прізвище *Петрарка*, а не відмінюють тих других...

Чим тут затирається пень, коли ми скажемо романи Золі, чи новелі Верги? І нічим інчим тут собі пояснити того явища не можна, як тільки тим, що в московській мові такі прізвища лишаються невідмінними!» [3, с. 11].

Автор уважає, що й загальні назви, як-от: *пальто, авто, бюро, кіно* і т. д. – теж не змінюються «за московським впливом». Така прискіплива увага вченого до окремих проблем національної орфографії, на думку Валентини Зубченко, не була випадковою: «Питання українського правопису цікавило В. Сімовича насамперед тому, що він ніколи не відмежовував законів розвитку мови від законів письма. Граматика й правопис – це основа пізнання літературної мови. Питання правопису вчений досліджував на рівні з практичними та теоретичними питаннями української мови» [1, с. 64–65].

Далі В. Сімович наголошує на необґрунтованих «формах перетвору деяких чужих слів», а саме запозичень з грецької та латинської мов, які у російській мові, під впливом французької, отримали форму чоловічого роду. Науковець упевнений, що українська мовна традиція вимагає вживати такі лексеми в жіночому роді із закінченням-а: «*кляса, прогноза, діагноза, синтеза, аналіза, метода, анекдота...*» [3, с. 12].

Мовознавець зауважує, що порівняно з граматично-фонетичними хибами значно «більше «москвофільства» подибуємо у фразеології». Зазначимо, що під «фразеологією» він мав на увазі не науку про стійкі сполучення слів, а правильний переклад лексем чи вдалий добір відповідників. Як приклад, наведемо зразки хибного використання прийменника «по», «що, як відомо, в московській мові вживається дуже широко, але ж у нашій його значіння обмежене до місця (*по дорозі*), часу (*по шкоді й лях мудрий*), мети (*по воду йти*) і вживається ще в таких фразах, як: *по чому* (купувати), *по-тверезому*, *по-н'яному* і т. д. А, тим часом, у рукописах наших письменників і друкованих творах його вживається цілком, як у московській мові, хоч у нас, у таких випадках, треба вживати то інших приєменників, то своїх фраз, то просто поодиноких відмінків» [3, с. 21]. Автор подає аж 16 позицій, у яких указує на помилкове використання цього прийменника в українській мові, як-от: *по досвіду* (з досвіду); *по відомостях* (за відомостями); *комісія по збору грошей* (для збору) і т. д.

Учений також аналізує окремі невдалі переклади з російської мови, зауваживши, що ці слова є кальками з німецької. Наприклад: «Сюди належить дуже незручний і поганий переклад московського «относительно» (узятого живцем із німецького *betreffend* ...) нашим слівцем «відносно», яке в таких випадках оддає раз наше народне – «щодо», то знов літературне – «супроти»; н. пр.: *приписи відносно помешкань* (*щодо помешкань*); *злочинство в і д н о с н о немосковських націй* (*супроти немосковських націй*)... [3, с. 25].

В. Сімович зауважує, що «в одній мові одне якесь слово вживається в різних значіннях – зате друга мова має на такі різні значіння о к р е м і слова» [3, с. 31]. Проілюструємо проблему одним із прикладів автора статті: «Московське «в о п р о с ъ»...не все можна віддавати нашим словом «питання», а відповідно до змісту то словом «питання», то «справа»: «*Чи бути, чи не бути – ось питання*» перекладає Куліш, і це так і слід. Але ж: для допомоги товариствам у п и т а н н я х торговельного характеру – це недобре; треба б: *допомога у с п р а в а х торговельного характеру*» [3, с. 32].

Науковець регулярно наголошує на потребі звертатися до «народних фраз», адже деякі автори, аби не використовувати росіянізми, уживають замість них полонізми, хоча часто польською мовою не володіють: «...я вкажу ще на декілька н а р о д н і х фраз, що їх ми чогось уперто обминаємо та, пишучи, заступаєм їх чужими: не роби того й того, бо інакше – *а то* (пор. У Шевченка – *а то битимуть, та й дуже*)...

Перш ніж, раніше ніж, нім. *ehe*, польс.*nim* – *заки* (живе в народі на заході України), Серед обставин – *як що й до чого, як коли, де й коли*, в кожному разі – *як-не-як*, мало того – *ще більше...*» [3, с. 37].

Далі В. Сімович порушує ще одну проблему, яка вартує обговорення, зокрема «консерватизм у справах мови». Ідеться про небажання письменників, які звикли до певних стандартів, упроваджувати у мову різні «новаторства».

Учений нагадує, як у 80-х роках XIX століття суспільна думка не сприймала деякі «неологізми та дивні форми» П. Куліша в його перекладах Шекспіра. Але не минуло й двадцяти років, як ті ж перевидані за редакцією І. Франка переклади «суспільство вітало з захопленням». Аналогічна ситуація була з М. Старицьким, новотвори якого викликали дискусію, а з часом почали активно вживатися в українській мові. Автор статті резюмує: «Досить, щоб яке слово, утворене в д у с і на р о д н ь о ї мови, щоб яка форма чи звуковий закон, вигрібаний із народних низів чи з забуття, прийнялися в письменстві,...щоб усі вони через дім, школу...добралися до нового покоління – й ніхто не думатиме над тим, яке то це та те слово, яка то форма й т. д.» [3, с. 39].

Окремо мовознавець акцентує на «декількох новотворах», які з'явилися недавно і можуть стати альтернативою до запозичень-росіянізмів, як-от: «На подобу фрази «*робітна днина*», цебто, «*днина, коли людина працює*», повстали економічні терміни: *робітний час, робітна година, робітна сила*, слова – утворені зовсім у душі народної мови й оддають те, що вкладено в їхній зміст; отож, маючи їх, не треба запозичати в Москалів: *робочий час, робоча сила й т. д.*» [3, с. 42].

Наприкінці статті В. Сімович закликає до дискусій, наголошуючи на професійній об'єктивній полеміці.

Висновки. Отже, основна проблема, порушена В. Сімовичем у праці «На теми мови», торкається недоліків запозичень іншомовних слів в українську мову. Він зазначає, що наші автори часто калькують чужомовні лексем з російської мови, а не добирають до них українські відповідники. Така ситуація зумовлена тотальним впливом сусідньої мови на українську.

Учений критикує правопис 1921 року, зауваживши, що написання невідмінюваних власних і загальних іменників не відповідає українській традиції.

Він наголошує, що слово однієї мови в іншій може мати різні варіанти перекладу, залежно від контексту. Також звертає увагу на ситуацію, коли автори, аби не використовувати росіянізми, помилково вживають полонізми.

Мовознавець закликає письменників активно вводити у свої тексти новотвори.

Перспективи подальших наукових розвідок. Ураховуючи те, що сучасні зміни до українського правопису, окремих питань граматики є незавершеними, зростає увага до наукових праць на цю проблематику. Деякі положення статті В. Сімовича «На теми мови» вже реалізовані в правописі, але ще існує низка цікавих візій автора, які можна використати в подальшому вдосконаленні мовних норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубченко В. До правописних питань у працях Василя Сімовича. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. Кривий Ріг, 2014. Вип. 11. С. 62–70.
2. Русинко-Бомбик Л. Українська мова та українське мовознавство в Чехословаччині міжвоєнної доби: дис. канд. філ. наук: 10.02.01 / Ужгородський національний університет, 2019. URL : [chtyvo.org.ua>authors>Rusynko-Bombyk_Liubow>ukrainska_m...](http://chtyvo.org.ua/authors/Rusynko-Bombyk_Liubow/ukrainska_m...)(дата звернення: 10.03.2020).
3. Сімович В. На теми мови. Прага; Берлін : Нова Україна, 1924. 45 с.

REFERENCES

1. Zubchenko V. Do pravopysnykh pytan u pratsiakh Vasyliia Simovycha. *Naukovyivisnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Filolohichni studii*. Kryvyi Rih, 2014. Vyp. 11. S. 62–70.
2. Rusynko-Bombyk L. Ukrainska mova ta ukrainske movoznavstvo v Chekhoslovachchyni mizhvoiennoi doby: dys. ... kand. fil. nauk: 10.02.01 / Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet, 2019. URL : [chtyvo.org.ua>authors>Rusynko_Bombyk_Liubow>ukrainska_m...](http://chtyvo.org.ua/authors/Rusynko_Bombyk_Liubow/ukrainska_m...)(data zvernennia: 10.03.2020).
3. Simovych V. Na temu movy. Praha; Berlin : Nova Ukraina, 1924. 45 s.

Буда Володимир Андрійович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Буда Владимир Андреевич, кандидат филологических наук, доцент кафедры общего языкознания и славянских языков Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка (Украина).

Buda Volodymyr Andriyovych, Candidate of philological sciences, Associate Professor of General Linguistics and Slavic Languages Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk (Ukraine).

Заваринська Ірина Федорівна, кандидат філологічних наук, викладач кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Заваринская Ирина Федоровна, кандидат филологических наук, преподаватель кафедры общего языкознания и славянских языков Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка (Украина).

Zavarynska Iryna Fedorivna, Candidate of philological sciences, lecturer at the Department of General Linguistics and Slavic Languages Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk (Ukraine).

Нестайко Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Нестайко Ирина Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и менеджмента образования Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка (Украина).

Nestayko Iryna Nikolaevna, Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of Pedagogy and Education Management Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk (Ukraine).

Стаття надійшла: 20.10.2021

Статтю прийнято до друку: 27.10.2021

УДК: 811.161.2'373

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-37-50

ІСТОРИОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИТЛУМАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ Й СПЕЦИФІКА ЇЇ ВИЯВУ В МОВОТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ВІННИЧЧИНИ ХХ СТ.

Алла Горобець

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7186-6782

Інна Холод

Вінницький національний аграрний університет
Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

Статтю присвячено аналізу історіософського підходу до витлумачення категорії темпоральності й висвітленню особливостей її словесного вияву в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ ст. З погляду історіософії потрактовано поняття «екзистенційний час», яке досить широко застосовують у мові досліджуваних художніх творів. Окреслено компоненти лексико-семантичного поля темпоральності й детально проаналізовано ядро, яким може слугувати архісема в різних граматичних формах або синонімічні до неї лексеми з абсолютно аналогічним значенням. Визначено об'єктну й суб'єктну позицію темпоральності в досліджуваних текстах на основі семантичних зв'язків у реченні: об'єктна позиція темпоральності виражає час, над яким виконується якась дія; суб'єктна позиція часу свідчить про його першоважливість у досліджуваному реченні чи надфразній єдності, тобто простежується його активна позиція. Схарактеризовано особливості вживання архісеми «час» для позначення паралельних, послідовних, періодично повторюваних дій у різних словоформах. З'ясовано специфіку діалектних лексем «часина» і «часинка», раніше поширених, а зараз рідко вживаних на теренах Вінницького (донедавна Літинського) району Вінницької області. Проаналізовано варіації ядерної лексеми «пора», синонімічної до архісеми «час».

Ключові слова: час, темпоральність, екзистенційний час, лексико-семантичне поле, ядро, архісема, історіософія, мовотворчість письменників Вінниччини ХХ ст.

ИСТОРИОСОФСКИЙ ПОДХОД К ТОЛКОВАНИЮ КАТЕГОРИИ ТЕМПОРАЛЬНОСТИ И СПЕЦИФИКА ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЯ В ЯЗЫКОВОМ ТВОРЧЕСТВЕ ПИСАТЕЛЕЙ ВИННИЧЧИНЫ ХХ ВЕКА

Алла Горобець

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7186-6782

Инна Холод

Винницкий национальный аграрный университет

Украина, г. Винница, ул. Солнечная, 3

e-mail: innahorobets@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1748-936X

Статья посвящена анализу историософского подхода к толкованию категории темпоральности и освещению особенностей ее словесного проявления в художественной прозе писателей Винниччины XX века. С позиций историософии истолковано понятие «экзистенциальное время», достаточно широко применяемого на страницах исследуемых художественных произведений. Очерчены компоненты лексико-семантического поля темпоральности и детально проанализировано ядро, которым может быть архисема в различных грамматических формах или синонимичные к ней лексемы с абсолютно аналогичным значением. Определена объектная и субъектная позиция темпоральности в исследуемых текстах на основе семантических связей в предложении: объектная позиция темпоральности выражает время, над которым выполняется какое-либо действие; субъектная позиция времени свидетельствует о его первостепенности в исследуемом предложении или сверхфразном единстве, то есть прослеживается его активная позиция. Охарактеризовано употребление архисемы «время» для обозначения параллельных, последовательных, периодически повторяющихся действий в разных словоформах. Определена специфика диалектных лексем «часина» (укр.) и «часинка» (укр.), ранее распространенных, а сейчас редко употребляемых на территории Винницкого (Литинского) района Винницкой области. Представлен детальный анализ вариаций ядерной лексемы «пора», синонимической к архисеме «время».

Ключевые слова: время, темпоральность, экзистенциальное время, лексико-семантическое поле, ядро, архисема, историософия, языковое творчество писателей Винниччины XX века.

HISTORIOSOPHICAL APPROACH TO THE INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF TEMPORALITY AND THE SPECIFICITY OF ITS EXPRESSION IN THE LINGUISTIC CREATIVITY OF VINNYTSIA REGION WRITERS OF THE XX CENTURY

Alla Horobets

Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University

Ukraine, Vinnytsia, Ostrozkyi St, 32

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7186-6782

Inna Kholod

Vinnytsia National Agrarian University

Ukraine, Vinnytsia, Soniachna St, 3

e-mail: innahorobets@ukr.net

ORCID: 0000-0003-1748-936X

The article is devoted to the analysis of the historiosophical approach to the study of temporality and highlighting the peculiarities of linguistic study of its verbal expression on the material of the twentieth century fiction by Vinnytsia writers: "Four Fords", "Thoughts about you", "Swans Fly" by M. Stelmakh, "Time of Pedestals" by L. Pastushenko, "Lakhtak", "Catching a Polar Bear" by M. Trublaini, "Village Teachers", "School Bread", "Singing Cradle of Willow", "Pain and anger", "Resurrected from the fire", "Mouth of the earth", "Dead zone", "Where is the father-

mother?", "Horse", "Kozidra" by Ye. Hutsalo, "One night after the war" by A. Zviryk, "Black Earrings", "Novels of the Red House" by V. Zemlyak.

The purpose of the article is to provide a detailed description of *historiosophical approaches to the study of the category of temporality, to determine the constituent elements of the lexical-semantic field "time" and to analyze the use of its core on the linguistic material of the works by the XX century Vinnytsia writers.*

Methods. *Observation of linguistic material and philosophical academic literature, descriptive method, techniques of functional-semantic and contextual analysis.*

Results. *The object and subject position of temporality in the texts under study are determined on the basis of semantic connections in the sentence: the object position of temporality expresses the time over which some action is performed; the subjective position of time indicates its paramount importance in the studied sentence or supra-phrase unity, i.e. its active position can be traced. The use of the archetype "time" to denote parallel, consecutive, periodically repeated actions in different word forms is characterized.*

Originality. *The article separately describes historiosophical approaches to the interpretation of the concept of existential time, which is widely used in the pages of the literary works under study. The components of the lexical-semantic field of temporality are named and the core is analyzed in detail. It is determined that the nucleus can be an archetype in different grammatical forms or synonymous tokens, which in this case have a completely similar meaning. The tokens "chasyna" and "chasynka" are given special significance, as they can be considered dialects of Lityn district of Vinnytsia region, rarely used at the present stage of development of the Ukrainian language. A detailed analysis of variations of the nuclear token "time", synonymous with the archetype "time" is provided.*

Conclusions. *Temporality in terms of historiosophy is defined as a phenomenon of temporality. There are several types of temporal consciousness: linear time, personal time, ancestral time, historical time, sacred time, cosmological time, existential time, which differ in the perception of time and depend on the total time in which all those who perceive it happen to be. Linear time is characterized by constancy and high subjectivity and marks the moment "now" in any time dimension. Personal time is based on the personal life experience of the recipient, and family - on a common mental basis of time perception of the family. Historical time embodies the change of historical periods, it is constantly changing, but can often characterize the cyclical, spiral movement of human history, etc., i.e. is antonymous to linear time. Sacred time is associated with religious and mythological ideas and is divided into two types - *chronos* and *kairos*. Close to it is existential time, which indicates the inevitability of time. But *kairos* signifies a moment that can change the whole future for the better, and existential time indicates only the loss of a unique moment. Cosmological time is associated with the movement of celestial bodies and signifies the division of time into seasons, months, parts of the day. All these types of temporality would be difficult to study from a linguistic point of view on one side only. Therefore, in order to structure the lexical-semantic field "time", verbal units have been divided into the core of the field, the center and the periphery. The core of the researched prose works is brightly and variously highlighted, to which we refer the time to the archetype, which unites around itself all temporal nominations and synonymous tokens. In the analyzed texts, time can have a subjective position, i.e. perform a certain action and be a core element of a sentence or text, or object if the temporal nomination is not the subject of the performed action. With the help of temporal nominations, the authors of the studied texts often express the periodicity, constancy, duration of an action. Particular attention is paid to temporal nominations, which are rarely used at the present stage of language development and have a dialectal basis.*

We see prospects for further research in a detailed study of the way temporal nominations function in other structural elements of the lexical-semantic field "time".

Keywords: *lexical-semantic field, temporality, core, archetype, time, existential time, historiosophy.*

Постановка проблеми. Темпоральність у мові художніх творів письменників Вінниччини ХХ ст. розкриває не лише авторське бачення часових понять, важливе для вивчення світоглядних особливостей тієї доби, але й власне ментальну картину часу, поширену в тогочасному суспільстві. Через авторський текст, діалоги, монологи персонажів, описи природи автори прозових творів залишили цілісну картину сприймання часу, ставлення до нього, зображення його з різних позицій, наклавши на нього вагомий емоційно-ціннісний відбиток, який нині слугує джерелом вивчення соціальної поведінки і реакції радянських подолян на віхи досить багатой і трагічної історії цього періоду. Що ж до лінгвістичного аналізу лексико-семантичних полів, то поле темпоральності, зокрема його ядро, дозволяє вивчати не лише лексеми, пов'язані з часовими проміжками, але й відчуття, почуття, враження, пов'язані з ними. Іноді в такій ролі простежуємо фразеологізовані сполуки – джерело невичерпної народної мудрості й українського менталітету, специфічні словоформи, властиві лише певній території і конкретній історичній добі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темпоральність у мові поезії ґрунтовно схарактеризовано в дисертаційній праці О. Петрушенко [7]. Особливості розмежування ядра, центра і периферії в структурі лексико-семантичних полів розглядають Я. Федірчик [12] та Н. Ключка [4, с. 130]. Науковці відносять до ядра лише архісему, а синонімічні лексеми до неї – до центра, однак на прикладі лексико-семантичного поля темпоральності цей підхід не може бути застосовним з огляду на можливість багатьох номінацій часових відрізків слугувати центральними компонентами. Натомість І. Бреник виділяє у структурі ядра лексико-семантичного поля архісему і лексеми, найбільш дотичні до неї за значенням [2], однак ця архісема не визначає центрального елемента лексико-семантичного поля, що на матеріалі лексико-семантичного поля «час», як уже йшлося, теж не може бути виправданим.

Мета статті: схарактеризувати історіософські підходи до вивчення категорії темпоральності, визначити компоненти лексико-семантичного поля «час», проаналізувати використання його ядра в мовотворчості письменників Вінниччини ХХ ст.

Завдання: 1) проаналізувати феномен темпоральності з погляду історіософії; 2) визначити структуру лексико-семантичного поля темпоральності; 3) схарактеризувати особливості використання ядра лексико-семантичного поля «час» у досліджуваних художніх текстах.

Матеріалом дослідження слугували прозові твори «Чотири броди» (10), «Дума про тебе» (8), «Велика рідня» (11), «Правда і кривда» (9), «Гуси-лебеді летять» (7) М. Стельмаха; «Час п'єдесталів» (6) Л. Пастушенка; «Лахтак» (12), «Лови білого ведмедя» (12) М. Трублаїні; «Сільські вчителі» (3), «Шкільний хліб» (3), «Співуча колиска з верболозу» (2), «Біль і гнів» (1), «З вогню воскресли» (1), «Вуста землі» (2), «Мертва зона» (1), «Де батько-мати?» (2), «Кінь» (2), «Козидра» (2) Є. Гуцала; «Однієї ночі після війни» (4) А. Звірика, «Чорні сережки» (5), «Новели Красного дому» (5) В. Земляка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «темпоральність» неодноразово ставало об'єктом дослідження різних наукових галузей – біології, фізики, історії, психології, соціології, лінгвістики тощо. Найперше воно зацікавило філософів античності (Гесіон, Демокрит, Ксенофан, Аристотель), які приділяли особливу увагу категорії часу. Однак це поняття не було потрактоване однозначно через різноаспектність та досить високу варіантність галузевого побутування, тому згодом воно стало об'єктом дослідження інших, окремих наук. Із часом виникла потреба в утворенні нової галузі – історіософії, яка поєднає історію та філософію й одним з основних завдань убачає вивчення категорії темпоральності через вплив часу на суспільну свідомість та вплив суспільної думки на сприймання часу.

Сучасна історіософія засвідчує факт неоднозначності в сприйнятті часу, оскільки мовець сам перебуває в реальному часі, що накладає специфічний відбиток на сприймання цієї категорії. Заслугове на увагу також те, що сприймання того самого часового відрізка змінюється в часі, наприклад, бачення минулих епох із погляду сучасності. У праці А. Лосева «Антична філософія історії» визначено типологію темпоральності: міфологічний час, який стосується родового стану суспільства та чуттєво-органічного замкненого космосу (час як

вічність, нерухомий космос); епічний час, у якому, крім епохи, є ще людська спільнота, але ще не чітко усвідомлене її значення в розумінні цієї категорії; історичний час, основою якого є коловий регулярно повторюваний рух небесних тіл [6]. В історичному часі помітний регресивний і прогресивний рух, чого не було визначено раніше. Сучасне витлумачення часу є близьким до історичного часу, започаткованого античною Грецією, адже ґрунтується на поділі часових відрізків залежно від руху Землі навколо власної осі й навколо Сонця на пори року, місяці, частини доби. Тому саме історичний час є основним у контексті сучасних досліджень категорії темпоральності.

Дослідниця І. Савельєва виокремлює складові темпоральної свідомості [8]: індивідуальний (емпіричний) час, пов'язаний із трансформаціями часосприйняття на основі життєвого досвіду кожної людини; сімейний (родовий) час, який визначається в контексті досвіду певної родини і є основою поняття про час як тривалість життєвого циклу – таке часосприйняття має переважно ментальну спільність і поєднує людей за однаковими уявленнями про часову категорію. Саме на основі цього підходу в історіософії ми виокремили час у мовотворчості письменників Вінниччини, об'єднаних між собою певною ментальною спільністю на рівні сприймання й інтерпретації часових понять. Визначено, що сакральний час пов'язаний із міфологічними та релігійними уявленнями й функціонує переважно на опозиціях «вічність – мить», «хронос – кайрос», тобто минулий час, який усе поглинає і новий, який можна змінити, який дає надію. Історичний час окреслено як такий, що втілює глобальне поняття про спільний час для всього людства і реалізується в моделях лінійності, циклічності, періодичності тощо. Усі ці типи темпоральної свідомості сукупно становлять систему темпоральних уявлень. Часову опозицію «хронос – кайрос» П. Тіліх пояснює як смисловий і не смисловий час відповідно. До смислового часу він зараховує головні події історії, а до не смислового – додаткові умови й обставини, за яких вони відбуваються [10, с. 216]. Іншими словами, кайрос – це основа для хроносу, проте за значущістю значно йому поступається.

Поняття «кайрос» пояснюють неоднозначно. Крім філософського потрактування, важливим є і релігійний аспект, який хоч і не заперечує загальноприйнятого тлумачення цього терміна, однак надає йому додаткових значеннєвих конотацій. У давньогрецькій міфології був бог часу Кайрос – наймолодший син Зевса, якого уважали богом шансу, зміни, щасливої миті, що пояснює поширене розуміння кайросу в історіософії: теперішнє, сучасне, шанс змінити буття на краще. У ранньому християнстві й іудаїзмі поняття «кайрос» пояснювали як переламний момент – народження Месії – який виражає «священний час», що ділить епоху навпіл – на темряву і світло.

Спроби визначення типології темпоральності з філософського погляду в синхронному зрізі розвитку філософської думки зроблено в статті В. Куценко [5]. Дослідниця виділяє космологічний час, онтологічний час, антропологічний час та гносеологічний час залежно від центральних елементів темпорального поняття. Наприклад, антропологічний час – це час, коли в центрі філософських досліджень опинилася людина та її життя, а гносеологічний – час, коли в центрі перебуває прагнення до пізнання світу – так звана епоха Нового Часу (Кант, Гуссерль).

Згідно з теорією відносності А. Ейнштейна в науці виникають нові уявлення про час: «багатомірність, оберненість, замкненість, розгалуженість, подвоєння подій у часі, а також невіддільність часу від простору і залежність його від швидкості руху» [5].

Крім того, в історіософії існує поняття екзистенційного часу – неминучості, приреченості. Він не пов'язаний із конкретними часовими відрізками, спільними для всіх істот, а має більш індивідуальний абстрактний характер (вічність, мить, життя, смерть). Отже, цей час не виражає періодів життя людей і тварин, а лише цілісно вказує на поняття, які кожен сприймає по-різному, наприклад, смерть – як страх, кінець, морок і водночас – як звільнення, дорогу, досконалість тощо. Усе залежить тільки від індивідуального уявлення про конкретний тип темпоральності.

У межах екзистенційного часу М. Гайдеггер виділяє «вульгарний час» – це коли час розуміють як сукупність моментів «тепер», який визначається ще Арістотелем як лінійний,

нескінченний і однорідний, та «істинний час», який характеризує наше буття як скінчене, те, що має свій кінець. Вульгарна концепція часу панує, починаючи від Арістотеля до Бергсона. Філософ закликає не «опросторювати» час, тобто не робити його просторовим, яким він постає в науці і звичному житті. Час, яким ми його знаємо, через його три виміри (минуле, теперішнє і майбутнє) – це лише модус первинної часовості. Сама концепція часу виникає з феномена часовості. Адаже до того, як говорити про час, уже існує певний горизонт його зрозумілості, горизонт часовості, у який усе вплетене.

З погляду лінгвістики темпоральні номінації об'єднуються в лексико-семантичне поле, яке має різні компоненти – ядро і навіколоядерну зону. Ядром є архісема, яка об'єднує навколо себе різні семантично дотичні вузли. Найменш віддалені від ядра становлять центр лексико-семантичного поля, а ті, що за семантичним наповненням посідають другорядну позицію, належать до периферії.

Ядро є найменш варіативною складовою лексико-семантичного поля. Розгляньмо його детальніше. У дисертаційній праці К. Близнюк зазначено: «Ядро лексико-семантичного поля становлять лексеми з найвищим ступенем полісемії та найчастотніші семи, що втілюють найважливіші для національної мовної картини світу ознаки об'єкта, який описує поле» [1, с. 21]. У нашому дослідженні ядерною лексемою слугує архісема *час*, виражена іменником у різних відмінкових формах, а також синонімічні до неї номінації *пора*, *врем'я*, *часина*. У досліджуваних текстах архісема *час* характеризується самостійністю, є суб'єктом дії, основною думкою надфразної єдності: *Може, час забрав і їх, і те, що вважалося – звалось коханням* (Стельмах М., Чотири броди, с. 236); *Як не йде, як не божеволіє час, а колиска колишеться. Тільки не його* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 383); *І час не стирає вас із пам'яті...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 125); *От і перегорнув час іще один рік* (Стельмах М., Чотири броди, с. 114); *Тільки таке й довбе мозок, бо повернув час не на життя, а на смерть* (Стельмах М., Чотири броди, с. 425); *Матінко, як повільно тягнеться час!* (Пастушенко Л., Час п'єдесталів, с. 37); *Нескінченно довго пливе час* (Стельмах М., Велика рідня, с. 205); *Отак і плив тут її забутий, з сапкою в руці, час – поміж худобою, бджолою і перелітним птаством* (Стельмах М., Чотири броди, с. 459); *Минав час, а Вершомет все ще не з'являвся* (Трублаїні М., Лахтак, с. 43); *Та минав час і вони потроху заспокоїлись...* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 82); *Минав час у непевності, в очікуванні чогось лихого...* (Гуцало, Біль і гнів, с. 220); *Вечірній час минає неквапливо, наче його вутле павутиння тче отой павук, що ген примостився в темному кутку під стелею* (Гуцало Є., Співуча колиска з верболозу, с. 102); *Минув час польових царівен* (Стельмах М., Чотири броди, с. 119); *Ішов час другої вахти, але відпочинку ніхто не мав* (Трублаїні М., Лахтак, с. 25); *Кінь зупинився, час зупинився, тільки у грудях так гунає серце, наче хоче розбудити приспані оселі* (Стельмах М., Чотири броди, с. 408). В останньому реченні синтаксичний паралелізм *кінь зупинився, час зупинився* надає тексту додаткового емоційного забарвлення страху, а семантика лексеми *зупинився* виражена у двох значеннях: зупинка фізична і зупинка метафізична і, відповідно, є виразником двох понять: дії і стану.

Об'єктна позиція темпоральності в тексті є не менш виразною, хоч час уже не виконує жодної дії, а дія виконується над ним: *Знайшов час для журби* (Стельмах М., Чотири броди, с. 370); *Нащо гайнувати час...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 289) *Ти всім гендлював, то не гендлюй часом: він ще помститься за себе* (Стельмах М., Чотири броди, с. 189); *Щоправда, й Тамара вибрала час для свого весілля не дуже вдало* (Звірик А., Однієї ночі після війни, с. 102); *Чекати не треба, щоб часу не прогавити* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 86); *Навіть час обіду перенесла на годину пізніше, чим домоглася чудового апетиту в господаря* (Земляк В., Чорні сережки, с. 300); *Яку влучку послала йому доля, та не вгадала часу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 346). Іноді об'єкту темпоральність бачимо в безособових формах: *Треба слухати нинішній живий біль наших сучасників, той біль, який шукає вигоду, прагне людського співчуття, бо співчуття лікує й допомагає завжди – навіть тоді, коли сплигло вже так багато часу* (Гуцало Є., З вогню воскресли, с. 47). До об'єктної позиції темпоральності також зараховуємо номінацію *час* у реченні *А над рікою на залізничному мосту теж ішла битва, мовчазна битва за час* (Стельмах М., Чотири броди, с. 268), яка в

семантичній єдності *мовчазна битва за час* має значення боротьби лікарів за життя поранених.

Лексему *час* зрідка вживають у формі орудного відмінка в контекстуальному значенні *раз*. Пор.: *Це тільки в пісні таке може бути, що першим часом дівчина садить квітку кохання, другим часом поливає, а третім – уже бере цвіт у свій вінок молодості і з ним іде до судженого.* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 476). Такий контекст засвідчує факт переходу семантичних значень лексеми з одного поля чи групи до іншого, набуття ними додаткових конотативних значень. Подекуди ядро *час* у формі орудного відмінка втрачає первісне лексичне значення, натомість позначає спосіб виконання дії – випадкову чи іноді повторювану дію: *А ти часом не брешеш?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 465); *Часом не страхали?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 92); *В тебе сомини часом нема?* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 225); *На кого я їх тоді залишу? – кивнула на дітей. – Чи не на вас часом?* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 65); *А ти часом не бачила, що то за жінка нещодавно у ліс пішла?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 500); *Ти, Гнате, не проковтнув часом язика?* (Стельмах М., Велика рідня, с. 344); *Часом повіки самі злипались, наступала якась важка й глуха дрімота* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 82); *Вона часом каже, що не тільки в дідька і оглашеного, а навіть у вас* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 435); *Він не піддобрювався до тих чи інших, часом стихійно створених, груп* (Стельмах М., Велика рідня, с. 169–170). У реченні *З часом ці чутки притихли, та не стихали в негоду камени* (Стельмах М., Чотири броди, с. 262) лексема *часом* у поєднанні з прийменником з уже наголошує не на випадковій чи повторюваній дії, а на тривалості її виконання.

Подекуди в тексті ядерна лексема *час* вступає в синонімічні відношення з лексемою *пора* в різних відмінкових формах однини чи множини, що сприяє уникненню лексичного повтору, а в разі, коли граматичні форми цих лексем відрізняються, – для розмежування їхніх семантичних відтінків, пор.: *З тих пір ого скільки часу минуло!* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 206); *Час гадюк уже минає... Тепер надходить пора чистої краси і великих зірок* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 421); *Та минула пора таємниць, настав час спустошення* (Стельмах М., Чотири броди, с. 256). Лексема *пір* у пропонованому контексті є точкою відліку часу, а лексема *часу* – тривалим процесом, який розпочався в цій точці відліку. В аналізованих реченнях помітними також є антонімічні протиставлення: *час гадюк минає – надходить пора чистої краси і великих зірок*, тобто на зміну негативним настроям приходять нові, які здійснять мрії про щастя. У цьому контексті бачимо також елемент екзистенційності часу – він минає, закінчується, ніколи не повернеться назад, але не зникає безслідно, а перетворюється у щось нове – більш гарне і корисне, або ж навпаки – щось жахливе, але все ж зрозуміле: *минула пора таємниць, настав час спустошення*. Проте в реченні *Може, знову, як колись, переночувати тут і хоч у снах зайти у позаколишній час?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 472) екзистенційність часу виражена в мінорному ностальгійному настрої – так, минуле ніколи не повернеться, але воно було настільки гарним, що нічого кращого попереду й бути не може. У такому разі виділена частина *хоч у снах зайти у позаколишній час* висловлює нездійсненну мрію персонажа відшукати захист у спогадах, у тому ж «позаколишньому часі», уникнути страшної реальності, «переночувати» її. Зростання психологічної напруги утворює ефект негативного теперішнього часу, який у контрасті зі щасливим минулим стає нестерпним для персонажа. Подекуди синонімічне поєднання ядра *час* із лексемою *пора* набуває ознак фразеологізації: *До пори, до часу* (Стельмах М., Велика рідня, с. 189).

Зрідка синонімічну до ядра *час* лексему *пора* письменники використовують для увиразнення важливості певного моменту, вилучивши її із синонімічного ряду і надаючи самостійності [3, с. 133]: *Зараз і ти відпочиватимеш. Пора...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 459); *Якоїсь доброї години гляне сонце із свого віконечка вниз, побачить, що там і земля, і люди, і худібка, і птиця помарніли і скучили за весною, та й питає місяця-брата, чи не пора землю відікнуту?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 451); *То чи не пора вже тепер будувати нову комору?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 460); *Побачивши мене, вона привітно мотнула головою: сідай, мовляв, скоріше, бо мені теж пора снідати*

(Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 534); *Ось уже й сонце золотою пучкою постукало в моє вікно, а за вікном на тепло заворкували голуби – **пора** й до школи* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 575). У деяких випадках лексема *пора* вжито в значенні «відтинок часу, позначений існуванням, наявністю чого-небудь» [9, с. 243]: *І чому тепер не **осіння пора**, коли гарбузи б'ють прямо об землю, а потім з їхніх золотистих пазух вибирають слизьке насіння?* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 483); *В ту **пору розрухи** чинбарі за ремінь здирали шкуру, і добрі чоботи обходились у двадцять – двадцять п'ять пудів пащині* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 468); *Увечері йшла вистава за п'есою Миколи Зарудного «**Пора жовтого листя**», їй сподобалась назва. **Пора роздумів, підсумків, оцінок і переоцінок. Така пора** настає в житті кожного і, мабуть, не раз* (Пастушенко Л., Час п'єдесталів, с. 31). У цьому контексті помітний нерозривний зв'язок природного часу, який не залежить від нас («*пора жовтого листя*»), з особистим часом духовної зрілості (*пора роздумів, підсумків, оцінок і переоцінок*). У реченні *Відійшла журавлина пора, відлетіли з озерецька й останні качки, і вже за хатою в золотій метелиці листу кружляє, гуде веретено* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 356) образне поєднання прикметника *журавлина* і темпоральної номінації *пора* спричиняє нашарування додаткового значення: *журавлина пора* – час, коли журавлі збираються відлітати, або час, коли панує безтурботне літо.

Частково дотичною до ядра *час* є лексема *врем'я* (від російського «время»), ужита в усно-розмовних діалогічних репліках персонажів творів на позначення нового – післяреволюційного часу, але відповідно до національно-мовного світогляду українців не змогла повністю пристосуватися, що пояснюється роздільною вимовою й використанням апострофа на письмі: *Титар гнівався на таку мову й говорив, що через церкву й «**таке врем'я**» скоро стане дрантогузом* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 454); *Таке вже врем'я багатим настало: живемо, лиха прикупивши* (Стельмах М., Велика рідня, с. 113); *Напевне, теж чує **врем'я**, в яке народився* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 309); *Куди в **таке врем'я** далеко заїдеш?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 355); *А «**таке врем'я**» позначилось тільки на титаревих стінах: він, неначе шпалерами, обклеїв їх скатертинами керенок вартістю в сорок і двадцять карбованців – сороківки ближче до божниці, двадцятки – до помийниці* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 454); *Сьогодні ти дитя убогих, не маєш навіть у чому до школи ходити, а перегодя, дивись, зможеш у науку піти і навіть учителем стати, бо **таке врем'я** настало.* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 543); *Зітхаю, знову ж таки вірячи й не вірячи в те, що, може, й збудеться в «**таке врем'я**»* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 544); *Ой, лишенько, яким же він світом пішов у **таке врем'я**?* (Стельмах М., Чотири броди, с. 295); *Вірячи й не вірячи, я запам'ятовую ті самі слова про «**таке врем'я**», яке одні проклинали, а інші живуть ним* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 543); *Бо сказано: **летить врем'я** во дні і в ночі, яко крилами* (Гуцало Є., Мертва зона, с. 83). Лексема *воврем'я* (вчасно), утворену від лексеми *врем'я* префіксальним способом, знаходимо на сторінках «Словника мовних покривів» О. Тихого [11, с. 29].

Час – поняття абстрактне, проте в мовній свідомості письменників Вінниччини ХХ ст. часто набуває суб'єктивних рис, корелюючи з особистим часом, що підсилено семантикою лексеми *свій* (свого): *От тільки шкода, що у **свій час** я не добрався до твоєї душі!* (Стельмах М., Чотири броди, с. 517); *Кожна книга має у **свій час** свою ціну* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 486); *Що ж, і він наробив помилок, та було й виправдання у нього: для людей він не жалів ні **свого часу**, ні **свого серця**...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 97); *Даремно **свого часу** він, Семен, так остерігався мати дітей* (Стельмах М., Чотири броди, с. 256). Герої літературного твору отримують владу над часом, маючи змогу дарувати його іншим або використовувати на свій розсуд. Тут час долає межу загального простору й переходить в особистісний. Належачи конкретній людині, перестає бути всеосяжною силою. У такому разі персонаж може керувати часом, хоч, безумовно, загальний час має безмежну владу над людиною. Окремо використано стійке сполучення *чекати свого часу*, де *час* є невід'ємним компонентом і пов'язаний із можливостями, які з'являються в конкретний період: *Та це не заважало Юхримові думати про себе, що він розумніший за всіх у селі, і **чекати свого часу*** (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 475–476).

Суб'єктивним є також час, який можна зіставити з мінливістю життєвого циклу людини, наприклад, час – старість, час – молодість тощо. Причому в тексті письменник використовує лексему *час*, а додаткові її значення містять прихований зміст: якщо йдеться про сивину чи зморшки, то це – старість, напр.: *Йому стало жаль її, жаль дочасних зморщок, які поснував не час, а безхліб'я...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 84). Семантика тексту підсилюється словосполученням *дочасних зморщок*, яке вказує на те, що старість, можливо, виникає не від довготривалого життєвого циклу і не є періодом життя, а ймовірніше відображає результат способу й умов існування. Семантику сивини виражає лексема *борошно* за колірною схожістю в реченні: *Борошно часу навечно вибілило його голову й бороду* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 336). Тут йдеться про старість природну, яка надходить учасно. Час у цьому контексті матеріалізується і, хоч лексему *час* використано в непрямому відмінку, усе ж вона «завойовує» основну позицію, адже саме *час* використовує *борошно* як інструмент, за допомогою якого розфарбовує волосся людей із настанням певного віку. За подібною структурою ужито конструкції *копійкою часу, на вогні часу, колодязь часу, загадки й таємниці часу, краплина часу, крутежем часу, борознами часу*. Пор.: *І широко всміхнувся, вдоволений «копійкою часу»: він теж уміє увернути вчене слівце* (Стельмах М., Чотири броди, с. 68); *Подумайте добре над копійкою часу!* (Стельмах М., Чотири броди, с. 68); *Давно вже згоріла та вербова колиска на вогні часу...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 321); *Вона стояла на галявинці перед зграйкою грибів, стояла на колінах і ніби заглядала в глибокий і тихий колодязь часу...* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 288); *Йї пильні сині очі, в яких начебто гніздяться загадки й таємниці літа, неба, простору й часу* (Гуцало Є., Вуста землі, с. 292); *Сплеснув зойк, сплеснуло весло, відштовхнувся берег, з очей сканнула сльоза, з весла – краплина часу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 250); *А потім, коли зіткнемося віч-на-віч із крутежем часу, з гризотою серця, з веремією, коли побачимо, що ідеї чистіші за людей, а ще коли захопимо нестатків, то й почнемо равликом-навликом залазити у свою рідненьку шкаралупу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 66); *Уся в чорному, з прив'яленими біля уст борознами часу, вона нагадує тих матерів, які у церквах вимолюють долю дітям* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 31). Як засвідчує аналіз, за образною семантикою виділені словосполучення мають дещо інший значеннєвий малюнок: *копійка часу* – це символ матеріальної можливості, найбільш удалого заробітку в конкретний момент, якого, можливо, уже й не буде; *вогонь часу* – символ екзистенційності, він неминуче поглинає всіх і все на землі, зрештою – залишаються тільки спогади; *колодязь часу* – за аналогією до води, клітина якої є носієм пам'яті – безпосередньо символ спогадів, захованих глибоко, як у колодязі; *загадки й таємниці часу* – невідоме, далеке, що ховається в символіці синього кольору; *краплина часу* – символ швидкоплинності, миттєвості; *крутеж часу* – символ рутини, яка захоплює людей і заважає помічати час; *борозни часу* – зморшки.

Час, який, на думку авторів, уносить зміни в суспільний устрій, у спосіб ведення господарства тощо, виражено ядерною лексемою *час*, яка, зазвичай, позначає хоч і не активного суб'єкта виконуваної дії, проте безсумнівну умову для її обов'язкового здійснення. Така світоглядна позиція персонажів творів вінницьких письменників ХХ ст. є досить пасивною: начебто вони й не проти радикальних змін, активного поліпшення умов життя й господарювання, але все ж таки сподіваються, що настане час, який усе це зробить. Ця риса є закономірною для людей, які живуть в імперії. Вони сподіваються на вождя або на будь-кого іншого, однак не відчують особистої відповідальності перед навколишнім світом і майбутніми поколіннями, напр.: *Дочекаємось і такого часу, коли будемо не їдцями, а творцями* (Стельмах М., Чотири броди, с. 77); *І, думаю, настав час чаклувати над низькорослими сортами, бо в стеблистих соки землі йдуть не так у зерно, як у соломку* (Стельмах М., Чотири броди, с. 75); *Але як настане час нової влади, тоді скину і бороду, і вуса, і чийсь шкури од плечей – бубни вичиню з них і під їхню музику втну циганської галяндри* (Стельмах М., Чотири броди, с. 130–131); *Прийде час – і в палаці буду жити* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 77).

Для висвітлення паралельної дії письменники вдаються до використання вказівних займенників *той (тим), цей, такий* у поєднанні з архісемою *час*, чим зближують події, які

відбуваються в різних місцях і стосуються різних персонажів. У такий спосіб автор утворює цілісну картину зображуваного, напр.: *А тим часом з підземелля його піднімається Данило Бондаренко* (Стельмах М., Чотири броди, с. 86); *Там ви трохи прохолонете, а ми тим часом заберемо з підземелля, що треба забрати* (Стельмах М., Чотири броди, с. 87); *На той час сонце, що заховалось кілька годин тому за туманним серпанком, несподівано бризнуло племенистими іскрами по крижаних просторах, залляло ясным світлом ведмедів і ихуну...* (Трублаїні М., Лови білого ведмеда, с. 328); *В цей час на вулиці гуркоче підвода і коло наших воріт зупиняються вимиршавлені коні* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 479); *В цей час на порозі стала мати* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 483); *А в цей час наді мною твориться диво: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 450); *Думуючи про своє, я виходжу на другу вулицю і в цей час збоку чую неласкавий чоловічий голос...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 484); *В цей час до їхнього слуху долинув важкий гуркіт* (Гуцало Є., Біль і гнів, с. 298); *А в цей час до своєї двоюрідної сестри зайшов Данило та й вкляк біля порога* (Стельмах М., Чотири броди, с. 63); *Думалось про Таїсу, про її начебто звичайну й в той же час якусь дивну поведінку* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 67) *А в цей час не хтось, а таки більшовики кладуть голови, воюючи душоубів...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 447); *І тим одним словом хотіла виразити багато, а найбільше – своє здивування, що в такий час, коли в душі людській все вигорає, коли душа стає попелищем, що в такий час весело і щасливо бігає в полях заєць, ховається за кущами, обгризає кору на стовбурах* (Гуцало Є., Мертва зона, с. 143); *Він накрив золото долонею і відсмикнув її, наче б за цей час метал став гарячим* (Стельмах М., Чотири броди, с. 443); *Як змінилася за цей час пані Пасикевич* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 327); *За цей час і досвіду набув, і сам чогось навчився* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 206). Як бачимо, поєднання приєменника за зі словосполученням *цей час* передбачає висвітлення не паралельної дії, а тривалого процесу. У реченні *Саме в цей час над обрієм показався дим* (Трублаїні М., Лахтак, с. 78) одночасність конкретизується семантикою лексеми *саме*.

У реченнях *Весь час сподіваюся й весь час марно, та надія не полишає мене, ой, не полишає!* (Гуцало Є., Де батько-мати?, с. 78); *Увесь час думав і про тебе, і про твоїх дітей...* (Стельмах М., Чотири броди, с. 59); *Я перед тими, кого вже нема, хто поліг, весь час вину відчуваю* (Гуцало Є., Сільські вчителі, с. 96) сполучення *весь час* ужито в значенні постійності, одноманітності, натомість у реченні *Весною, коли повиводяться курчата, вона весь час клопочеться біля чужого виводка* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 455–456) термін виконання дії обмежено центральною лексемою *весною*.

Періодичність дії може виражатися парадигматичним повтором архісеми *час* із приєменником *від*. Пор.: *Час від часу корчиться страшною зміїстою блискавкою-гримасою* (Гуцало Є., Кінь, с. 228); *Вони [тюлені – А. Г., І. Х.] час від часу підводили морди і втягували в себе повітря, наче принохувались, чи не наближається небезпека* (Трублаїні М., Лахтак, с. 77); *Лише час від часу швиденько перекидав з руки на руку колесо штурвала...* (Трублаїні М., Лахтак, с. 21). Як бачимо, дію можуть виражати не лише дієслова, а й частково іменні частини мови.

Уживання архісеми *час* у формі множини надає висловленню додаткового значенневого відтінку, адже *часи* позначають певний період в історії країни чи в житті персонажа: *У ті часи [голодомор – А. Г., І. Х.] спекулянтським героїзмом було проскочити в місто на торг* (Стельмах М., Кров людська – не водиця, с. 76); *В безхлібні часи можна було озолотитися на торгівлі продуктами* (Стельмах М., Кров людська – не водиця, с. 76); *Так, часи міняються, – згодилась Олена Левківна* (Гуцало Є., Шкільний хліб, с. 207); *Як місяць у часи затемнення?* (Стельмах М., Дума про тебе, с. 82); *Я мало тоді стрічався зі скарбами людського духу, та гріх було б гудити ті часи – вони були по-своєму прекрасні...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 468–469); *Тепер не ті часи, щоб з чужого жити...* (Гуцало Є., Кінь, с. 224); *Люблю, Марку, часи роїння й медогону...* (Стельмах М., Правда і кривда, с. 340); *Комуна стерегли добре, забили навіть підземний хід до неї, що вів од Південного Бугу до Красного дому іще бозна з яких часів* (Земляк В., Новели Красного дому,

с. 117); *Той куфайчину виніс новеньку, хвацьку, в такій за нинішніх часів гонориста дівка й на весілля може податись* (Гуцало Є., Козидра, с. 304).

Зменшено-пестливе слово *часинка* (*часина*), споріднене з ядром *час*, імовірно означає годину або досить короткий, проте не визначений проміжок часу: *Отож ранком я вже мало не розкошував: мати на часинку позичила в сусідів чоботи...* (Стельмах М., Гуси-лебеді летять, с. 454); *Посидь ще якусь часинку, ощаслив моє покуття і господу* (Стельмах М., Чотири броди, с. 54); *Перебудь хоч одну часину зі мною* (Стельмах М., Велика рідня, с. 173); *Отак і стоять вони мовчки якусь часину* (Стельмах М., Чотири броди, с. 50). Словоформи *часинка* й *часина* можемо віднести до авторських неологізмів Михайла Стельмаха, оскільки вони вперше введені в літературу саме з його пера. Відомо, що згадані лексеми входять до гуцульського та північно-буковинського діалектів південно-західного наріччя і зафіксовані в художньому тексті «Дідо Иванчик», перекладеному літературною мовою І. Андрусяком у 2020 році [13] та в романі М. Івасюка «Балада про вершника на білому коні». Цілком можливо, що такі словоформи існували раніше і в діалектах деяких районів Вінницької області, зокрема Літинщини, однак у досліджуваних текстах інших письменників Вінниччини зазначеного періоду вони не використовувалися. Словоформи *часина* і *часинка* трапляються в словнику мовних покручів О. Тихого в значенні *хвилина* [11, с. 80].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Темпоральність із погляду історіософії визначають як феномен часовості. Виявлено кілька типів темпоральної свідомості: лінійний час, особистий час, родовий час, історичний час, сакральний час, космологічний час, екзистенційний час, які різняться особливостями часосприйняття і залежать від загального часу, у якому перебувають усі, хто його сприймає. Лінійний час характеризується постійністю й високою суб'єктивністю і позначає момент «тепер» у будь-якому часовому вимірі. Особистий час ґрунтується на особистому життєвому досвіді реципієнта, а родовий – на спільній ментальній основі часосприйняття роду. Історичний час утілює постійну зміну історичних періодів, але часто може характеризувати й циклічність, спіральний рух історії людства тощо, тобто є антонімічним до лінійного часу. Сакральний час пов'язаний із релігійними й міфологічними уявленнями й поділяється на два типи – хронос і кайрос. Близьким до нього є екзистенційний час, який указує на неминучість часоплину. Проте кайрос позначає мить, яка може змінити майбутнє на краще, а екзистенційний час указує лише на втрату неповторної миті. Космологічний час пов'язаний із рухом небесних тіл і передбачає поділ часу на пори року, місяці, частини доби.

Для структуризації лексико-семантичного поля «час» у дослідженні обрано поділ вербальних одиниць на ядро поля, центр та периферію. На мовному матеріалі досліджуваних прозових творів досить яскраво й різноманітно висвітлено ядро, до якого віднесено архісему *час*, яка об'єднує навколо себе усі часові номінації і синонімічні до неї лексеми: *пора*, *врем'я*, *часина* (*часинка*). В аналізованих текстах час може мати суб'єктну позицію, тобто виконувати певну дію і бути стрижневим елементом речення або тексту, або ж об'єктну, якщо темпоральна номінація не є суб'єктом виконуваної дії. За допомогою темпоральних номінацій автори досліджуваних текстів досить часто виражають періодичність, постійність, тривалість виконуваної дії. Звернено увагу на темпоральні номінації, які рідко вживаються на сучасному етапі розвитку мови і мають діалектну основу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі специфіки функціонування темпоральних номінацій в інших компонентах лексико-семантичного поля «час».

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк К. Р. Лексико-семантичне поле «патріотизм» в українській, англійській і польській мовах: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2019. 263 с.
2. Бреник І. В. Виділення ядерної та периферійної зон в межах ЛСП прикметників позитивних емоцій в англійській мові. *Філологічні науки*. URL: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50492.doc.htm

3. Горобець А. Лексико-семантичне поле «Час» у мові повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. Київ : Міленіум, 2018. Вип. 292. С. 131–138.
4. Ключка Н. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 24. С. 129–131.
5. Куценко В. Час як філософська категорія: у пошуках екзистенційної темпоральності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2012. Вип. 110. С. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_4.
6. Лосев А. Ф. Античная философия истории. Москва : Наука, 1977. С. 14–25.
7. Петрушенко О. О. Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Національний авіаційний університет. Київ, 2010.22 с.
8. Савельева И. М., Полетаев А. В. История и время: в поисках утраченного. Москва : Языки русской культуры, 1997. С. 576–577.
9. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
10. Тиллих П. Кайрос. *Избранное: Теология культуры*. Москва : Юрист, 1995. С. 216.
11. Тихий О. Словник мовних покручів / упоряд. Овсієнко В. Донецьк : Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. 130 с.
12. Федірчик І. Я. Принципи виділення ядра лексико-семантичного поля найменувань осіб (на матеріалі іменників німецької мови). *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2017. № 7. С. 207–212.
13. Шекерик-Доників П. Дідо Иванчік. Брустурів : Дискурсус, 2020. 832 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Гуцало Є. З вогню воскресли: Мертва зона: Біль і гнів: Безголов'я: Повісті / Післямова В. Плюща. Київ : «Українська видавнича група», 1996. 432 с.
2. Гуцало Є. Співуча колиска з верболозу: Окупаційні фрески. Київ : Веселка, 1991. 284 с.
3. Гуцало Є. Шкільний хліб: вибрані твори у 2 т. Т. 1. Київ : Радянський письменник, 1987.
4. Звірик А. П. Однієї ночі після війни. *Біла жінка на чорному небі: Повісті*. Вінниця : ДП «ДКФ», 2011. 240 с.
5. Земляк В.С. Чарівний кінь. Повість, кіноповісті, драма, оповідання, поезії / Упоряд. та підготовка текстів Б. П. Комара. Передмова М. Зарудного. Київ : «Рад. письменник», 1978. 343 с.
6. Пастушенко Л. Т. Час п'єдесталів. Трилогія. Книга друга. Вінниця : ТОВ «Консоль», 2012. 360 с.
7. Стельмах М. Гуси-лебеді летять. *Вибрані твори*. Київ : Сакцент Плюс, 2005. 736 с.
8. Стельмах М. Дума про тебе : роман. Київ : Дніпро, 1984. 390 с.
9. Стельмах М. П. Правда і кривда : роман. Київ : Дніпро, 1990. 427 с.
10. Стельмах М. П. Чотири броди : роман. Київ : Рад. письменник, 1979. 527 с.
11. Стельмах М.П. Велика рідня : Роман-хроніка. Київ : Дніпро, 1968. 967 с.
12. Трублаїні М. П. Твори. Том II. «Лахтак» : Повість. Оповідання про далеку північ. Київ : Веселка, 1983. 506 с.

REFERENCES

1. Blyznyuk K. R. Leksyko-semantychne pole «patriotyzm» v ukrayins'kiy, anhliys'kiy i pol's'kiy movakh : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.17 / Donets'kyu natsional'nyy universytet imeni Vasylya Stusa. Vinnytsya, 2019. 263 s.

2. Brenyk I. V. Vydilennya yadernoyi ta peryferiynoyi zon v mezhakh LSP prykmetnykiv pozytyvnykh emotsiy v anhliys'kiy movi. *Filolohichni nauky*. URL: http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50492.doc.htm
3. Horobets' A. Leksyko-semantychne pole «Chas» u movi povisti Mykhayla Stel'makha «Husy-lebedi letyat'». *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Seriya: Filolohichni nauky*. Kyiv: Milenium, 2018. Vyp. 292. S. 131–138.
4. Klyuchka N. Leksyko-semantychne pole yak systemno-strukturne utvorennya. *Naukovi zapysky. Seriya «Filolohichna»*. 2012. Vyp. 24. S. 129–131.
5. Kutsenko V. Chas yak filosof's'ka katehoriya: u poshukakh ekzystentsiynoyi temporal'nosti. *Visnyk Kyivivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiya. Politolohiya*. 2012. Vyp. 110. S. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2012_110_4.
6. Losev A. F. Antychnaya fylosofiyya ystoryy. Moskva : Nauka, 1977. S. 14–25.
7. Petrushenko O. O. Leksyko-semantychne pole «chas» v ukrayins'kiy poeziyi druhoi polovyny KHKH st. : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Natsional'nyy aviatsiynyy universytet. Kyiv, 2010. 22 s.
8. Savel'eva Y. M., Poletaev A. V. Ystoryya y vremena: v poyskakh utrachenoho. Moskva : Yazyky russkoy kul'tury, 1997. S. 576–577.
9. Slovyk ukrayins'koyi movy: v 11 t. / AN URSS. Instytut movoznavstva // Za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
10. Tylykh P. Kayros. Yzbranno: Teolohyya kul'tury. Moskva : Yuryst, 1995. 216 s.
11. Tykhyy O. Slovyk movnykh pokruchiv / uporyad. Ovsiyenko V. Donetsk : Tovarystvo im. Oleksey Tykhoho, 2009. 130 s.
12. Fedirchuk I. YA. Pryntsypy vydilennya yadra leksyko-semantychnoho polya naymenuvan' osib (na materialy imennykiv nimets'koyi movy). *Naukovyy visnyk DDPU im I. Franka. Seriya «Filolohichni nauky»*. *Movoznavstvo*. 2017. № 7. S. 207–212.
13. Shekeryk-Donykiv P. Dido Yvanchik. Brusturiv : Dyskursus, 2020. 832 s.

DZHERELA

1. Hutsalo YE. Z vohnyu voskresly: Mertva zona: Bil' i hniv: Bezholov'ya: Povisti / Pislyamova V. Plyushcha. Kyiv : «Ukrayins'ka vydavnyka hrupa», 1996. 432 s.
2. Hutsalo YE. Spivucha kolyska z verbolozu: Okupatsiyni fresky. Kyiv : Veselka, 1991. 284 s.
3. Hutsalo YE. Shkil'nyy khlib: vybrani tvory u 2 t. T. 1. Kyiv : Radyans'kyy pys'mennyk, 1987.
4. Zviryk A. P. Odniiyeyi nochi pislya viyny. Bila zhinka na chornomu nebi: Povisti. Vinnytsya : DP «DKF», 2011. 240 s.
5. Zemlyak V.S. Charivnyy kin'. Povist', kinopovisti, drama, opovidannya, poeziyi. Uporyad. ta pidhotovka tekstiv B. P. Komara. Peredmova M. Zarudnoho. Kyiv : «Rad. pys'mennyk», 1978. 343 s.
6. Pastushenko L. T. Chas p'yedestaliv. Trylohiya. Knyha druha. Vinnytsya : TOV «Konsol'», 2012. 360 s.
7. Stel'makh M. Husy-lebedi letyat'. Vybrani tvory. Kyiv : Saktsent Plyus, 2005. 736 s.
8. Stel'makh M. Duma pro tebe : roman. Kyiv : Dnipro, 1984. 390 s.
9. Stel'makh M. P. Pravda i kryvda : roman. Kyiv : Dnipro, 1990. 427 s.
10. Stel'makh M. P. Chotyry brody : roman. Kyiv : Rad. pys'mennyk, 1979. 527 s.
11. Stel'makh M.P. Velyka ridnya : Roman-khronika. Kyiv: Dnipro, 1968. 967 s.
12. Trublayini M. P. Tvory. Tom II. «Lakhtak»: Povist'. Opovidannya pro daleku pivnich. Kyiv: Veselka, 1983. 506 s.

Горобець Алла Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Горобець Алла Владимировна, аспірантка кафедри українського мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Horobets Alla, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Холод Інна Володимирівна, викладач кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету (Україна).

Холод Инна Владимировна, преподаватель кафедры украинского и иностранных языков Винницкого национального аграрного университета (Украина).

Kholod Inna, university teacher of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine).

Стаття надійшла: 12.11.2021

Статтю прийнято до друку: 19.11.2021

УДК 81'23

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-50-58

**ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ
В АСОЦІАТИВНОМУ ЗНАЧЕННІ СЛОВА
(НА ПРИКЛАДІ СЛІВ-СТИМУЛІВ РЕКЛАМНОЇ ЛЕКСИКИ)**

Олена Денисевич

Державний університет «Житомирська політехніка»

Україна, м. Житомир, вул. Чуднівська, 103

e-mail: abc_star@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5419-5953

Антоніна Плечко

Поліський національний університет

Україна, м. Житомир, Старий бульвар, 7

e-mail: antonia43@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4739-0750

У статті представлено результати вільного асоціативного експерименту з рекламною лексикою. Зокрема, зроблено спробу дослідження емоційно-оцінного компонента в асоціативному значенні слів-стимулів рекламної лексики. Результати дослідження дали змогу виокремити декілька емоційно-оцінних груп слів-стимулів рекламної лексики: слова-стимули, які викликають негативні реакції; слова-стимули, які викликають позитивні реакції; слова-стимули, які викликають здебільшого негативні реакції, але й позитивні (у меншій кількості); слова-стимули, які викликають більше позитивні реакції, менше – негативні реакції.

Ключові слова: *рекламна лексика, вільний асоціативний експеримент, респонденти, слова-стимули, емоційно-оцінні реакції, позитивні реакції, негативні реакції.*

**ЭМОЦИОНАЛЬНО-ОЦЕНОЧНЫЙ КОМПОНЕНТ В
АССОЦИАТИВНОМ ЗНАЧЕНИИ СЛОВА
(НА ПРИМЕРЕ СЛОВ-СТИМУЛОВ РЕКЛАМНОЙ ЛЕКСИКИ)**

Елена Денисевич

Государственный университет «Житомирская политехника»
Украина, г. Житомир, ул. Чудновская, 103
e-mail: abc_star@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5419-5953

Антонина Плечко

Полесский национальный университет
Украина, г. Житомир, Старый Бульвар, 7
e-mail: antonia43@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4739-0750

В статье представлены результаты свободного ассоциативного эксперимента с рекламной лексикой. В частности, предпринята попытка исследования эмоционально-оценочного компонента в ассоциативном смысле слов-стимулов рекламной лексики. Результаты исследования позволили выделить несколько эмоционально-оценочных групп слов-стимулов рекламной лексики: слова-стимулы, которые вызывают негативные реакции; слова-стимулы, которые вызывают положительные реакции; слова-стимулы, которые вызывают в основном негативные реакции, но и положительные (в меньшем количестве); слова-стимулы, которые вызывают большие положительные реакции, меньше – негативные реакции.

Ключевые слова: *рекламная лексика, свободный ассоциативный эксперимент, респонденты, слова-стимулы, эмоционально-оценочные реакции, положительные реакции, отрицательные реакции.*

**EMOTIONAL AND EVALUATIVE COMPONENT IN THE
ASSOCIATIVE MEANING OF THE WORD
(USING THE EXAMPLE OF INCENTIVE WORDS IN ADVERTISING
VOCABULARY)**

Olena Denysevych

State University «Zhytomyr Polytechnic»
103 Chudnovska STR., Zhytomyr, Ukraine
e-mail: abc_star@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5419-5953

Antonina Plechko

Polissya National University
Staryi Bulvar 7, Zhytomyr, 10008 Ukraine
e-mail: antonia43@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4739-0750

Introduction. *The article presents the results of a free associative experiment with advertising vocabulary. The lack of a systematic analysis of incentive words in this aspect determines the relevance of the proposed research.*

Purpose. *The aim of the study is to determine the emotional and evaluative component of words – stimuli of advertising vocabulary in associative fields. The implementation of this goal involves accomplishing the following tasks: to analyze the theoretical foundations of studying the emotional and evaluative component of word perception, to form a stimulus list of words related to*

advertising; to find reactions with the emotional-evaluative component in the associative fields of advertising vocabulary.

The subject of the research is the identification of reactions with an emotional and evaluative component in the associative fields of words-stimuli of advertising vocabulary.

Methods. The main research method is a free associative experiment. Effective and accessible methods for quickly obtaining language material. The provisions of the general theory of linguistics, which underlie the experimental research, allow us to record how internal (emotions, values, etc.) and external (age, profession, etc.) conditions in which a language as a human acquisition functions are related to the change of meanings and senses of words and their interrelations.

Results. The research materials were reactions to the following incentive words: *NON-GMO, PROFITABLE, INFLUENCE, SAVE, MEDIA, CONTENT, INTERNET, PICTURE, CATALOG, COPYWRITER, CREATIVE, MARKETING, PR, PURCHASE, PRINTING, SERVICE, PROFIT, ADVERTISING AGENT, ADVERTISING TEXT, SLOGAN, STEREOTYPE, TV, etc.*, received through a free associative experiment with 732 respondents from different parts of Ukraine.

The results of our experiment showed that there are stimuli that are predominant in sharply negative responses that represent a connotative fragment. For example, *TV box 19, nonsense 5, lie 4, Evil 5, uninteresting, garbage, negative 2, waste of time, waste of time 2, harmful, Fool, waste of time, Panasonic, nonsense, unnecessary, trash, garbage 2, zombification, let them talk nonsense, dirt, do not watch.*

Word-incentive PR has such reactions as *pathos 4, trouble 1, lemon 1, Sin 1, lie 6, Such something 1, something 1, deception 3, dirt 5, falsehood 2, cruel 2. Among the overwhelming number of negative emotions of the PR stimulus, we singly have positive reactions: pride 1, bragging 1, fashionable 1.*

As far as incentive words that have predominantly positive evaluative responses are concerned, the word PROFIT, for example, is associated with benefit, *something very good, positive, encouragement, successful, stability, happiness, something to spend, money-money, Dream, opportunities, good, a lot of money, significant, the more, the better, as soon as possible, stability, Great News, Good Life, pleasure, clean 3, uplifting, good 3, High 2.*

Associative response on the word-incentive SAVE is not the same: on the one hand, respondents agree to the call expressed by emotions: *minimum costs, I try, it is necessary, well, correctly, a lot of money, I say, less, consume, get rich, do not spend idle time, reasonable, cheaper, depending on what, profitable, less. On the other hand, they deny it – eat less, never, lies, nonsense, less money, greedy, stingy, Impossible 3, limit yourself, little, useless, no money.*

Originality. The article presents the first attempt to study the emotional and evaluative component in the associative meaning of words-stimuli of advertising vocabulary.

Conclusion. The results of the study allowed us to identify several emotional assessment groups of words-stimuli of advertising vocabulary: words-stimuli that cause negative reactions; words-stimuli that cause positive reactions; words-stimuli that cause mostly negative reactions, but also positive (in smaller numbers); words-stimuli that cause more positive reactions, mildly negative reactions.

Keywords: advertising vocabulary, free associative experiment, respondents, words-stimuli, emotional and evaluative reactions.

Постановка проблеми. Реклама часто породжує як позитивний, так і негативний спектр емоцій. Засобами реклами слугують зображення та слово, які мають сильний вплив на людину. Мова насамперед є засобом передачі актуальної інформації, раціональної переробки отриманих знань, але всі ці процеси не відбуваються без переживань, бажань, що лінгвістика не може не враховувати [10, с. 1].

Сигнали, що подає реклама, пробуджують різні емоції: радість, страх, зворушення, щастя, роздратування. Емоції виникають у ситуації безпосереднього контакту – перегляду реклами, але також і тоді, коли пригадуємо рекламу, яку бачили [12, с. 124].

У нашому дослідженні представляємо результати вільного асоціативного експерименту зі словами-стимулами рекламної лексики з емоційно-оцінним компонентом. Відсутність системного аналізу слів-стимулів у такому аспекті зумовлює актуальність пропонуваної розвідки.

Мета дослідження – визначити емоційно-оцінний компонент слів-стимулів рекламної лексики в асоціативних полях. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**: проаналізувати теоретичні засади вивчення емоційно-оцінного компонента сприйняття слів, сформулювати стимульний список слів, пов’язаних із рекламою; знайти в асоціативних полях рекламної лексики реакції з емоційно-оцінним компонентом.

Предметом дослідження є зафіксовані реакції з емоційно-оцінним компонентом в асоціативних полях слів-стимулів рекламної лексики.

Основним **методом дослідження** обрано вільний асоціативний експеримент. Ефективний і доступний методи для швидкого отримання мовного матеріалу. Положення загальної теорії мовознавства, які лежать в основі експериментальних досліджень, дозволяють фіксувати, яким чином внутрішні (емоції, цінності та інше) і зовнішні (вік, професія і т. д.) умови функціонування мови як надбання людини, пов’язані зі зміною значень та смислів слів та їхніх взаємних зв’язків [11, с. 132].

З психолінгвістичного погляду кожне слово занурює нас у складний світ переживань, які не завжди можуть бути виведені на рівень свідомості та диференційовані [2, с. 27].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Оволодіння емоційною стороною мовлення пов’язують з асиметрією мозку, зокрема – з його правою півкулею, яка використовує емоційно-асоціативні стратегії оперування вербальним матеріалом. При цьому емоційна інформація, котра сприймається через праву півкулю, засвоюється раніше, ніж самі значення. Людині властиве емоційне ставлення й оцінювання навколишнього світу, тому досить часто за допомогою вільного асоціативного експерименту виявляємо саме емоційно-оцінні реакції в асоціативних полях.

Оскільки для людини від початку визначально злиті потреба та емоція, пізнання й оцінка, звучання емоцій супроводжує людину все життя, формуючи свідомий і підсвідомий емоційний контекст, пов’язаний зі словом [4, с. 87–88].

Емоції – відображення ставлення суб’єкта до об’єктів навколишньої дійсності [1, с. 374]. В. Шаховський уважає, що емоції тісно пов’язані зі знанням, оскільки знання змінюються разом з емоціями [10, с. 4].

Дослідниця О. Мягкова звертається до поняття переживання, зауважуючи, що емоційні реакції виникають і формуються на основі почуттів-переживань [5, с. 22].

Оцінна лексика сприяє вираженню почуттів, реакцій емоційного життя людини загалом. Те, що психолінгвістична наука розглядає як емоційний компонент значення слова – одиниці лексику – є комплексом, пов’язаних зі словом переживань. Специфіка цього комплексу буде визначатися сукупністю по-різному усвідомлюваних елементів, а також індивідуальними особливостями репрезентації інформації [5, с. 22].

Хоч прийнято вважати, що представники різних культур переживають ті самі універсальні емоції, однак, на думку О. Мягкової, їхня інтенсивність і способи вираження специфічні для носіїв різних мов [5, с. 22].

Загалом емоційність розглядають як невіддільну характеристику того, що криється за зовнішнім словом в індивідуальній свідомості [8, с. 77]. Слово виводить нас у складний світ переживань, які не завжди будуть відображені свідомістю та диференційовані [5, с. 22].

До цікавого висновку дійшла Н. Соловйова: із віком у людини змінюється емоційне забарвлення значень слів. Слова з конкретним значенням утрачають емоційність, а абстрактні слова стають більш емоційними. Це відбувається внаслідок зміщення пізнавального інтересу з поверхні предметів на їхню сутність [7, с. 52–53].

У своїх розвідках психолінгвіст О. Мягкова зробила цікаве спостереження, за яким значення будь-якого слова супроводжується емоційно-оцінним переживанням, це властиве навіть словам з абстрактним значенням [6, с. 35–37].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Матеріалами дослідження слугували реакції на слова-стимули: БЕЗ ГМО, ВИГІДНО, ВПЛИВ, ЕКОНОМТЕ, ЗМІ, ЗМІСТ, ІНТЕРНЕТ, КАРТИНКА, КАТАЛОГ, КОПІРАЙТЕР, КРЕАТИВ, МАРКЕТИНГ, ПІАР, ПОКУПКА, ПОЛІГРАФІЯ, ПОСЛУГА, ПРИБУТОК, РЕКЛАМНИЙ АГЕНТ, РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ, СЛОГАН, СТЕРЕОТИП, ТЕЛЕВІЗОР тощо, отримані від респондентів у ході проведення вільного асоціативного експерименту із 732 опитаними з різних куточків України.

Результати нашого експерименту засвідчили, що є стимули, у відповідях на які переважають різко негативні реакції, що становлять конотативний фрагмент. Наприклад, *ТЕЛЕВІЗОР – ящик (19), нісенітниця (5), брехня (4), зло (5), нецікаво, смітник, негатив (2), даремна трата часу, марнування часу (2), шкідливо, дурня, пуста трата часу, панасонік, маячня, непотрібний, непотріб, сміття (2), зомбування, хай говорять, нісенітниця, бруд, не дивлюсь.*

Погоджуємось із зауваженням С. Закорко про те, що диференціація позитивних та негативних емоцій є цілком умовною, оскільки той самий психічний стан може являти собою складну єдність протилежних переживань, і лише виявлення панівного компонента дозволяє віднести його до групи позитивних чи негативних реакцій. Критерій виділення двох асиметричних пластів емотивної лексики має тільки мовний характер. Представляє собою позитивну або негативну оцінку, яка виражається в найменуванні емоцій [2, с. 27].

Стимул **МАРКЕТИНГ** – *дурна робота, добре, потрібний, відомий, промивання мізків, обман (2), сейлс-менеджер, брехня, що це?, багатослів'я, психообман.*

До **РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ** як слова-стимулу українці ставляться легковажно: *дурниця (2), ніхто не читає, не дивлюсь, безнадійний, пусто, брехня (21), обман (10), набір слів (4), помилки (4), не читаю (3), спам (3), нісенітниця (4), непотрібне (2), ідіотизм (2), на половину правда, нічого цікавого, нудний (2), непотрібно, скопійовано, з помилками, видумка (2), заманювання (2), бруд, хлам, омана, обдурювання, дістав, безглуздість, нецікаво, набрид (2), сміття, смітник, одноманітність, нецікаво, нудота (2), підказка, набір букв (2), введення в оману, навіщо?, дауни, нав'язування, нецікавий, набридло, невідомий, западає в голову, заманюють, дурість, набридливість, жах, несуттєвість, не вірю, нудно (3), фальшивий, драгування, надто довгий, нудьга (2), баракло, задурювання, шахрайство, вода.*

Слово-стимул **ПІАР** – *викаблучування (2), позор, понти, розвод, пафос (4), неприємність, лимон, шкода собі, гріх, брехня (6), таке щось, що-небудь, обман (3), бруд (5), зло, занадто, лицемірство, фальш (2), жорстокий (2).* Серед переважної кількості негативних емоцій стимулу ПІАР поодиноким маємо позитивні реакції: *гордість, хвальба, модно.*

Слово **СТЕРЕОТИП** – стимул, який немає сформованого асоціативного значення, оскільки ядерною реакцією в асоціативному полі є відсутність реакції, що повторюється 116 разів. У конотативному фрагменті виявляються оцінки, що виявляють негативне ставлення до поняття: *нав'язливість, дурня, дурниця, стадність, упереджений, нудотність, тупик, неправда, гей, неправильний, сморід, погано (4), глупість, прив'язаність до чогось, несправедливість (2), нав'язування (4), нецікаво, тупий, чума, неправда, примітив, оманливість, омана непотрібна річ, ненавиджу, забобон (3), клеймо (2), брехня (2), погано (2), нудно (2), неправильний (2), зайве (3), банально (3), забобон, давнє (2), щось старе (2), старе (2), нав'язування, негатив, впертість, як всі думають і кажуть, мертвий, буденне, стандартна людина, відсталість від моди, старомодний, заїждженість, кожанка і легенци, застарілий (8).*

Стимул **КОПІРАЙТЕР** – поняття здебільшого невідоме для пересічних громадян, тому викликає як негативну оцінку: *плагіат (2), що це? (2), плагіатор (2), копія, писанина, брехня, копірка, нудний, важко, зануда, погана, низькооплачуваний, без поняття, важко, розумний, копірка, зло, невідомий, невідомо хто, так і позитивну: красивий, цікаво, цікавість, новий, оригінально, творча людина, класно, відомий, цікаво, хороший, натхнення, активний хлопець, абсурд.*

Стимул ЗМІ викликає в мовців асоціації здебільшого негативні: *лохотрон, перевантаження, негатив, брехня (14), бруд (2), брешуть, маніпулювання (2), надмірність, дурня, трата грошей, утиснені, багато непотрібної інформації, змія (2), обман (2), спокуса, чутки, хаос, неправдиві, брехні всякі, загроза, фальш, неприємне, негативно, нудно, плітки, контрольовані*. Частина респондентів оцінюють ЗМІ як *корисні, дізнаватися цікаве (5), добре, нові знання, правда (2), важливо, наполегливі, корисність, позитив, добре, хоч щось, довіра, об'єктивна, цікаві*.

Слово-стимул ВПЛИВ розуміється більше як щось погане: *негативний (24), тиск (19), поганий (12), негатив (10), шкідливий (6), натиск (3), зло (2), погано (3), набридло, стихійний, насилля (2), лайка, загроза, маніпулювання, шкідливо, отрута, маніпулювати, примус (2), наркотики, алкоголізм (3), згубний (4), мат, неволя*. Добре оцінюють ВПЛИВ респонденти оцінками: *позитивний (20), позитив (5), настрої (4), важливий (2), вагомий (3), батьківський (2), суттєвий, важливо, позитивне, корисно, хороший (3), дружба, допомога, багато*.

В асоціативному полі стимулу РЕКЛАМНИЙ АГЕНТ багато реакцій належать до конотативного фрагменту: *вміє гарно говорити, трудяга, престиж, віртуоз, гумантарій, дядя комунікабельний, солідний, неординарний, секретний, помічник, інтерес, хороша людина, винахідлива людина, веселий, молода людина, відома людина, добра людина, зірка, круто (4), солідний, розумник, стильна людина, гарний, людина ділова, сучасний (2), актив, я (2)*. Але більше реакцій мають негативну спрямованість: *агресивний маркетинг, набридливий, набридливість (2), бідолаха (2), навіювання (3), жук, хитра людина, настирність, нав'язливість (6), діловий, брехня, набрид (2), набридли (2), підстава, брехун (4), бідний хлопець, нецікавий, бідний, раб, молодий, аферист, гад, гей (2), зануда (2), настирливий, дістав, недовіра, причепа, собачка, неприємна людина, дурень, нецікаво, непотрібна, настира, непотрібно, паразит, надокучливий (3), маріонетка, прилипала, нудно, катастрофа, надойдливий, аферист, безробітний, зануда, олень, жулік, відстій, продажна душа, говорун*.

Розглянемо слова-стимули, у відповідях на які переважають позитивні оцінні реакції.

Слово ПРИБУТОК – *на користь, користь, щось дуже хороше, позитив, захочення, вдалий, стабільність, щастя, на що витратити, гроші-гроші, мрія, можливості, добро, багато грошей, значний, чим більше, тим краще, поскоріше б, стабільність, чудова новина, гарне життя, задоволення, чистий (3), піднімає настрої, добре (3), високий (2)*.

Стимул КРЕАТИВ викликає повагу в українців, що виявляється у великій кількості емоційно-оцінних реакцій на зразок: *кольоровий, цікавий (8), нове (7), цікавість (7), модно (5), інтерес (3), по-особливому, потрібен, звісно, нове щось, кольорове, неординарне, сильний творчий (3), позитив (3), надзвичайний, сучасно, цікавинка (2), гарно (3), щось новеньке, захоплення, швидко, різнокольорове, яскравий, відомий, розкішний, необхідний, добре, несхожість на інших, гарний, це я, популярний, неповторний, це ж я, цікаво (5), добре у всіх випадках, обов'язково, треба, нестандарт (2), неймовірне, щось своє, веселість, інше, незвичне, нестандартне, щось кольори, стильно, модне, і лише в кількох опитаних КРЕАТИВ це – бред (2), дивний, негарне*.

В асоціативному полі слова-стимулу ПОСЛУГА 87% становлять реакції, що мають позитивну оцінку: *хороша справа для когось, щось добре, позитив, цікава, безцінна, приємна, дружня (2), хороша (2), задоволення (2), того, що треба, необхідна, важлива (2), добра людина, добрий, взаємна, дружня, треба, добра справа (2), добро, корисна*.

Слово ПОКУПКА викликає низку емоційно-оцінних реакцій, як-от: *приємно (5), необхідне (3), дорога (8), вдала (4), щось нове (2), гарний настрої (2), гарне (2), хороша (2), настрої, багато, вигідна (2), приємна (2), люблю, реалізація бажаного, настрої, емоції, підняття настрою, цікаво, користь, щось гарно, класна, корисна (2), потрібна, вдала (2), для душі, задоволення (14), потреба (3), класно, найкраща, чудовий настрої, потрібна річ, щедра, вигідна, приваблива, важлива, потреба, довшоочікувана, хороша, коштовна, доречна, дорога чи дешева, знову і знову, але й трата грошей*.

Стимул ІНТЕРНЕТ асоціюється з такими оцінними поняттями: *цікавість, цікаво (2), чудовий спосіб провести час, всесила, це все (2), кров сучасного світу, вільний (2).*

Стимул КАРТИНКА – *смішна (3), весела (3), прекрасне (3), мила, літо, сміх, чудова, приємна, позитивна, гарно, цікавість, щось гарне, красива, приємне, весело, посмішка, цікава, щастя, сум, радість, симпатична, цікаво, миле і красиве, гарненька, яскравість (2), прекрасна, красиво (2), емоції (2).*

Широкий конотативний фрагмент виділяється в асоціативному полі слова-стимулу ВИГІДНО: *добре (36), дешево (36), доступний, корисно (8), дорого, вдало (5), доступно (9), користь (8), дешевше (4), вдача (2), задарма (2), якісно (3), потрібно (5), дешевий, вдало зроблений (2), класно, зручний, зручність, приємно, грамотно, приятель, є сенс купувати, раціонально, доцільно, для всіх, якнайкраще, смачно, зручно, цікаво, успішно, економно, розумно, купімо, недорого, потреба, правильно, радість, треба (2), вдалих, без проблем, безплатно, корисливість, необхідно, любити, добре працювати, плюс, нормально, розумно, згода. Частина реакцій має негативну спрямованість: брехня (2), не вигідно (4), сумнівно, не буває, ілюзія, омана, не вигідно, нудьга, невже, обман (4), рідко буває, ні, кому як, хитрість, кому?, для кого?, лицемір, не завжди (2), для поганих, стереотипно, без втрат, жиди, євреї, інколи, нахабність, купляємо, куплю, беру, купила, більше, удача, без % на переплату, завжди.*

Цікаво, що слово-стимул БЕЗ ГМО українці розцінюють здебільшого добре *є надія, справжнє (2), справжній, без хімії (2), типу корисно, їстівне, націнка, хорошиш, поживне, приколу, якісний, фантастика, здоровий (3), майже все, якісний (2), природне, БУМ, все домашнє, добрий, рідкість, здорове, правда, безпечно, безкорисна інформація, чутки, усмішка, круто, якісне (2), смішно, природно, здорово, природний, теж саме, гарний продукт, корисний (5), корисно (19), корисне (4), користь (4), надійно, чистота, безкоштовно, протилежне, смачне, нешкідливий, якісно (4). Менший конотативний фрагмент становлять негативні реакції: *якби ж, ну то й що, такого немає, нуль, нестабільність, підробка (2), дурня, брехуха, ні, задовбали, отрута, нічого, дурість, не існує (2), скільки можна?!, ненатурально, не буває (5), обман (18), брехня (69), неправда (13), обманка, нісенітниця, не завжди, погане, не вірю (2), нічого не означає (2), брехня суцільна, обдурюють.**

Асоціативна поведінка на слово-стимул ЕКОНОМТЕ неоднакова: з одного боку, опитувані погоджуються на заклик, що виражається емоціями: *мінімум витрат, стараюсь, треба, добре, правильно, багато грошей, я говорю, менше, споживаймо, багатійте, не витрачати попусту, розумно, дешевше, дивлячись на що, вигідно, менше. З іншого боку – заперечують – на чому? ні (6), не хочу (5), менше їж, ніколи, брехня, безглуздя, менше грошей, жадібний, скупий, неможливо (3), обмежувати себе, мало, марно, немає грошей.*

Є стимули, які майже не викликали в респондентів оцінних реакцій, зокрема стимул ЗМІСТ: *правильний, цікавий (2), правдивий, важлива, важливо, цінний, повчальний, захоплюючий. Слово-стимул КАТАЛОГ – багатий, модний, згущена, непотріб, непотрібне (2), нав'язливий (2).*

ПОЛІГРАФІЯ – *брехня (4), фігня, сміття, гарно, де?, моя професія, багато (2), чітко, сучасна.*

У асоціативному полі стимулу СЛОГАН трапляються лексеми, що мають схвальний характер, такі як *влучний (3), люблю (2), коротко (2), цікава думка, стараюсь, позитивний, вчитися!, круто, смішний, непридуманий, важливо. Одночасно в частини інформантів СЛОГАН асоціюється як щось *не варте уваги, негативне, дурниця, матюки, що це?, ніщо, поганий, банально, сміх, тупі віршики, злість, щось, нісенітниця, довгий.**

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз асоціативного матеріалу показав, що будь-яке слово може викликати реакції емоційного змісту. Проведений експеримент дає змогу виокремити декілька емоційно-оцінних груп слів-стимулів рекламної лексики. Перша група – слова-стимули, які викликають негативні реакції: *телевізор, маркетинг, стереотип, рекламний текст.* Друга група – слова-стимули, які викликають здебільшого негативні реакції, але трапляються й позитивні (у меншій

кількості) також: *копірайтер, ЗМІ, вплив, піар, рекламний агент*. Третя група – слова-стимули, які викликають позитивні реакції: *прибуток, креатив, послуга, покупка, інтернет, картинка*. Четверта група – слова-стимули, які викликають більше позитивні реакції, менше – негативні реакції: *креатив, вигідно, без ГМО, економте, слоган*. Отже, слово задіяне в різноманітних психічних процесах, у яких емоційне й інтелектуальне становлять єдине ціле.

Зібраний матеріал лише частково відображає сферу вивчення лексики реклами з емоційно-оцінного боку, тож розширення списку стимульних лексем та порівняння емоційно-оцінних реакцій людей різних національностей, різного віку залишається актуальним у сучасній лінгвістиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веккер Л. М. Психика и реальность : единая теория психических процессов. Москва, 1998. 685 с.
2. Закорко С. В. Эмоционально-оценочный компонент значения слова (по материалам ассоциативного эксперимента с интровертами и экстравертами). *Вестник Челябинского государственного университета*. 2009. № 5 (143). Серия : Филология. Искусствоведение. Вып. 29. С. 25–27.
3. Залевская А. А. Двойная жизнь значения слова и возможности ее исследования: теоретическое и экспериментальное исследование. Saarbrücken : Palmarium Academic Publishing, 2012. 278 с.
4. Золотова Н. О. Эмоциональная значимость единиц ядра лексики носителя английского языка. *Проблемы семантики : психолингвистические исследования*. Тверь, 1991. С. 83–88.
5. Мягкова Е. Проблемы и перспективы исследования эмоционального значения. *Язык, сознание, коммуникация* : сб. статей. Москва : МАКС Пресс, 2000. Вып. 11. С. 20–23.
6. Мягкова Е. Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования : монография. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1990. 110 с.
7. Соловьева Н. В. Проблемы психолингвистического исследования предметного значения. *Психолингвистическое исследования: звук, слово, текст*: межвузовский сборник ученых трудов. Калинин, 1987. С. 50–54.
8. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1985. 71 с.
9. Хлопова А. И. Диагностика динамики значения слова. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2019. № 4. С. 14–22.
10. Шаховский В. И. Что такое лингвистика эмоций? URL : http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf (дата звернення: 02.09.2021).
11. Яковлев А. А. Проблема вариативности ассоциативной нормы. *Вестник ТвГУ. Серия : Филология*. 2018. № 2. С. 132–140.
12. Kuśpit M. Temperament i kontrola emocjonalna a percepcja reklamy wizualnej. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2010. 212 s.

REFERENCES

1. Vekker L. M. Psikhika i realnost : edinaya teoriya psikhicheskikh protsessov. Moskva, 1998. 685 s.
2. Zakorko S. V. Emotsionalno-otsenochnyy komponent znacheniya slova (po materialam assotsiativnogo eksperimenta s introvertami i ekstravertami). *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2009. № 5 (143). Seriya : Filologiya. Iskusstvovedenie. Vyp. 29. S. 25 –27.
3. Zalevskaya A. A. Dvoynaya zhizn znacheniya slova i vozmozhnosti ee issledovaniya: teoreticheskoe i eksperimentalnoe issledovanie. Saarbrücken : Palmarium Academic Publishing, 2012. 278 s.
4. Zolotova N. O. Emotsionalnaya znachimost edinits yadra leksikona nositelya angliyskogo yazyka. *Problemy semantiki : psikholingvisticheskie issledovaniya*. Tver, 1991. S. 83–88.

5. Myagkova Ye. Problemy i perspektivy issledovaniya emotsionalnogo znacheniya. *Yazyk, soznanie, kommunikatsiya* : sb. statey. Moskva : MAKS Press, 2000. Vyp. 11. S. 20–23.
6. Myagkova Ye. Yu. Emotsionalnaya nagruzka slova: opyt psikholingvisticheskogo issledovaniya : monografiya. Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta, 1990. 110 s.
7. Soloveva N. V. Problemy psikholingvisticheskogo issledovaniya predmetnogo znacheniya. *Psikholingvisticheskoe issledovaniya : zvuk, slovo, tekst* : Mezhvuzovskiy sbornik uchen. trudov. Kalinin, 1987. S. 50–54.
8. Sternin I. A. Leksicheskoe znachenie slova v rechi. Voronezh : Izd-vo Voronezhskogo universiteta, 1985. 71 s.
9. Khlopova A. I. Diagnostika dinamiki znacheniya slova. *Vestnik VGU. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya*. 2019. № 4. S. 14–22.
10. Shakhovskiy V. I. Chto takoe lingvistika emotsiy. URL : http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf (data zvernennia: 02.09.2021).
11. Yakovlev A. A. Problema variativnosti assotsiativnoy normy. *Vestnik TvGU. Seriya : Filologiya*. 2018. № 2. S. 132–140.
12. Kuśpit M. Temperament i kontrola emocjonalna a percepcja reklamy wizualnej. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2010. 212 s.

Денисевич Олена Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики державного університету «Житомирська політехніка» (Україна).

Денисевич Елена Викторовна, кандидат филологических наук, доцент кафедры теоретической и прикладной лингвистики государственного университета «Житомирская политехника» (Украина).

Denysevych Olena, Candidate of Philological Sciences, Phd in Philology, Assistant professor of Theoretical and Applied Linguistic Department in State University «Zhytomyr Polytechnic» (Ukraine).

Плечко Антоніна Андріївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету (Україна).

Плечко Антонина Андреевна, кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры иностранных языков Полесского национального университета (Украина).

Plechko Antonina, Candidate of Philological Sciences, senior lector of the Department of Foreign Languages, Polissya National University (Ukraine).

Стаття надійшла 13.09.2021

Статтю прийнято до друку: 20.09.2021

УДК 821.161.2-312.7.09:159.942.5-028.16]СТУС
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-59-66

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СУМУ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

Людмила Коваль

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
e-mail: lmkoval1978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4014-1858

У статті проаналізовано безпосередній, опосередкований, тропейчний способи лексичної вербалізації емоції суму в епістолярній спадщині Василя Стуса. Виявлено дієслівну, прислівникову та іменникову парадигми безпосередніх вербалізаторів стану суму, якими послуговується поет. Розмежовано «чисту» емоцію суму та її контаміновані варіанти, що передбачають поєднання емоцій суму та жалості, прикрості, душевного болю.

Ключові слова: вербалізація емоцій, емоція суму, безпосередній / опосередкований / тропейчний способи лексичної вербалізації емоцій.

ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ГРУСТИ В ЭПИСТОЛЯРИИ ВАСИЛИЯ СТУСА

Людмила Коваль

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
Украина, г. Винница, ул. 600-летия, 21
e-mail: lmkoval1978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4014-1858

В статье проанализирован непосредственный, опосредованный, тропейческий способы лексической вербализации эмоции грусти в эпистолярном наследии Василия Стуса. Выявлена глагольная, наречная и существительная парадигмы непосредственных вербализаторов состояния грусти, используемых поэтом. Разграничена «чистая» эмоция грусти и ее контаминированные варианты, предусматривающие сочетание эмоций грусти и жалости, огорчения, душевной боли.

Ключевые слова: вербализация эмоций, эмоция грусти, непосредственный / опосредованный / тропейческий способы лексической вербализации эмоций.

FEATURES OF LEXICAL VERBALIZATION OF THE EMOTIONAL STATE OF SADNESS IN THE VASYL' STUS EPISTOLARY

Liudmyla Koval

Vasyl' Stus Donetsk National University
Ukraine, Vinnytsia, st. 600th Anniversary, 21
e-mail: lmkoval1978@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4014-1858

Introduction. *Vasyl' Stus epistolary legacy is valuable not only in terms of information, morality, aesthetics, creativity, but also in terms of emotional load. Given the lack of study of the problem of verbalization of emotions in general, and emotions in particular, in linguistics, as well as the fact that the epistolary of Vasyl' Stus has not yet become the object of psycholinguistic research, but noted by researchers as a text with high emotional potential work.*

Purpose. *The purpose of our study is to study the features of lexical verbalization of the emotion of sadness in the epistolary legacy of Vasyl' Stus. To achieve this, you need to solve the following tasks: 1) generalize ways and means of lexical verbalization of emotions; 2) to inventory the manifestations of lexical representation of the sadness of emotions in the private letters of Vasyl' Stus; 3) to explore the specifics of lexical means of conveying emotions in direct, indirect, tropical ways.*

Methods. *Method of linguistic analysis, method of contextual analysis, method of distributive analysis, method of emotional valence.*

Results. *Vasyl' Stus verbalizes his emotional state of the sadness on the lexical level in three ways: direct, indirect, tropical. Verbs, predicative adverbs and nouns are verbally directly verbalized in the epistolary of Vasyl' Stus emotional state. The verbal paradigm of verbalizers of sadness is formed by the tokens to miss, to grieve (to grieve), to pity. Predicative adverbs as expressions of stating the emotion of sadness are divided into two categories: 1) those that express the "pure" emotional state of sadness, without admixtures of other states (sad, hard (meaning very sad), depressing), 2) such, realizing the contamination of emotions of sadness, pity, sadness, heartache (pity, hurt, annoying, bitter, boring, slow). Noun verbalizers of the emotion of sadness in the epistolary legacy of Vasyl' Stus - tokens pity, nausea, boredom, longing. Among the indirect expressions of the corresponding emotional state are the verb posters, the noun tear (tears), the phrase wet cheeks. Expressive communicative-pragmatic means of realization of poetic sadness are sentences-expressions, which include periphrases that demonstrate the tropical way of verbalizing the emotional state of sadness.*

Originality. *For the first time, an analysis of direct, indirect, tropical ways of lexical verbalization of the emotion of sadness in the epistolary legacy of Vasyl' Stus was carried out. The verb, adverbial and noun paradigms of the direct verbalizers of the state of sadness, which the poet uses, are revealed. A distinction is made between the «pure» emotion of sadness and its contaminated variants, which involve a combination of emotions of sadness and pity, sadness, and heartache.*

Conclusion. *The direct, indirect and tropical ways of expressing the emotion of sadness in the epistolary of Vasyl' Stus have been studied. There are two categories of sadness: 1) «pure» sadness without impurities, 2) sadness in combination with other emotional states - sadness, pity, annoyance, emotional pain.*

Keywords. *Verbalization of emotions, emotion sadness, direct / indirect / tropical ways of lexical verbalization of emotions.*

Постановка проблеми. Процес вербалізації емоцій – наскрізне явище, що охоплює людське спілкування в усіх формах, стилях і ситуаціях. Однак чи не найбільш репрезентативним в аспекті співвідношення психоемоційного та мовлено-мовленнєвого комунікативного компонентів постає епістолярій, адже в приватних листах адресант зазвичай пише не тільки про події та факти, а й супроводжує їх власними роздумами, судженнями, оцінками, емоціями, експресією. У приватному листуванні, зокрема, часто висловлюють почуття та емоції до адресатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епістолярій Василя Стуса досліджено переважно в літературознавчому аспекті. Н. Загоруйко аналізує значення епістолярію митця для вивчення його письменницької особистості [3]. Н. Глушковецька студіює поетичну, літературно-критичну та перекладацьку творчість Василя Стуса в його листуванні [2]. Н. Павлик досліджує художність як одну з граней творчості поета [6]. Є також розвідки, присвячені епістолярію Василя Стуса, що торкаються психологічного аспекту його творчості та особистості. О. Пуніна, окрім дослідження творчості митця в літературознавчому аспекті, вивчає психотип поета [8]. С. Богдан аналізує моделі поведінки Василя Стуса за його листуванням [1]. Параметри вияву особистості митця в його епістолярній спадщині вивчає Г. Мазоха [5]. Серед мовознавчих досліджень листування Василя Стуса варто згадати О. Кравцову, яка аналізує інтенції переповідності в листуванні поета [4]. Важливою також є

праця Н. Стратулат та В. Яслика про експресивний синтаксис Василя Стуса в його епістолярії [9].

Епістолярна спадщина поета становить цінність не лише з погляду інформативності, моральності, естетики, творчого потенціалу, але й в аспекті емоційного навантаження. Зважаючи на недостатню вивченість проблеми вербалізації емоцій загалом, і емоції суму зокрема, у лінгвістиці, а також на те, що епістолярій Василя Стуса досі не став об'єктом психолінгвістичного аналізу, а дослідники характеризують його як текст із високим емотивним потенціалом, визначаємо **актуальність** наших студій.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні особливостей лексичної вербалізації емоції суму в епістолярній спадщині Василя Стуса.

Для її досягнення потрібно розв'язати такі **завдання**:

- 1) узагальнити способи та засоби лексичної вербалізації емоцій;
- 2) інвентаризувати вияви лексичної репрезентації емоції суму в приватних листах Василя Стуса;
- 3) дослідити специфіку лексичних засобів омовлення емоцій безпосереднім, опосередкованим, тропейчним способами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закономірно, що сум, спричинений ізоляцією Василя Стуса від світу, був провідним емоційним станом митця як у реальному житті, так і в його епістолярії. Описуючи найтонші відтінки смутку, поет використовував лексику, яка своїм прямим і переносним значенням виражає відповідні емоційні вияви, що дає підстави визначати безпосередній, опосередкований та тропейчний способи лексичної вербалізації емоції суму в епістолярній спадщині митця.

Безпосереднє вираження певного емоційного стану передбачає передачу його через пряме значення лексем відповідної семантики. У Василя Стуса таку функцію виконують здебільшого дієслівні, прислівникові, іменникові слова.

У словнику синонімів української мови зафіксовано такий синонімічний ряд із дієслівною домінантою **сумувати** – *журитися, печалитися, смутитися, тужити, побиватися, вбиватися (убиватися), смуткувати (розм.), крушитися (заст., фольк.), банувати (діал.), печалувати (діал.), печалуватися (діал.), нудьгувати, скучати*. З-поміж цієї низки слів найуживанішою в епістолярії Василя Стуса постає лексема **скучати**, через яку поет втілює і свій актуальний стан суму в ізоляції, і ностальгію за рідними й дорогими людьми, за близькими місцями, за станами, що приносили задоволення, на волі. Характеризуючи своє щоденне життя, поет використовує як окреме дієслово *скучати* (**Скучив** (10, с. 234), так і ампліфікаційні ряди, у складі яких воно наявне. Таке нагромадження лексем близької семантики дозволяє експресивізувати стан суму (*Що я нині поробляю? Головне – скучаю, нуджуся і нудію* (10, с. 215).

Дієслово **скучати** в минулому часі (часто в поєднанні з прислівником міри *дуже*) є основним виразником емоції ніжно-пристрасного суму за найріднішими – сином та дружиною: *Я скучив за Тобою теж, любий мій, але нам іще треба поскучати* (10, с. 39); *...довгенько Ти барися із карточками, за якими я вже скучив. І скучив дуже* (10, с. 44); *Я так уже скучив – і за Тобою, і за Твоїми ласкавими щирими літерами, що й не сказати* (10, с. 130); *За всіма Вами я скучив, а кого з Вас побачу цього року?* (10, с. 130); *Бо я так скучив за Тобою, голубе мій сивий!* (10, с. 132); **Скучив** я за Твоїми листами... (10, с. 139); **Скучив** я за Тобою *дуже* (10, с. 249); *Дорогий сину, скучив дуже за Твоїми листами, Твоїми новинами* (10, с. 276); **Скучив** я за Тобою, *великий мій парубче!* (10, с. 310). У місцях позбавлення волі Василь Стус скучає не тільки за рідними, а й за іншими людьми зі свого оточення (*Навіть Софії, за якою скучив як за сестрою* (10, с. 196); *...і на В.Свідзінського, за яким скучив...* (10, с. 92); *Скажи Атені, що я безнадійно скучив за ним...* (10, с. 213), а також за дорогими поетовому серцю місцями (*...але скучаю по рідній Мордовії, бо там мені краще* (10, с. 176); *...і я вже скучив за тріскучими мордовськими градусами, де мені найспокійніше* (10, с. 209) і станами (*Як я скучив за Твоїм зичним, хоч і в рурку погуком – «базилеосе»!* (10, с. 94).

Дещо рідше митець використовує лексему **журитися** (*Я дуже журюсь Вами, своїми батьками* (10, с. 10); *І не журися за мною так, як я журюся Тобою* (10, с. 11); *Я так*

журився Вами – мамою і Тобою (10, с. 29); *І от на – журився* однією мамою, захворіла друга (10, с. 29); *Я буду радіти з Твоїх успіхів і журитимуся з Твоїх невдач* (10, с. 53); *...зажурився й звітками про здоров'я Бориса Дмитровича* (10, с. 78); *Журюся обома Василями, про одного з яких мені недавно довелося категорично мовчати* (10, с. 35); *Журюся тескою, що без теплого одягу, шапки, чобіт...* (10, с. 173); *Журюся Дмитриком, бо зле став снитися мені – аж душа болить од сновидінь* (10, с. 250); *Журюсь я здоров'ям Івана* (10, с. 324). Характерно, що в листах В. Стуса контексти із цим дієсловом засвідчують колоритне переплетення емоції смутку й турботливого ставлення до рідних.

В епістолярії поета також натрапляємо на дієслово **засмутити**, марковане минулим часом, часто в сполученні з прислівником міри **дуже** (*Дуже мене засмутив Твій останній лист...* (10, с. 122); *Твій лист, як і мамин, мене дуже засмутив – усе через те, що хвора бабуся* (10, с. 127); *Лист Твій, Валю, мене засмутив* (10, с. 138); *Лист мене засмутив – що Дмитра досі непокоїть серце...* (10, с. 145); *Засмутив і тим, що, збираючись на вояж, Ти залишаєш сина у царстві міфів...* (10, с. 145); *Засмутив мене Зорян Попадюк...* (10, с. 364); *Засмутила мене звітка про Сидора Йосиповича* (10, с. 78). Конструкціями із цим дієсловом В. Стус здебільшого передає свій сум через певні події або їхню відсутність.

Менш уживаними є дієслова **тужити** (*Все, що я чув, за чим тужив, чого прагнув – усе вигравав* (10, с. 348); *І хочу, аби Ти відчув те, що я думаю про Тебе, тужу за Тобою...* (10, с. 448); *Тужу за мамочкою моєю любов'ю* (10, с. 488); *Я витужив його в спогадах – і весь він там* (10, с. 127); *Я їх люблю, тужу за ними...* (10, с. 148) та **жалкувати** (*За селом я жалкую, хоч, признаюсь, живучи в селі, замало його любив* (10, с. 10); *Тут такі смаки на літературу, що я жалкую – нема донецьких критеріїв* (10, с. 32); *У мене таке відчуття, що вже жалкую – якого біса місцева сволота не запроторила мене туди до Вас* (10, с. 39); *Тягне на прозу, але жалкую, що крім стройбатівської не мав ніякої зеківської практики* (10, с. 40); *Жалкую, що так було мало пам'ятних місць...* (10, с. 173). Особливістю дієслівної лексеми **тужити** є те, що Василь Стус не поєднує її з прислівниками міри **дуже**, **надзвичайно**, оскільки семантика цього слова вже містить компонент «інтенсивний вияв» (словникова стаття дієслова **тужити** подає його витлумачення як «**дуже сумувати**»).

Найрідше емоцію суму митець вербалізує через лексеми **сприкрювати** (*Ти, як завжди, запізнюєшся, і це мене трохи сприкрює* (10, с. 208); *А ця вимушена бездіяльність сприкрює це перебування – й істотно сприкрює* (10, с. 211) та **печалити** (*Твій текст мене спечалив – попри поздоровлення* (10, с. 159).

Отже, дієлвну парадигму безпосередньої лексичної вербалізації стану суму в епістолярній спадщині Василя Стуса формують дієслова **скучати**, **журитися** (**зажуритися**), **засмутити**, **тужити**, **жалкувати**, **сприкрювати**, **печалити**.

Предикативні прислівники також становлять потужний лексичний засіб омовлення емоції суму та втілення відповідних комунікативних інтенцій поета. З-поміж лексем цієї морфологічної природи виокремлюємо такі, що виражають «чистий» емоційний стан суму, без домішок інших станів (**сумно**, **тяжко** (у значенні дуже сумно, гнітюче), **скрушно**, **тужно**), і такі, що реалізують контаміновані емоції, коли сум переплітається із жалістю, прикрістю, душевним болем (**шкода**, **боляче**, **прикро**, **гірко**, **нудно**, **марудно**).

Через лексему **сумно** автор виражає свій стан смутку, журби або туги за ким-, чим-небудь (*Тепер уявляю їх обох у Прохорівці, про яку мені чомусь особливо сумно згадувати* (10, с. 152); *Пригадав «наш» підвал – і стало сумно* (10, с. 141) або жаль із приводу чогонебудь (*Було мені дуже сумно довідатися, що не зміг Вас побачити в Києві* (10, с. 361); *Якось мені було сумно читати, що води в ній нема* (10, с. 435). Іноді поет експресивузіє свої емоції, реалізуючи їх через повтор предикативного прислівника **сумно** (*Але сумно-сумно – шкода було і гірко було – вві сні* (10, с. 393) або поєднуючи в одному реченні-висловленні спільнокореневі слова різної частиномовної належності (*Було сумно – і в сні, і цілий день: сумний символ!* (10, с. 402).

Нерідко поет омовлює емоцію суму через предикативний прислівник **тяжко**, повідомляючи адресатам своїх листів про дуже сумний, безрадісний, гнітючий настрій: *Так мені тяжко думати за Дмитра...* (10, с. 80); *Валю, мені трохи тяжко, що Ти маєш серце на*

мене за павзи в листуванні (10, с. 96); **Тяжко** мені то чути (10, с. 126); **Тяжко** мені, що Бог не почув моїх молінь... (10, с. 128); Мені було надто **тяжко** читати, що Дмитро забув мене (10, с. 133); Мені це **тяжко** чути, бо не менш **тяжко** було б самому писати таке (10, с. 137); І дуже **тяжко**, Валю, чути все це було (10, с. 14); **Тяжко** уявляти мені Київ... (10, с. 253) Як мені **тяжко**, що я не можу втерти Ваших сліз... (10, с. 128); Подекуди автор використовує компаративну форму **тяжче**, вказуючи на посилення свого сумного стану: Усе **тяжче** мені писати листи, усе **тяжче** їх читати (10, с. 134); І від цього мені ще **тяжче** стає... (10, с. 128). Спорадично натрапляємо на експресивні контексти, побудовані на застосуванні стилістичного прийому повтору: **Тяжко** мені писати, люба. Ще **тяжче** – згадувати. Ще **тяжче** – думати наперед, чуючи свій безпробинний і неспокутний перед Тобою гріх (10, с. 45).

Іноді свій сумний стан автор виражав через предикативний прислівник **скрушно** (На жаль, фон був звичний для моїх умов, і тому стало більше **скрушно**, ніж радісно (10, с. 133); **Скрушно** мені згадувати про минулі несподівані три дні виходу за звичайне коло моїх сірих буднів (10, с. 154); Тоді я не хотів жити – так було гірко й **скрушно** – за кролями! (10, с. 345); ...а потім так **скрушно** стало мені. Так **скрушно** (10, с. 147); **Скрушно** мені вже – по перших radoшах (10, с. 176),

Серед зафіксованих в епістолярії Василя Стуса вербалізаторів емоції суму в її чистому вияві, без змішування з іншими емоційними станами, виділяємо лексему **тужно** як таку, що має поодинокий вияв серед дослідженого матеріалу (**Тужно** й марудно мені на лікарні, бо немає ні книжок, ні зошитів моїх із попередньою роботою (10, с. 237).

Щодо предикативних прислівників, які виражають сум, поєднуючи його з іншими емоціями, то найчастіше спостерігаємо лексему **шкода**, що втілює водночас сум і жалісливість митця: Мені **дуже шкода** і **дуже соромно** від того, що тут мені куди легше, ніж там Вам... (10, с. 12); Не раз мені стає **шкода**, що до неї я був не завжди справедливий (10, с. 29); Знаю, що поминав мене десь у листопаді, але поїхав не сюди. **Шкода** (10, с. 74); І **дуже шкода**, що я залишив Василя без цієї відради... (10, с. 122); ...**дуже шкода**, що його консультації так далекі від мене... (10, с. 124); Признаюся, мені **шкода**, що не прочитав З. Тулуб «В степу безкраїм за Уралом»... (10, с. 150). Такий стан поета називаємо «сумує шкодуючи». Василь Стус у своїх листах сумує шкодуючи через різні причини:

– через брак можливостей реалізувати певні дії самому або ж комусь у стосунку до поета: **Дуже шкода**, що на Новий рік я не пришлю Вам горішків колимських... (10, с. 281); **Шкода**, що до мене не зможуть скоро добитися рідні... (10, с. 97);

– через нереалізованість бажаного: **Шкода**, Валю, що Ти своєчасно мого прохання не виконала (10, с. 161); **Шкода**, що Таня досі не в вузі (10, с. 435); **Шкода**, що я [...] позбавлений змоги вдаватися до гумору (10, с. 330);

– через відсутність або недостатність певної інформації: **Дуже шкода**, що не знаю нічого за київське життя (10, с. 221); Дмитрику, **шкода**, що Ти в листах нічого не пишеш за маму і дядю (10, с. 288);

– через відсутність чого-небудь: **Шкода** стало, що не було Твоєї знімочки... (10, с. 234); **Шкода**, що в мене жодної Вашої фотографії нема... (10, с. 355);

– через неможливість бути поруч з родиною: Мені **дуже шкода**, що Ви так далеко і я ніяк не можу Вас бодай провідати (10, с. 71); **Шкода**, що ми не разом (10, с. 429);

– через те, що близькі йому люди відійшли в інший світ: **Дуже шкода** за В. Мисиком (щойно читав некролог) (10, с. 433).

Як вербалізатор емоції суму, поєднаної з емоцією душевного болю, у листах В. Стуса продуктивний предикативний прислівник **боляче**: Мені **дуже боляче** і **дуже добре**, що там десь є Ви... (10, с. 12); Мені **боляче дуже** було читати, як Ти, мамочко, побивалася разом із Валею три дні в Києві – і все марно (10, с. 210); Вальочку, мені **боляче** навіть писати до Тебе ті слова, що стоять у горлі, на устах, стужених за Тобою... (10, с. 234); Геть **боляче** було мені читати Твого листа – гірко геть (10, с. 377); Але мені **боляче** було їх читати, бачачи звичне: небо, замішане на багні (10, с. 420); **Боляче** мені за нього, як **боляче** (10, с. 483); **Дуже** мені **боляче** було довідатися за трагічну долю Івана Тимофійовича (10, с. 106); **Боляче**

дуже було читати (10, с. 116); *Гірко, боляче* то все спостерігати (10, с. 126); *А особливо боляче* було довідатися про рукопис якогось Мазепи-Бокаївського... (10, с. 126); Прочитав «На срібному березі» М.Вінграновського – і *боляче* було (10, с. 166).

Поєднання емоцій суму та образи втілює слово **прикро**, яким досить часто послуговується Василь Стус у листах до рідні (*Прочитав у «Літературній Україні» нового Івана – і стало прикро. Дуже прикро* (10, с. 69); *Мамо, мені було прикро чути, ніби Ти трохи нарікаєш на мене* (10, с. 155); *Дуже прикро, що лежу я тут без роботи...* (10, с. 159); *Це природньо (гони між нами ростуть), але надто прикро* (10, с. 163); *Мені так прикро стало, що деякі з попередніх листів до Тебе могли Тобі дошкулити* (10, с. 281); *Це мені прикро було знести...* (10, с. 22); *Але прикро, коли «ніхто не гавкне, не лайне, неначе й не було мене»* (10, с. 21); *Прикро й неохоче пишуться вірші, які йдуть на чуже конто* (10, с. 142); *Мені було прикро, що його Скворода мені не сподобався...* (10, с. 146); *Мені досить прикро, бо знав його, Едуарда, як мудрого хлопця* (10, с. 168).

Близьке до попереднього поєднання емоцій (накладання болю, прикrostі, з одного боку, та смутку, з іншого) Василь Стус втілює через використання предикативного прислівника **гірко** (*Гірко мені, Валю* (10, с. 280); *Гірко* було мені читати, що Ти чомусь видаєшся собі не такою гарною, як у моїх спогадах... (10, с. 463); *Тоді я не хотів жити – так було гірко й скрушно – за кролями!* (10, с. 345); *Гірко* уявляти, що їхні листи читає хтось... (10, с. 234); *Гірко мені, Валю* (10, с. 280).

Серед смутків поета крізь сторінки його епістолярію проглядається ще один – сум через бездіяльність, через відсутність розваг. Такі комунікативні інтенції автора втілюють лексеми **нудно** (*Нудно мені вже в цьому запертку, але шукаєш розради, як можеш* (10, с. 212); *Нудно мені сидіти на лікарні без книжок...* (10, с. 226); *Нудно в усьому світі* (10, с. 239); *Нудно читати цього психа, геть слабенький твір – насьогодні то геть зле* (10, с. 275) та **марудно** (*Уже три дні як я в халаті, але дуже марудно без книжок* (10, с. 14); *Мені трохи марудно зараз, бо ні з ким ані словом обмовитися щирим, але то і марудно, і добре, бо кожна вільну хвилину я віддаю тому, для чого народився* (10, с. 31).

Іменник як лексичний вербалізатор емоційного стану суму в епістолярії Василя Стуса фіксуємо спорадично. Така емоційновиражальна функція властива лексемам:

– **жаль** (*Я, читавши маминого листа, аж зайшовся од жалю, що вона там, бідна, побивалась* (10, с. 206); *Сьогодні, Валю, довідався із жалем, що Ти робиш якісь кроки вирвати мене з цього благословенного краю* (10, с. 223); *Жаль великий – читати нема як і нема що* (11, с. 17); *Тільки жаль, що я в школі...* (11, с. 7); *Іван мовчить, і мені жаль, що він так тримається...* (11, с. 17); *І жаль, що ніхто не промовить і слова, і не жаль* (11, с. 21); *І жаль, що їх енергія перехлюпується на інше* (11, с. 31);

– **туга** (*Вітаю з тугою в очах і цілуючи крайку Твоєї сукні...* (10, с. 410); *Оце й усієї моєї відради на великій тузі, тяжкому траурі* (10, с. 479);

– **журба** (*Отак ходжу – згадую – і душа мені висвітлюється – чи то журбою чи згадкою* (10, с. 46);

– **нудота** (...*нудота* на лікарні, бо читати путнього немає нічого... (10, с. 238);

– **нудьга** (...*за нудьгою* місця не знайду (10, с. 226).

Опосередкований лексичний спосіб вербалізації емоційних станів, зокрема й стану суму, передбачає його вираження через слова, що корелюють із лексикою емоцій, але не називають їх ні своїм прямим, ні переносним значенням. Такі лексеми або ж словосполучення здебільшого описують фізичні стани поета, що взаємопов'язані з його психоемоційним станом журби. У такій функції спостережено:

– дієслово **плакати** (*Твої сльози падають на мене і я хочу плакати теж* (10, с. 130); *Я мало не заплакав, побачивши* (10, с. 324); *Я плакав – так було шкода* (10, с. 345); *Плакали обоє, а через кілька годин Іван помер* (10, с. 346);

– іменник **сльоза (сльози)** (*Коли мама пізніше наспівувала ці тужні слова, мої очі закипали сльозою* (10, с. 348); *...а в мене очі обкипали сльозою і я мусів повертатися до якоїсь карти, аби ввігнати їх назад...* (10, с. 80); *А сльози бігли з очей – і я ховав їх, бо*

встидався сліз (10, с. 348); *Мені на очі навертаються сльози – і я не встидаюся їх, люба моя* (10, с. 320); *Мені, старому, набігали на очі сльози...* (10, с. 323);

– словосполучення **мокрі щоки** (*Бо мені тут щоки мокрі – од Валиних мокрих щік* (11, с. 131).

Окреме місце в епістолярній спадщині Василя Стуса посідають перифрази, що образно омовлюють смутки поета: *На вічній нашій розлуці, на біді все сумніші думки опосідають голову* (10, с. 486); *По радіо передають сонату Шопена, музичною рікою мерехтить мій сардонічний настрій, радість відступає ще далі, кудись за тьмавий обрій обраненої шпичаками ночі* (10, с. 53); *Валю, але я ще помережу, помережу, аби тільки перебути ці напади малої падучої моєї самоти і безвідрадности* (10, с. 85); *Знаєш, Михасю, моя туга стала гранітною кручею – і я встоявся на ній, мов на рідному суходолі* (11, с. 173); *Часто нападає “хандра”, як говорить М. Рильський* (11, с. 8).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Емоційний стан суму в епістолярії Василя Стуса на лексичному рівні безпосереднім способом вербалізують дієслова, предикативні прислівники та іменники. Дієслівну парадигму вербалізаторів смутку утворюють лексеми *скупати, журитися (зажуритися), засмутити, тужити, жалкувати, прикрювати, печалити*. Предикативні прислівники як виразники омовлення емоції суму розмежовано на дві категорії: 1) такі, що виражають «чистий» емоційний стан суму, без домішок інших станів (*сумно, тяжко* (у значенні дуже сумно, гнітюче), *скрушно, тужно*), 2) такі, що реалізують контамінацію емоцій смутку, жалості, прикrostі, душевного болю (*шкода, боляче, прикро, гірко, нудно, марудно*). Іменникові вербалізатори емоції смутку в епістолярній спадщині Василя Стуса – лексеми *жаль, нудота, нудьга, туга*. 3-поміж опосередкованих виразників відповідного емоційного стану виділено дієслово *плакати*, іменник *сльоза (сльози)*, словосполучення *мокрі щоки*. Виразним комунікативно-прагматичним засобом реалізації поетового суму постають речення-висловлення, у складі яких наявні перифрази, що демонструють тропеїчний спосіб вербалізації емоційного стану суму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Епістолярні діалоги Василя Стуса як цілісна мовноповедінкова система. *Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай*: збірник наукових праць. Острог, 2010. С. 48–95.
2. Глушковецька Н. А. Епістолярій Василя Стуса як синтез поетичної, літературно-критичної та перекладацької творчості : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Черкаси, 2014. 20 с.
3. Загоруйко Н. А. Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 21. С. 185–196.
4. Кравцова О. В. Репрезентативні вияви та засоби реалізації інтенції переповідності в епістолярному дискурсі Василя Стуса. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. Вип. 73. С. 22–25.
5. Мазоха Г. С. Епістолярій В. Стуса як складова вияву індивідуальності поета. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2014. № 21/22. С. 112–122.
6. Павлик Н. В. Художність як один із параметрів Василя Стуса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 38, т. 3. С. 146–149.
7. Петренко Є. М. До проблеми вербалізації емоцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37. Т. 4. С. 81–84.
8. Пуніна О. В. Психотип Василя Стуса: до постановки проблеми. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*. 2016. Вип. 24. С. 25–42.
9. Стратулат Н. В., Яслик В. І. Експресивний синтаксис епістолярію Василя Стуса. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 15. С. 34–38.
10. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 6 (дод.), кн. 1: Листи до рідних / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська. Львів : Просвіта, 1997. 495 с.

11. Стус В. С. Твори: у 4 т., 6 кн. Т. 6 (дод), кн. 2: Листи до друзів та знайомих / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська. Львів : Просвіта, 1997. 261 с.: іл.

REFERENCES

1. Bohdan S. K. Epistoliarni dialohy Vasyliya Stusa yak tsilisna movnopovedinkova systema. *Slovotvorchist shistdesiatnykiv. Vasyl Stus. Ihor Kalynets. Ivan Svitlychnyi. Hryhorii Chubai: zbirnyk naukovykh prats.* Ostroh, 2010. S. 48–95.
2. Hlushkovetska N.A. Epistoliarii Vasyliya Stusa yak syntezy poetychnoi, literaturno-krytychnoi ta perekladatskoi tvorchoosti: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Cherkasy, 2014. 20 s.
3. Zahoruiko N. A. Lysty Vasyliya Stusa yak fenomen epistoliarnoi tvorchoosti. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Seriia «Filolohichna».* 2011. Vyp. 21. S. 185–196.
4. Kravtsova O. V. Rerezentatyvni vyjavy ta zasoby realizatsii intentsii perepovidnosti v epistoliarnomu dyskursi Vasyliya Stusa. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky).* 2018. Vyp. 73. S. 22–25.
5. Mazokha H. S. Epistoliarii V. Stusa yak skladova vyjavu indyvidualnosti poeta. *Aktualni problemy ukrainskoi literatury i folkloru.* 2014. № 21–22. S. 112–122.
6. Pavlyk N. V. Khudozhnist yak odyin iz parametriv Vasyliya Stusa. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia.* 2019. № 38. T. 3. S. 146–149.
7. Petrenko Ye. M. Do problemy verbalizatsii emotsii. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia.* 2018. № 37. T. 4. S. 81–84.
8. Punina O. V. Psykhotyp Vasyliya Stusa: do postanovky problemy. *Aktualni problemy ukrainskoi literatury i folkloru.* 2016. Vyp. 24. S. 25–42.
9. Stratulat N. V., Yaslyk V. I. Ekspresyvnyi syntaksys epistoliarii Vasyliya Stusa. *Zakarpatski filolohichni studii.* 2021. Vyp. 15. S. 34–38.
10. Stus V. S. Tvory: u 4 t., 6 kn. T. 6 (dod.), kn. 1: Lysty do ridnykh / uporiad.: O. Dvorko, M. Kotsiubynska. Lviv : Prosvita, 1997. 495 s.
11. Stus V. S. Tvory: u 4 t., 6 kn. T. 6 (dod), kn. 2: Lysty do druziv ta znaiomykh / uporiad.: O. Dvorko, M. Kotsiubynska. Lviv : Prosvita, 1997. 261 s.: il.

Коваль Людмила Михайлівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Коваль Людмила Михайловна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українського мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Koval Liudmyla Mykhailivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Language, Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University.

Стаття надійшла: 11.10.2021

Статтю прийнято до друку: 18.10.2021

III. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.161.2'272(477.87-21)

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-67-75

LINGUISTIC LANDSCAPE AS A WAY OF PUBLIC COMMUNICATION IN NAGYSZŐLŐS/VINOGRADOVO (IN AN ANCIENT TRANSCARPATHIAN REGION UKRAINE)

Beáta Dobsa

Multilingualism Doctoral School, University of Pannonia
Hungary, Veszprém, Egyetem street 10
e-mail: dobsa.nemeth.beata@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1742-7775

Nowadays one of the most popular research topics among linguists is linguistic landscape: the research and examination of the visual usage of language. The conception of linguistic landscape lets the variegation of society, interpersonal relations, political ideologies be seen as a unity, so currently the topic is rightly and increasingly popular. The language is the means of expressing identity. Identity is multilayer, and that is why language is able to express countless identities. In this article, based on the linguistic landscape of a Transcarpathian town, Nagyszőlős / Vinogradovo, I aim to show some examples of the many types of identity, linguistic hierarchy, that can be expressed through linguistic landscape

Keywords: *linguistic landscape, visual usage of language, symbols, Ukraine, Transcarpathia, Vinogradovo.*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ ЯК ФОРМА СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В М. ВІНОГРАДІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ

Добша Беата

Університат Паннонія
Угорщина, м. Веспрем, вул. Університет, 10
e-mail: dobsa.nemeth.beata@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1742-7775

Однією з найпопулярніших тем дослідження серед лінгвістів є лінгвістичний ландшафт, тобто вивчення та використання візуалізації в мові. Ця галузь, яка цікавить багатьох дослідників, існує відносно давно, та її визначення пов'язане з іменами канадських соціальних психологів початку 90-х років. Лендрі та Бурхіс стали першими, хто відзначив використання зображень як мовного елемента в назвах областей, регіонів або агломерацій, на громадських дорожніх знаках, білбордах, у назвах вулиць, у комерційних написах і в назвах урядових будівель, що в системі й формує лінгвістичний ландшафт міста. Останнім часом на Закарпатті проводять дедалі більше досліджень мовних ландшафтів. У пропонованій роботі представлено одне закарпатське місто – Виноградів, за допомогою деяких елементів мовного ландшафту, які демонструють обличчя населеного пункту 2021 року.

Ключові слова: *лінгвістичний ландшафт, візуалізація в мові, символ, м. Виноградів Закарпатської обл. України.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЛАНДШАФТ КАК ФОРМА ПУБЛИЧНОГО ОБЩЕНИЯ В Г. ВИНОГРАДОВО ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛ. УКРАИНЫ

Добша Беата

Университат Паннонія

Венгрия, г. Веспрем ул. Университет, 10

e-mail: dobsa.nemeth.beata@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1742-7775

Одной из самых популярных тем исследования среди лингвистов является лингвистический ландшафт, то есть изучение и использование визуализации в языке. Эта отрасль, интересующая многих исследователей, существует относительно давно, и ее определение связано с именами канадских социальных психологов начала 90-х годов. Лендри и Бурхис стали первыми, кто отметил использование изображений как языкового элемента в названиях областей, регионов или агломераций, на общественных дорожных знаках, билбордах, в названиях улиц, в коммерческих надписях и в названиях правительственных зданий, что в системе и формирует лингвистический ландшафт города. В последние годы в Закарпатье проводят все больше исследований языковых ландшафтов. В предлагаемой работе представлен один закарпатский город – Виноградovo, с помощью некоторых элементов языкового ландшафта, демонстрирующих лицо населенного пункта 2021 года.

Ключевые слова: лингвистический ландшафт, визуализация языка, символ, г. Виноградovo Закарпатской обл. Украины.

When we arrive in a new country or city / town, public signs, ads and billboards are often the first forms of contact we have with the language and the script of the place. If the country is multilingual, each instance of language choice and presentation in the public signage transmits symbolic messages regarding legitimacy, centrality and relevance of particular languages and the people they represent.

Research aiming at the linguistic landscape examines how the language appearing in public land and public place [1, p.164]. The first wave began with the work of Landry and Bourhis in 1997, focusing mainly on quantitative methods that Shohamy and Ben-Rafael [2, p. 21] described as "interpretation of the language presence, representation and meaning in public space".

In the international literature, the topic of research on linguistic landscape is increasing gradually, and the interpretation of the concept is expanding as well: nowadays it is regarded as the part of it in the documents, official forms, business cards as well as labelling of products.

The linguistic landscape that appeared as the concept of relatively new research direction is considered to be the reflection of language policy and a kind of public expression. According to Dal Negro [5, p. 206], "*the language landscape makes the language policy immediately visible*". Firstly, this is the result that the appearing languages in the linguistic landscape have symbolic function. The first researches that are related to this topic imputed two functions for the appearing epigraph in public: *communicative* and *symbolic* meaning.

The object of the research. During my research I am trying to demonstrate the linguistic landscape of a Transcarpathian town. What languages and how they can appear in a broadly interpreted linguistic landscape indicates the linguistic policy ambitions of the state and provides information about the linguistic attitudes and the ideologies of power.

So, in the thesis, I examine the linguistic landscape of a small town embedded in a language policy context. The linguistic landscape of a Transcarpathian town I am going to subject to quantitative and qualitative (semiotics) analysis.

The aim of the research. The investigation of linguistic landscape is one of the investigational methods of language expressing identity and symbolic role. With the help of linguistic landscape investigation, we can get closer to recognise the language policy aspirations, to explore the linguistic ideologies behind language policy. Case studies presenting the language landscape of the town provide additives in order to understand the linguistic and language policy

processes, promote the exploration of language and identity relations and provide a broader view of language-based conflicts.

The aim of the research is to show that how linguistic landscape was effected by the occurring changes in the ethnical structure of towns population, state affiliation and the economic context . First, I analyse the linguistic landscape of each town from the beginning of the 20th century to the present, and then I would like to show the similarities and differences.

During the research, I start from the fact that the languages appearing in the LL have symbolic significance besides their communicative function. I would like to show that the classical language policy analyses can be well complemented by the linguistic landscape research.

During the research, I will examine how the languages used today in Transcarpathia are located in the "good, useful, valuable" versus "bad, useless, worthless" artificially created by the elite possessing power. In my paper I aim to show some examples of the many types of identities that can be expressed through a linguistic landscape.

Transcarpathia is on the West side of Ukraine, it is the neighbouring part of 4 European Union member states.

Picture 1. <https://hvu-online.de/2019/index.php/en/the-transcarpathia>

The territory is a multi-ethnic region. Not only one linguistic identity is on the linguistic landscape, because there are many people living in Transcarpathia, who speak different languages. The editors of the volume "Minority Languages in the Linguistic Landscape" claim that qualitative and quantitative criteria should be combined in LL research.

In my thesis I focus on qualitative analysis in a multilingual region: Transcarpathia. This makes it a suitable place to investigate the use of minority languages in the linguistic landscape. The investigation of linguistic landscape according to Ben-Rafael (et al. 2010) - the elements of linguistic landscape can be explained by the following factors: power relations, communicative goals, self-expression, expression of collective identity.

A brief introduction of the examined town. There are some important information about the examined town. Their names in Ukrainian and Hungarian. Number of inhabitants and their ethnolinguistics composition at the beginning of the 20th century and nowadays.

The national composition of 2 Transcarpathian towns (1910–2001).

The Name of the Town	Year of the Census	Total Population	The total Hungaria n minority population	In percentag e (%)	State Affiliation
Nagyszőlős/ Vinogradovo	1910	7.811	5.943	76,1	Kingdom of Hungary (in Austro-Hungarian Monarchy)
	1930	11.054	2.630	23,8	Czechoslovak Republic
	1941	13.331	7.372	55,3	Kingdom of Hungary
	1989	25.046	3.174	12,6	Ukrainian SSR in the Soviet Union
	2001	25.383	3.633	14,3	Ukraine

Table 1. Made at the Antal Hodinka Linguistics Research Center 2020
https://hodinkaintezet.uz.ua/wp-content/uploads/2020/11/Transcarpathia_1920-2020.pdf

The research method. Analysis of language landscape in a dynamic model. According to Pavlenko [13, c.247-248], linguistic landscape research contributes to the better understanding of linguistic and identity relationships and also to the exploration of linguistic ideologies. However, it also points out that research on linguistic landscape is dominated by synchronous investigations that focus on a single time, implicitly considering the public space as static [13, c.253]. However, Pavlenko (2009, 2015) does not observe the linguistic landscape as *here and now* phenomenon but dynamically, as an investigational process that is correlated with other linguistic practices.

It presents and analyses the elements of linguistic landscape as participants of social and linguistic changes. I examine and analyse the linguistic landscape as a dynamically changing process. That is why I follow the evolution of the linguistic landscape of the town over the past 100 years in my thesis. Now I would like to present a small detail of this through the example of Nagyszőlős today.

Picture 2. The railway station in Vinogradovo, 2021 (self made picture, 2018.03.04.)

Picture 3. The railway station in Vinogradovo, 1939
(download location:
https://kistarna.ucoz.ru/photo/zakarpattja_v_retro_foto/vinogradiv/10, 2019.06.23.)

The language question. The Transcarpathian community is a bilingual speaking community [8, p. 4-78]. The everyday's inherent to the minority existential situation for the Transcarpathian people, is the office routine.

In the summer of 2012, the Supreme Council of Ukraine adopted the law that is under the title „About the basic foundation of the state language policy”². The law specifies that in the area of those administrative units (district, region or settlement) where the rate of one regional or minority language reaches the 10%, the given language beside the official language of the state, can be used in certain official functions, or rather in the public area. The Constitution of Ukraine also declares that the language of the office and workplace administration is the Ukrainian language, but the gentilital language can be used in line with the Ukrainian in the gentilital majority areas (Article 11)³.

During this era the Ukrainian laws permit of the administration on the minority language in the offices in written and spoken form, if the representatives of the national minority are in majority.

This was the period of time when Hungarians in Transcarpathia could go about their lawful occasions in their mother tongue. I would like to emphasise here the issue of possibility. From 2013 to 2018 I passed the questionnaire of the Hodinka Antal Research Institute to the leaders of several settlements with Hungarian inhabitants.

I made inquiries whether I could take all the opportunities provided by the relevant law and whether I could write my official applications in my mother tongue, i.e. in Hungarian. In spite of the law declaring that I do have the right to write any kind of official application in Hungarian in a town inhabited mostly by Hungarians, 17 mayors of Transcarpathian Hungarian towns answered in the negative, saying it is possible but not allowed. On 5 April 2019, the Supreme Council of Ukraine passed a law guaranteeing the role of the Ukrainian language as the state language⁴. The act was passed with a significant majority, and was signed into law by President Petro Poroshenko. In less than 8 months, the law that protects the

Ukrainian language as the only official language is expected to come into force. It has survived attempts to abolish it, both within the Ukrainian parliament and within the UN Security

² Закон України „ Про засади державної мовної політики “(<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>) Transmits in hungarian : Beregszászi Anikó-Csernicskó István – Ferenc Viktória : Our language rights and opportunities. Instruction and handout to the practice of language policy for transcarpathian hungarians. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2014; Fedinec Csilla – Csernicskó István: The scent of language policy in Ukraine : Unfinished 2012's chapter.Minority research 2012/3: 568-588.

³ Constitution of Ukraine - <https://tm.coe.int/constitution-of-ukraine/168071f58b>

⁴ Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». [Law of Ukraine “On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language”.] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>. Non-official translation of the law is available here: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF\(2019\)036-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2019)036-e) (SLL2019). Excerpts from SLL2019 in this paper are given based on this document

Council (initiated by Russia). However, the law will still be subject to new president Volodymyr Zelenskyy's „through analysis,” as well as the analysis of the Council of Europe's Venice Commission.

So, the Central Council of Ukraine adopted the law on the official language in April 25, 2019. The aim of the law was to extend the Ukrainian language as the official language to every aspect of life, regardless of the linguistic rights of the minorities living in the country.

Before introducing the law on the official language the European Union had already drawn the attention to the linguistic rights of the minorities in case of legislation. The representatives of the national minority organizations expressed their fears many times, that the Ukrainian Government is ignoring their fundamental rights, yet it was accepted and partially entered into force July 16, 2019.

Let's look at the Picture 2 and Picture 3 again!

In Picture 2 we can see that the inscription of the Nagyszőlős railway station's board is bilingual. The board is preceded by the Hungarian inscription and after it followed the Ukrainian. So, as the Table 1 shows, in 1939, Nagyszőlős belonged the Czechoslovak Republic and during that time the Hungarian inscription was also allowed.

The following research question will be examined through photographs:
how are minority languages presented in the LL? Why?

Language is all around us in a textual form as it is displayed on shop windows, commercial signs, posters, official notices, traffic signs, etc. Most of the time people do not pay much attention to the so-called „linguistic landscape” that surrounds them. However, in recent years an increasing number of researchers have started to take a closer look and study the language texts that are present in the public space.

Nowadays, the linguistic landscape is one of the most famous research areas under linguists. Language is a mean of expressing identity.

In this study, based on the linguistic landscape of Vinogradovo, I aim to show some examples of the many types of identities that can be expressed through a linguistic landscape. Since in this region people speak multiple languages, it goes without saying that not only one single linguistic identity is depicted in this linguistic landscape. According to the authors of the book *Minority Languages in the Linguistic Landscape*, which was published in 2012, we have to amalgamate the qualitative and quantitative methods while exploring the linguistic landscape. While agreeing on that, I put more emphasis on the qualitative research.

Nagyszőlős/Vinogradovo. Nagyszőlős/Vinogradovo is the seat of the former Ugocsa county. it is a small town which is located on the border of the Hungarian language area. Nowadays it is a district center. The Hungarians living here cannot yet be considered dispersed but the settlement is outside the area where the Hungarians live in a block.

It has a population of approximately 24 000 and that is the number it is not growing currently. About four thousands of them profess to be Hungarian. It is only 16% of the population of the town [12, p. 24-74].

Vinogradovo has always been an ethnically and linguistically mixed town with Hungarian, Ruthenian and Jewish communities. These communities living here as bilingual since in the last century.

Ukraine became independent after the split-up of the Soviet Union. In this quiet short period, two revolutions took place in the country: the orange revolution in 2004 and the revolution of dignity in 2013/2014.

These revolutions with the war going on in the eastern part of the country since 2014 evoked nationalistic feelings. Apart from the Ukrainian national colours, the national minorities 'symbols appear on the linguistic landscape as well.

The appearance of national identity through symbols. The façade of one of the Hungarian education institutions in Nagyszőlős/Vinogradovo (Picture 4), Zsigmond Perényi Secondary School.

*Picture 4. Zsigmond Perényi Secondary School
(self made picture, 2018.05.12)*

Nagyszőlős / Vinogradovo is a county center with 15% of the inhabitants being Hungarians, that's why you can also see a Hungarian flag next to the Ukrainian one. These flags function just like the symbols have on top of church-towers have for the past centuries: someone who came to town could tell at once if they were in a Catholic or Calvinistic settlement.

If you take a stroll in the center of Nagyszőlős/Vinogradovo and glance at the school on the main street, you instantly know: you may be in Ukraine but there are Hungarians living here too.

Bilingual signs, Ukrainian national colours. On the Picture 5 and 6 we can see that the sign is bilingual: it is in Hungarian and Ukrainian. However, the colours of the official signs resemble the blue-yellow colours or the Ukrainian majority. Not to mention that those who have made the inscriptions do not even really know Hungarian grammar.

*Picture 5.
(self made picture, 2018.05.12)*

Picture 6.
(self made picture, 2018.05.12)

Multilingual signs. The coexistence of nations and languages along with multilingualism is a characteristic of Nagyszőlős/Vinogradovo too. This photo (Picture 7) was taken in the center of this city.

Picture 7.
(self made picture, 2018.07.02)

Here on a newspaper stand you can see both a Hungarian and a Ukrainian sign showing that these nationalities can be found living here, but also an English sign to express the will to integrate Ukraine into Europe. We must not forget: in November of 2013 when the protests against the regime of Yanukovich – who later has fled the country – started in Kyiv, one of the main goals of the crowd was the integration into the European Union.

Conclusion. In a place like Transcarpathia where you have an ethnically mixed population it is natural for languages to get into contact with each other. This kind of contact is now an elemental part of how local Hungarians speak: words borrowed from Ukrainian seem so natural to them that they can also appear on public signs.

LITERATURE

1. Backaus P. Rules and regulations in linguistic landscaping: a comparative perspective, in Shohamy, E. & Gorter, D. (eds). 2009. P. 157–172.
2. Ben-Rafael E., Shohamy Amara, M.H., & Trumper-Hecht, N. Linguistic landscape as symbolic construction of public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, 2006. №31. P. 7–30 URL : <http://dx.doi.org/10.1080/14790710608668383> (date of application: 11.14.2020).

3. Beregszászi Anikó. Magyar helységnevek Kárpátalján (1988–1995). Forrás 5: 104–108. Beregszászi Anikó (2005). „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd szerk., Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 1997. P. 158–163.
4. Beregszászi Anikó (1995–1996). Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica* 43. P. 373–380.
5. Blommaert J. Language Policy and National Identity. In Ricento, T. (ed.). *An Introduction to Language Policy. Theory and Method*. Oxford : Blackwell, 2006. P. 238–254.
6. Dal Negro S. Local policy modelling the linguistic landscape. E. Shohamy & D. Gorter (eds.), *Linguistic landscape: Expanding the scenery*, 2009.
7. Huebner T. Bangkok’s linguistic landscapes: Environmental print, codemixing and language change. *International Journal of Multilingualism*, 3 (1). 2006. P. 30–57.
8. Hires-László Kornélia. Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita – Hires-László Kornélia szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Aurdor-Shark, Ungvár, 2015. P. 160–185.
9. István Csernieskó, Kornélia Hires-László, Zoltán Karmacs, Anita Márku, Réka Máté, Enikő Tóth-Orosz. Ukrainian language policy gone astray // The Law of Ukraine „On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language„ (analytical overview), 2020.
10. Kroskity Paul. Language ideology. In *Companion to linguistic anthropology*. Edited by Alessandro Duranti. Oxford : Blackwell, 2004. P. 496–517.
11. Landry, Rodrigue and Richard Bourhis. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of language and social Psychology*, 1997. 16. P. 23–49.
12. Martin SJ, Highfield AC, Brettell L, Villalobos EM, Budge GE, Powell M et al. 2012. Global honey bee viral landscape altered by a parasitic mite. *Science* 336. P. 1304–1306.
13. Molnár József, Molnár D. István Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében, 2005.
14. Pavlenko A. Language conflict in post-Soviet linguistic landscapes. *Journal of Slavic linguistics*, 17 (1/2), 2009.
15. Shohamy E. *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London : Routledge, 2006.
16. Shohamy E., & Gorter D. (eds). *Linguistic Landscape: Expanding the scenery*. New-York : Routledge, 2009.
17. Shohamy E., Ben-Rafael, & Vami, M. (eds) *Linguistic Landscape in the City*, Bristol : Multilingual Matters, 2010.

Добша Веата Євгенівна, аспірант Університету Паннон, м. Веспрем, Угорщина, керівник закладу роботи з талантами імені Коледж Матіас Корвінус (Mathias Corvinus Collegium) в Берегові (Україна), колишній віце-президент партії Громадська організація «Молодіжне товариство угорської культури Закарпаття».

Добша Веата Євгенівна, аспірант Університету Паннона, г. Веспрем, Венгрія, керівник закладу роботи з талантами імені Коледж Матіас Корвінус (Mathias Corvinus Collegium) в Берегово (Україна), колишній віце-президент партії Общественная організація «Молодежное общество венгерской культуры Закарпаття».

Beáta Dobsa, PhD Candidate of the Multilingualism Doctoral School, University of Pannonia. Regional Manager (Transcarpathia), FIT (Youth Talent Program) Center of Mathias Corvinus Collegium, Hungary. Ex Vice President at the non-governmental organisation „Youth Association for Hungarian Culture in Transcarpathia.

Стаття надійшла: 29.10.2021

Статтю прийнято до друку: 05.11.2021

УДК 008

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-76-86

СЕМАНТИЧНА ТА СЕМІОТИЧНА СИСТЕМНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ГОСТИННОСТІ В МОВНО-РИТУАЛЬНИХ ПРОЯВАХ

Лариса Ліхницька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: larisasporish@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0883-7628

Леся Старовойт

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: starovojt.vin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5888-1651

У статті проаналізовано семантичну та семіотичну феноменальність української побутової культури, яка породжувалась і формувалась просторово-географічним та історичним чинниками у своїх мовних та ритуальних проявах, що тісно пов'язано з нинішніми реаліями становлення незалежної України, формуванням її матеріальних, духовних, моральних цінностей. Система традиційного спілкування, сформована етносом у процесі його життєдіяльності, актуалізується сьогодні як важливий чинник збереження традиційних цінностей сім'ї, забезпечення тривалості міжпоколінневих, комунікативних зв'язків, стабільності суспільства й держави. Географічний, історичний та мовний чинники – найдавніші і найтриваліші в історії людства ще з доісторичних епох, з часів унікальної трипільської цивілізації. Вітчизняні етнографи й фольклористи XIX–XX ст. нагромадили величезний масив емпіричного матеріалу, який засвідчує високий ступінь розвитку комунікативної сфери в традиційно-побутовій культурі українців, виявили і частково, фрагментарно осмислили характерні особливості етикетних норм поведінки.

Ключові слова: культура, модель, тип, національний характер, ментальність, звичай.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ И СЕМИОТИЧЕСКАЯ СИСТЕМНОСТЬ УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА В ЯЗЫКОВО-РИТУАЛЬНЫХ ПРОЯВЛЕНИЯХ

Лариса Лихицкая

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, вул. Острожского, 32
e-mail: larisasporish@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0883-7628

Леся Старовойт

Винницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, г. Винниця, вул. Острожського, 32
e-mail: starovojt.vin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5888-1651

В статті проаналізовані семантична і семиотична феноменальність української побутової культури, котра породилася і формувалася просторовно-географічними і історичними факторами в своїх мовних і ритуальних проявленнях, що тісно пов'язано з нинішніми реаліями відродження незалежної України, формуванням її матеріальних, духовних, нравствених цінностей. Система традиційного спілкування, сформована етносом в процесі його життєдіяльності, актуалізується в наше время як важливий фактор збереження традиційних цінностей сім'ї, забезпечення продовжителі міжпоколісних, комунікативних зв'язків, стабільності суспільства і держави. Географічний, історичний і мовний фактори – древніші і найдовші в історії людства ще з доісторичних епох, починаючи з часів унікальної трипольської цивілізації. Вітчизняні етнографи і фольклористи ХІХ - ХХ вв. накопили величезний масив емпіричного матеріалу, який свідчить про високу ступінь розвитку комунікативної сфери в традиційно-побутовій українській культурі. Відкриті допомагають осмислити характерні особливості етикетних норм поведіння.

Ключові слова: культура, модель, тип, національний характер, ментальність, звичаї.

SEMANTIC AND SEMIOTIC SYSTEM OF UKRAINIAN HOSPITALITY CULTURE IN LANGUAGE AND RITUAL MANIFESTATIONS

Larisa Likhitska

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozhskogo St., Vinnitsia, Ukraine
e-mail: larisasporish@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0883-7628

Lesya Starovoit

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozhskogo St., Vinnitsia, Ukraine
e-mail: starovojt.vin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5888-1651

Introduction. *The article analyzes the phenomena of Ukrainian culture that was generated and formed by the greatest spatial-geographical and historical factors. And this is closely linked to the current realities of the formation of independent Ukraine, the formation of its material, spiritual, moral values.*

Purpose. *The system of traditional communication, formed by ethnos in the process of its livelihoods, is updated in our time as an important factor in preserving traditional values of the family, ensuring the duration of inter-generations, communicative ties, stability of society and state.*

Methods. *Geographical, historical and linguistic factors - the oldest and most delicious in the history of mankind with prehistorical epochs, since the unique Trypillya civilization. Domestic ethnographers and folklores of the nineteenth - twentieth centuries. paid a huge array of empirical material, which certifies a high degree of development of the communicative sphere in the traditional-domestic culture of Ukrainians, found and partially, fragmentary, compromising the characteristic features of the ethnic norms of behavior.*

Results. *Thanks to the broad information space of the tradition of hospitality acquire new forms and content, while maintaining its rod structure. Inherent in Ukrainians commitment to ritualization in combination with a high level of inclusion in the traditions of the world community allowed Ukrainian everyday life to adapt to all new historical epochs.*

Originality. *Dialogue of different cultures, which helps to understand the features of national culture deeper*

Conclusion. *All borrowing traditions of Ukrainian life played an important role, since the concepts of hospitality operates in the world and national space of traditional and modern culture and appears as an ethnic version of universal world culture.*

Key words: *culture, model, type, national character, mentality, custom.*

Постановка проблеми. Досліджуючи норми поведінки різних народів, А. Байбурін й А. Топорков дійшли висновку, що пізнати культуру народу, не знаючи специфічних правил його поведінки, майже неможливо: повнокровне існування людства саме й забезпечується різноманітністю культур, варіативністю форм людської поведінки, психології мислення. Знання традиційної культури поведінки не лише дає нам змогу нормально спілкуватися з представниками інших національностей, але і вчить поважати чужі звичаї, якими б дивними й безглуздими вони не здавалися на перший погляд [2, с. 261–262]. Ці слова є актуальними й щодо норм гостинності. Одним із найголовніших сегментів феномену української культури є історизм, глибока заглибленість в історію, адже земля наша й сьогодні найбагатша, найдавніша, найбільш пристосована для проживання, для культурно-цивілізаційного творення. Трапеза завжди була серцевиною східнослов'янської гостинності загалом, української зокрема. Трапезування за спільним столом виконує низку важливих функцій, до яких, окрім головної – утилітарної, належить і « в найвищій мірі актуальна» – богоугодна функція соціального зв'язку [7, с. 89]. Традиційне застілля як «магічний консолідуючий акт» [7, с. 89] є центральним епізодом у багатьох ритуалах українців, включно з ритуалом прийняття гостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До найбільш значущих у контексті цього дослідження належать праці М. Бахтіна – автора культурологічної концепції діалогу, який першим серед науковців із філософської позиції розглядав категорію «гостинності»; Й. Хейзінги, що аналізував особливості гостинного дійства крізь призму гри; К. Жигульського – дослідника застілля як феномену культури; Ю. Лотмана, котрий з наукової позиції вивчав фестиваль у контексті дозвілля. Дослідники А. Барабанов (2015), К. Давидовський (2011), М. Литвинова (2003), С. Любченко (2017), Р. Набоков (2013), Ю. Онацький (2016), Н. Пато (2012), Ю. Репін (2013), розглядаючи гостинність як явище культури, змістовніше вивчали соціально-психологічні, музичні, семіотичні та інші його аспекти. Феномен гостинності став предметом дисертаційних досліджень С. Зуєва (2007), А. Меншикова (2004), П. Ніколаєвої (2010), Е. Резнікової (1978), О. Яцкова (2012) та ін.

Мета статті. Розглянути сутність, роль, види та функції гостинності як феномену культури, використовуючи наукові доробки дослідників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «застілля», як і слово «стіл», від якого воно походить, укоренилося в мовній практиці слов'ян порівняно пізно. «... Звичайний для нас високий стіл, незважаючи на простоту його конструкції (дошка, покладена на ніжки чи на козли), з'явився внаслідок тривалого розвитку. Його прообразом могла бути невелика, низько прикріплена дошка, якою користувалися при споживанні їжі, чи низький столик для різних потреб, пізніше – і для продуктів харчування» [3, с. 134]. У східних і західних слов'ян споживання їжі за високим столом сприймалося як риса християнської поведінки, оскільки в низці обрядів, що мають язичницьке коріння, було узвичаєно їсти на землі, на долівці в хаті, на могилі (під час поминальних обрядів). У тексті «Легенди про Христіана», пам'ятці чеської літератури кінця X – першої половини XI ст., оповідається, що князям, котрі не прийняли християнство, заборонялося сидіти за одним столом із князями-християнами під час спільного трапезування, – місце князів-язичників було на підлозі [2, с. 134]. Символіка розміщення на землі чи на підлозі, вірогідно, зумовлювалася міфологічними уявленнями (близькість до сакралізованої землі, зв'язок із землею), тоді як розміщення за столом під час трапезування асоціювалося з християнськими цінностями. «Для символічного осмислення стола в народній традиції визначальним стало уподібнення його церковному престолу [3, с. 135]. Словесні формули типу: «Стіл – це престол», «Стіл – престол Божий», поширені на території розселення східних слов'ян, відбивають складну еволюцію релігійних поглядів народу. «...Сам церковний престол представляє собою історичний стіл, вівтар, на якому здійснюється жертвоприношення, що прийняло у християнстві образ євхаристії, – відзначають А. Байбуурин й А. Топорков. – Згідно з релігійними уявленнями, престол знаменує собою також небесний престол, трон Бога, на якому таємно присутній сам Господь-Вседержитель. Уся ця складна символіка була в якійсь мірі перенесена в селянський побут» [6, с. 135].

В українській традиційній культурі існувала заборона ставити на стіл зайві предмети, «бо то місце самого Бога» [3, с. 102]. На столі, накритому чистою скатертиною обов'язково мав бути лиш хліб та сіль. «Звичай постійно тримати на столі хліб та сіль перетворився на етнічний стереотип української гостинності, – відзначає А. Пономарьов, – у XVIII ст. був закріплений ще й з громадянським правом» [7, с. 169]. Згідно зі світоглядними переконаннями українців як хліборобського народу, хліб був найвищою цінністю. Він символізував не тільки добробут, а й щедрість, гостинність. За правилами народного етикету, берегли кожну крихту хліба, що пояснюється не тільки селянською ощадливістю, а й символікою хліба, що органічно поєднувала матеріальне й духовне значення. «Вірили, що хліб, а разом з тим і предмети, що безпосередньо пов'язані з ним, мають магичні властивості дарувати щасливе майбутнє, – відзначає А. Пономарьов. – Хліб в українському народному побуті став не лише предметом насичення, а й у зв'язку зі своїм особливим становищем у колі інших матеріальних об'єктів виконував символічну функцію. При цьому утилітарна й символічна функції хліба переважно збігалися» [6, с. 229–230].

Не тільки виготовлення, а й споживання хліба обмежувалося низкою заборон, обмежень, ритуалів та етикетних правил. Дякуючи за гостинність, гості казали господарям: «Спасибі за хліб-сіль» або: «Спасибі за хліб, сіль, за кашу й милість вашу» [6, с. 172]. Вдячність гостей адресувалася не тільки господарям, а й їхнім предкам та домашнім духам, а насамперед – Богові. Об'єднані ідеєю вдячності Богові за їжу, їм дану, гості й господарі «по суті становили модель традиційного колективу». Вдячність Богові за дану ним їжу становила «ідеологічну основу святкового застілля, підсилена моральними чинниками – симпатіями до ближнього» [7, с. 172].

Спожити разом із кимось хліба – те саме, що поспілкуватися, тобто налагодити тісну комунікацію. Відсутність такої можливості засвідчує самотність. У відомій поемі Т. Шевченко писав:

«Якби з ким сісти, хліба з'їсти,
Промовить слово, то воно б,
Хоч і як-небудь на сім світі,
А все б таки якимось жилось.
Та ба! Нема з ким. Світ широкий,
Людей чимало на землі...
А доведеться самотнім,
В холодній хаті кривобокій
Або під тином простягтись...» [4, с. 99].

У традиційно-побутовій культурі українців і загалом східних слов'ян символіка стола співвіднесена з ідеєю дороги, оскільки стіл як сакральний центр житла є початковою і кінцевою точкою будь-якого шляху «й сам у згорнутому вигляді мовби містить цю ідею» [6, с. 136]. Свідченням цього є звичай цілувати стіл, вирушаючи в дорогу й повертаючись додому, що побутував у білоруській етнокультурі [6, с. 136]. Інтерпретуючи образ стола «завдовжки, може, з дороги від Конотопу до Батурина», якого бачив у пеклі персонаж повісті М. Гоголя «Пропала грамота», А. Байбурин й А. Топорков відзначають, що цей образ не є лише плодом авторської уяви [6, с. 136]. Тобто асоціація стола й дороги закорінена в народній традиції.

Характерною рисою етнокультури багатьох народів є сегрегація статі під час застілля. На думку російського дослідника С. Токарева, це пояснюється тим, що «харчове спілкування чоловіків і жінок не сумісне зі статевим спілкуванням: з ким разом їдять, на тих не женяться, на кому женяться, з тими разом не їдять» [3, с. 14]. З огляду на такий принцип, табується спільна трапеза чоловіка й жінки, а спільне споживання їжі у весільному обряді знаменує те, що молоді вступають в інтимний контакт. Еротична символіка їжі виявляється в російській традиції. Зокрема, під час весілля в Пінежському повіті Архангельської губернії в середині XIX ст., коли молодим підносили ритуальну їжу, наречена їла, накрившись хусткою, немовби соромлячись їсти при людях. Елементи еротичної символіки при цьому простежувались і в самій їжі: «Смішно, що в каші, яку подавали в чашці молодим, – відзначає П. Єфименко у праці «Материали по етнографії русского населения Архангельской губернии», – робиться посередині ложкою заглиблення, в яке налите масло; з нього й бере кашу молодий, сам їсть і молодій підносить» [7, с. 79]. Для українського етнографа П. Єфименка описані ним обрядодії могли справді постати як екзотичні, смішні (в оригіналі – «потешные»), оскільки в українській традиції чогось подібного не було.

За свідченням М. Анімелле, наведеним у праці «Быт белорусских крестьян», у середині XIX ст. в етнічному середовищі білорусів, жінок «пригощали й вітали завжди після чоловіків»: «...Від кращих страв, які готуються в менших кількостях, їм дістаються лише залишки після чоловіків, і вони ними задовольняються, не ображаючись» [2, с. 144].

Порядок розсаджування за столом в широкому сенсі є наочною моделлю статевовікової та соціальної стратифікації колективу, причому «верх», тобто покуть і правий бік столу, означали вищу престижність, ніж «низ» і лівий бік. Традиційна модель розміщення за столом мала два варіанти: 1) коли ближче до господаря, на «верхньому» кінці столу, сідали чоловіки, а жінки розміщувалися на «нижньому», і 2) коли з одного боку сідали чоловіки, а навпроти них – жінки [6, с. 138]. Однак подібні схеми, якщо й траплялися в

українському побуті, то не були нормою: за традиційним українським столом у ХІХ – на початку ХХ ст.: на покуті, біля чоловіка, часто сідала дружина, а гості розміщувалися за принципом: чоловік поряд із дружиною. Почесні і старші гості сідали ближче до покутя. Утім такого порядку могли дотримуватися тоді, коли в сім'ї були молодші представниці жіночої статі чи наймички, які обслуговували гостей. Інакше, приймаючи гостей на святковій гостині, господарі, як чоловік, так і дружина, узагалі не сідали за стіл, бо прислужували гостям, підносячи їжу й напої та понукаючи їсти: господиня припрошувала жінок, господар – чоловіків [7, с. 171]. Припрошувати до кожної страви було обов'язком гостинних господарів, адже гості, згідно з етикетом, бралися до їжі тільки після дво-трикратної «принуки» [7, с. 171]. Поведінка господині, яка не вмiла як слід припросити й подати, осуджувалася, про що свiдчить загальновiдоме українське прислів'я: «Умiла готувати, та не вмiла подавати».

Під час звичайної вечері, котра в теплу пору року часто відбувається не в хаті, а в садку, який був при кожній українській оселі, на стіл подавала донька (доньки) чи невістка (невістки). Така ідилічна вечеря відтворена у відомій поезії Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...»:

«Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Та соловейко не дає...» [4, с. 117].

У наведеному тексті варто звернути увагу на слова: «А мати хоче научати...», які прямо вказують на те, що застольного етикету дотримувалися навіть під час невимушеної родинної вечері, а його традиції передавалися від покоління до покоління.

В українській етнокulturі не існувало суворо регламентованого й деталізованого до дрібниць складного етикету застілля, яким відзначаються, наприклад, традиційні культури народів Кавказу. Це пов'язується відносною свободою нормативної поведінки, зумовленою співвідношенням у системі життєдіяльності українських ритуалів та звичаїв: «Ритуали в цій системі становлять лише тло, – зауважує А. Пономарьов, – на якому розгортається комунікація звичаїв. Саме вони і забезпечують відносну свободу поведінки» [7, с. 177]. Ця «відносна свобода» повною мірою виявляється і в ситуації застілля, сприяючи створенню теплої, невимушеної атмосфери й мистецькому самовияву учасників трапезування – у піснях, жартах, дотепних оповіданнях.

Застільний фольклор, у якому виявлялися багаті традиції української сміхової культури, був незмінним складником українського трапезування, що в різні історичні епохи відзначали іноземці. Так, посол Венеціанської Республіки Альберто Віміна, який відвідав Україну в 1650 році, описуючи прийом у Богдана Хмельницького («Реляції»), відзначає: «Як я мав нагоду переконатися, за столом при напитках нема недостачі у веселості і дотепності» [3, с. 80]. А. Віміна навіть запам'ятав кілька «прикладів» козацької дотепності, з яких, «бажаючи коротко говорити», переповідає тільки один: на його розповідь про вулиці у Венеції, які настільки широкі, що городянам траплялося в них заблукати, один із присутніх козаків дотепно відповів:

«...– Не хвастайся зі своєю Венецією. Я тобі скажу, що то саме зі мною буває в цій тісній хаті: коли посиджу трохи за цим столом, то вже не траплю у двері, щоб вернутися додому...» [3, с. 80–81].

Описуючи в «Реляції» побут Б. Хмельницького та його оточення, А. Віміна відзначає атмосферу доброзичливості, демократизм стосунків та невимушену комунікацію між

гетьманом і козаками: «У поведінці він (Б. Хмельницький – О. М.) м'який і простий, і цим з'єднує собі любов вояків, але, з іншого боку, він тримає їх у дисципліні гострими вимогами. Усім, хто входить до його кімнати, він простягає руку і просить сідати, якщо це козаки». А. Віміна відзначає скромну обстановку гетьманських покоїв: у світлиці немає розкоші, вона уряджена підкреслено просто, «щоб пам'ятати про своє становище і не захопитися духом черезмірної гордості». Обстановку світлиці становили тільки прості дерев'яні лави, покриті шкіряними подушками. Перед невеликим ліжком гетьмана був простягнутий дамаський полог, у головах висів лук і шабля. Позбавлені розкоші й предмети застілля – срібні лише ложки і чарки. «Одначе, – свідчить А. Віміна, – гетьманський стіл не бідний доброю і смачною стравою і звичайно уживаними в країні напоями: горівкою, пивом, медом. Вино, котрим мало запасаються і рідко п'ють, подається до столу лише в присутності визначних чужинців» [3, с. 80].

Доброзичливість у сфері комунікації, скромність і простота побуту були взагалі властиві українському козацтву. «На простоту і стриманість в житті запорожці дивилися, як на одну з найважливіших причин їх непереможності в боротьбі з ворогами, – відзначає Д. Яворницький, – тільки той, хто переможе в собі зайві потреби, здатен перемогти й супротивника» [5, с. 249]. Визначний дослідник запорозької старовини наводить низку промовистих прикладів, які засвідчують стриманість і простоту побуту, зокрема застілля січовиків. Так, свідком останнього застілля козаків у Січі був російський генерал Петро Абрамович Текелій, котрий 1775-го року за наказом Катерини II зруйнував Запорізьку Січ. Перед захопленням козацької твердині генерал гостював у січовиків. «Платячи за зло добром, запорожці запропонували генералу пообідати з ними, – пише Д. Яворницький, – генерал прийняв запрошення, але повинен був їсти страву з дерев'яного корита дерев'яною ложкою» [5, с. 249]. Коли П. Текелій звернув увагу на простоту посуду, який козаки використовували при застіллі, йому відповіли: «Хоч з корита, так досита, а хоч з блюда, то до худа», чи, за іншою версією: «У нас хоч з корита, так досита, а ви з блюда, зате худі» [5, с. 249]. Якісь предмети розкоші інколи використовували й запорожці – срібні чарки, кришталеві кренці для горілки тощо, однак міняла дерев'яні «черпала» на срібні ложки, а саморобні «михайлики» на дорогі чарки переважно старшина, «маса ж запорозького війська... дотримувалася... простоти, і вся розкіш її виявлялася у великій кількості риби, вареників, сирників, галушок, м'яса, горілки, меду, пива, часом угорського і кримського вина, найбільше ж улюбленого напою – варенухи» [5, с. 249].

Загальновідома пристрасть українських козаків до міцних напоїв, але споживання їх суворо регламентувалося: по-перше, козаки не пили під час військових походів, а по-друге, і перебуваючи в Січі на відпочинку, вони, припускаємо, споживали міцні напої такою мірою, яка не заважала їм залишатися в добрій фізичній формі. Надмірності, надто ж такі, що призводили до злочинів, жорстко засуджували. «Відаючись гулянню... особи після щасливих походів... – зауважує Д. Яворницький, – запорожці, утім, ніколи не забувалися до того, щоб виставляти пиятику й гуляння, як чесноти пристойного козака, особливо... старшини» [5, с. 248]. Вчений наводить на підтвердження цієї тези текст «крепкого приказа» від 27 січня 1756 року кошового отамана Григорія Лантуха з товариством самарському полковнику Івану Водолазі за те, що останній «по своєму безумию помрачившись проклятыми люлькою и пьянством войсковые универсалы презрел и грабительство учинил, чего ради в Коше Войска запорожского определено: за таковыя безрассудные проступки и войсковых универсалов презрение, его, яко недоброго сына, зрепремандовать» [5, с. 248–249].

Українські козаки відзначалися ощадливістю, улаштовуючи прийоми для іноземців. Так, 1764-го року, пригощаючи російських і кримських чиновників під час розмежування прикордонних земель, запорозькі посланці до Петербурга витратили всього 17 руб. 33 коп. [5, с. 249].

Від простого, але поживного й смачного застілля козаків істотно відрізнялися розкішні бенкети, які організувала велика польська шляхта. Характеризуючи депутатів польського сейму, Гійом-Левассер де Боплан в «Описі України» стверджував, що вони «зовсім інакші, аніж у більшості націй світу». Французького інженера і дворянина, котрий, вірогідно, міг бачити в себе на батьківщині дорогі й вишукані бенкетування французької аристократії, дивувало марнотратство польських панів. «Те, що там подається, дуже звичайне, грубо приготовлене, – свідчить Г.-Л. де Боплан, – у величезній кількості, хоча з несуттєвої причини: вони надто багато марнотратять..., і це збільшує витрати». Боплан ретельно фіксує і кількість розкішного срібного посуду на довгих столах, і елементи етикетної поведінки при початку застілля, і те, чим завершується це спільне поглинання величезної кількості наїдків і напоїв: «провівши чотири чи п'ять годин на цій знаменитій і не втомливій праці, одні засинають з нудьги, інші, не спроможні більше втримати воду, виходять її віділляти і повертаються знову готовими до дальшого бою, ще інші розповідають про їхні великодушні вчинки в подібних боях та як вони вийшли переможцями над іншими товаришами» [3, с. 175–176].

Характерною особливістю застілля в Московській державі XVI–XVII ст., котра викликала здивування іноземців, була відсутність під час бенкетів і звичайних трапез жіноцтва. Так, Петрей де Ерлезунда в «Истории о великом княжестве Московском» (початок XVII ст.) свідчив: «... Жонам не дозволяють чоловіки обідати разом із собою: самі обідають, чи з гостями, а жони їх окремо у своїх покоях, з покоївками, і ніхто з чоловіків не може заходити туди, окрім хлопчиків, призначених їм прислужувати» [6, с. 387]. За повідомленням І. Корба в «Дневнике путешествия в Московию», цього звичаю дотримувалися в знатних сім'ях наприкінці XVII ст. [8, с. 243–244]. Характеризуючи побутування в Московії означеного періоду східного звичаю розподілу дому на дві половини – чоловічу й жіночу, та його еволюцію в подальші історичні періоди, А. Байбурин й А. Топорков відзначають: «...Східні риси поведінки у столицях суттєво змінилися під впливом петрівських перетворень, однак іще довго зберігалися у провінції, а в сільському житті дають про себе знати й донині» [6, с. 138–139].

Попри негативні зовнішні впливи і внутрішні трансформації традиційно-побутова культура українців у XVII–XVIII ст. «становила собою оригінальний пласт, в якому перепліталися архаїчні, переважно магичні, течії з християнськими, прадавні землеробські з пізнішими козацькими, суто народні – з елітарними...» [7, с. 197]. Наприкінці XVIII ст. суспільна еліта перейшла в російське дворянство, здебільшого втрачаючи при цьому зв'язки з українським етнічним середовищем, однак своєрідний культурний сплав землеробського й козацького, суто народного й елітарного зберігся в XIX – на початку XX ст. в селянській культурі, вирішально вплинувши на весь подальший розвиток української національної культури, зокрема і на кристалізацію стереотипів етикетної поведінки, надавши їм рис вишуканості й естетизму.

Однією з найістотніших рис українського побуту взагалі й застілля зокрема, яку зафіксували в численних описах іноземці, а у XIX – на початку XX ст. й вітчизняні етнографи, була чистота. Так, німецький лікар і природознавець Самуель Готліб Гмелін у своїй чотиритомній «Подорожі по Росії» (1770–1784), відзначаючи привітність і веселість

українців, також зауважує: «...Люблять і пильнують чистоти, для того і в найпростіших хатах у них значно краще, ніж у найбагатших домах у Росії. Страва їх також делікатніша...». Подібне враження про побут українців залишилося і в професора Кембриджського університету Едварда Даніеля Кларка, який у своїй праці «Подорож до Росії, Криму й Туреччини», порівнюючи застілля українців і росіян, зокрема, писав: «За столом українського селянина більша чистота, аніж за столом московського князя...» [3, с. 162]. Німецький учений і мандрівник Йоган Георг Коль, котрий відвідав Україну в ХІХ ст., у книзі «Україна. Малоросія» також писав про чистоту українського побуту: «... Живуть у чисто утримуваних хатах, що до тебе всміхаються. Вони не вдовольняються тим, що кожного тижня їх миють, як це роблять голландці, але ще що два тижні їх білять. Тому їх хати виглядають, неначе свіжовибілене полотно» [7, с. 194]. Оглядаючи українські хутори з баштанами біля Одеси, Г. Коль був подивований чистотою і затишком скромних на вигляд хаток: «Я був дуже мило заскочений уладженням назовні так мало обіцяючої хати. Лише жити в цій чепурненькій світлиці. Надворі було дуже гаряче, а тут мило та холодно. Земля була вкрита травою, а на стінах зілля – все було чисте та чепурне. Я не можу, щодо цього, нахвалити українців, якщо рівняти їх з поляками та москалями [7, с. 194].

Своєрідний культ чистоти, характерний для українського етнічного середовища, був і важливим складником етикету застілля. Під час традиційного українського застілля дотримувалися певних етикетних правил, що мали міфологічне коріння. Так, не можна було стукати ложками по столу, тому що «лукавий радується» [3, с. 35]. У матеріалах із рукописного фонду ІМФЕ ім. М. Рильського, які були зібрані в селі Двірець Житомирського району та області в 1923–1926 роках, зазначено також, що стукання по столу ложками накликає в хату злидні. За іншою версією, про це, зокрема, ідеться в праці В. Милорадовича «Житє-бытє лубенского крестьянина», це приваблювало відьму. Згідно з народним етикетом, пише Б. Грінченко в праці «Из уст народа», українці «не кладуть ложки так, щоб держало лежало на столі, а другий кінець на кругу миски, щоб злидні не лазили в миску» [5, с. 31]. Ці та подібні правила свідчать про те, що, згідно з народними уявленнями, під час застілля за людьми пильно стежили злі сили, котрі користувалися кожним порушенням правил етикетної поведінки з метою заподіяти шкоду. Певна частина правил етикету застілля саме й зумовлена «близькою присутністю нечистої сили».

Дотримання правил етикетної поведінки під час застілля, згідно з народними уявленнями, впливало й на якість їжі, котра усвідомлювалась не стільки як гастрономічна, скільки як релігійно-етична категорія. На заборону ганьбити їжу прямо вказує текст давньоруської пам'ятки ХІV–ХV ст. «От апостольських заповедей»: «Аще ли хто хулит мяса ядущая и питье пьющая в Закон Божий... да будет проклят». Трапезування в релігійно-етичному сенсі постає як «своєрідний обмін з Богом: за їжу, яку він дає, сотрапезники йому дякують і висловлюють своє шанування». Господар, який сидить на покуті, керує застіллям неначе від імені Бога, котрий незримо стежить за поведінкою учасників застілля та за їхнім ставленням до його дарів, оскільки їжа усвідомлювалась людьми традиційної культури як дар Божий: «де їжа, там і Бог» [3, с. 145–146]. Коли гості розходилися, дякуючи гостинним господарям традиційною етикетною формулою: «Спасибі за хліб за сіль, за кашу і за милість вашу!» – господарі також відповідали усталено етикетною формулою: «Ні за що! Богу дякуйте! Спасибі і вам за ласку» [4, с. 67–68].

Трапеза за спільним столом має цілий ряд важливих функцій, до яких, окрім утилітарної, належить і богоугодна функція соціального зв'язку. Традиційне застілля як «магічний консолідуєчий акт» було центральним епізодом у багатьох ритуалах українців,

включно з ритуалом прийняття гостей. У східних і західних слов'ян споживання їжі за високим столом сприймалось як риса християнської поведінки на противагу звичаєві споживати їжу на землі, на могилі (під час поминальних обрядів) на підлозі в хаті, що мали язичницьке коріння. Семантика розміщення на землі чи на підлозі обумовлювалась міфологічними уявленнями (близькістю до землі як зв'язку із сакралізованою землею), тоді як розміщення за столом під час трапезування асоціювалося з християнськими цінностями (стіл як церковний і як Божий престол).

На столі, накритому чистою скатертиною, обов'язково мав бути лише хліб та сіль, – в українській традиційній культурі існувала заборона ставити на стіл зайві предмети, «бо то місце самого Бога». Згідно зі світоглядними уявленнями українців як хліборобського народу, хліб був найвищою цінністю. Саме в українців і зараз збереглася традиція зустрічати почесних гостей хлібом-сіллю. Так, звісно, традиція гостинності зазнала певною мірою еволюції і не є відповідною до минулого імпазантною, показовою. Тим не менше, зміни, мінливості дозволили адаптуватися старовинним традиціям до недовготривалості і попиту, тобто моди. У сучасних куховарок, наприклад, що готують гостинні трапези, часто виникає потреба вразити гостей чимось несподіваним, особливим, щоб гості не осудили господаря. Як зауважив відомий історик і етнолог Ю. Семенов: «І зараз нерідко відставання від моди вважається непристойним» [8; 11]. Несправедливо вважати, що мода – привілей лише одягу. Не останню роль може відіграти адаптація не тільки соціальна, а й фізіологічна. Адже сучасними дієтологами встановлено беззаперечну корисність традиційних продуктів харчування і сумнівну користь незвичних екзотичних наїдків.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Отже, на основі проведеного аналізу гостинності у дискурсі осмислення національної побутової діяльності можна зробити такі висновки. Завдяки широкому інформаційному простору традиції гостинності набувають нових форм і змісту, зберігаючи загальною стрижневу структуру. Притаманна українцям прихильність до ритуальності у поєднанні з високим рівнем включення до традицій світової спільноти дозволила українському побуту безконфліктно адаптуватися до всіх нових історичних епох. Оскільки гостинність є соціальним явищем, що має глобальний інтернаціональний характер, вона властива всім народам, але виявляється у більш або менш яскраво вираженій формі. Усі запозичення традицій українського побуту відіграли важливу роль, оскільки концепт гостинності функціонує у світовому й національному просторі традиційної та сучасної культури і постає як етнічний варіант універсалії світової культури. Нині, у час динамічних перетворень, теоретичні основи мовленнєвого етикету є базою, без якої результативна діяльність у сфері культури неможлива, проте неабиякий інтерес викликає практичний аспект. Тому перспективою подальших досліджень є вивчення особливостей реалізації фестивально-гостинних практик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх Л. З історії народної кухні. Великий піст. Молочні страви. *Неопалима купина*, 1995. Ч. 1–2. С. 3–5.
2. Гавеля О. Р. Духовні і естетичні цінності як віддзеркалення релігійної свідомості сучасної людини: конфесійний вимір. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 127. С. 261–266.
3. Дячук В. П., Мазуркевич О. П. Звичаєві норми етикету в традиційній культурі українців. Київ : Ліра, 2017. 186 с.
4. Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / извлечено из нынешнего народного быта и составлено Николаем Маркевичем. Издал И. Давиденко. Киев : В Тип. И. и А. Давиденко, 1860. 174 с.

5. Наулко В. І. Культура і побут населення України / Наулко В. І, Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. та ін. Київ : Либідь, 1993. 255 с.
6. Ніколенко В. В. Гастрономічні детермінанти суспільного життя: соціологічний вимір : дис. на здобуття наук. ступеня доктора соціол. наук : 22.00.01. Харків, 2015. 441 с.
7. Полянська В. Ю. Естетичні цінності та естетичні судження в аспекті дослідження політичних відносин. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 3. С. 239–244.
8. Плюта О. П. Трансформація національної кухні в умовах соціокультурних змін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата культуролог: 26.00.01. Київ, 2018. 20 с.

REFERENCES

1. Artiukh L. From the history of folk cuisine. Lent. Dairy dishes. *Neopalyma kupyra*. 1995. No. 1–2. P. 3–5.
2. Gavelia A. Spiritual and aesthetic values as a reflection of the religious consciousness of the modern man: confessional measurement. *Gileya: scientific bulletin*. 2017 Vps. 127. P. 261–266.
3. Dyachuk V. P., Mazurkevich V. P. Zvichayevy normy etiketu v tradyitsiyakh kultury ukrainciv. Kiev : Lira, 2017.
4. Markevich, N. Custom, beliefs, cuisine and drinks Malorosseyan, extracted from the current people's life and compiled by Nikolai Markevich. Missed I. Davidenko. Kiev : in type. I. And A. Davidenko, 1860.
5. Naulko, V. I. Culture and Life of the Ukrainian Population. V. I. Naulko, L. F. Artiukh, V. F. Horlenko, etc. Kiev : Lybid 1993.
6. Nikolenko, V. V. Gastronomic determinants of public life: Sociological dimension: thesis. Kharkiv, 2015.
7. Polyanska V. Aesthetic values and aesthetic judgments in the aspect of the study of political relations. *Philosophy and political science in the context of modern culture*. 2012. Vyp. 3. P. 239–244.
8. Pliuta O. P. Transformation of national cuisine in conditions of socio-cultural changes: thesis. Kyiv, 2018.

Ліхницька Лариса Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Україна).

Лихицкая Лариса Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры творческих дисциплин дошкольного и начального образования Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Likhitska Larisa, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Старовойт Леся Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського (Україна).

Старовойт Леся Васильевна, кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедры творческих дисциплин дошкольного и начального образования Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Starovoit Lesya, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 18.10.2021

Статтю прийнято до друку: 25.10.2021

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.161.2'02'36

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-87-94

ХУДОЖНЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ: ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ЗЕМЛЯ* У ТВОРАХ ВІТАЛІЯ МАЦЬКА

Валентина Кузь

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Україна, м. Хмельницький, вулиця Героїв Майдану, 8

e-mail: vladtarasana@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3497-5733

У статті розкрито результати дослідження об'єктивності в художній картині світу письменника й науковця-філолога Віталія Мацька. Означений у заголовку концепт є основоположним у предковичній хліборобській українській спільноті. Проаналізовано зміст мовно-ментального конструкту «земля» в літературно-художньому дискурсі українського письменника, вербальне втілення концептуальних аспектів: асоціативний ряд, предикатні та епітетні сполуки з їхньою емоційно-оцінною конотацією, синоніми, які здавна побутували в мовленні подолян. З'ясовано роль порівняльних конструкцій, де лексема «земля» виступає і предметом, й об'єктом порівняння. Особливу увагу зосереджено на авторському перцептивно-образному адстраті концепту «земля» – знакової мовній системі, що підпадає під тривалий вплив однієї мови на іншу в процесі контактування різних етносів.

Ключові слова: *концептосфера, лінгвокультурний концепт, концептуальний аспект, художній дискурс, перцептивно-образний адстрат.*

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИНГВОКОНЦЕПТОЛОГИЯ: ОБЪЕКТИВАЦИЯ КОНЦЕПТА *ЗЕМЛЯ* В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВИТАЛИЯ МАЦЬКО

Валентина Кузь

Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова

Украина, г. Хмельницкий, улица Героев Майдана, 8

e-mail: vladtarasana@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3497-5733

В статье раскрыты результаты исследования объективности в художественной картине мира писателя и ученого-филолога Виталия Мацько. Указанный в заглавии концепт является основополагающим в предвечном земледельческом украинском сообществе. Проанализировано содержание языково-ментального конструкта «земля» в литературно-художественном дискурсе прозаика, вербальное воплощение концептуальных аспектов: ассоциативный ряд, предикатные и эпитетные соединения с их эмоционально-оценочной коннотацией, синонимы, издавна бытовавшие в речи подолян. Выяснена роль сравнительных конструкций, где лексема «земля» выступает и предметом, и объектом сравнения. Особое внимание сосредоточено на авторском перцептивно-образном адстрате концепта «земля» – знаковой языковой системе, подпадающей под длительное влияние одного языка на другой в процессе контактирования разных этносов.

Ключевые слова: *концептосфера, лінгвокультурний концепт, концептуальний аспект, художественный дискурс, перцептивно-образный адстрат.*

ARTISTIC LINGUOCONCEPTOLOGY: OBJECTIVATION OF THE CONCEPT OF LAND IN THE WORKS OF VITALII MATSKO

Kuz Valentyna

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Ukraine, Khmelnytskyi city, 8, Heroiv Maidanu Str.

e-mail: vladtarasana@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3497-5733

Introduction. *In the article the author focuses on the lexical and semantic field of metaphors in their constructive interconnections and meaning-making functions, presented within one individual style; and also characterizes the dominants of the poetic language of Lesya Ukrainka.*

Aim. *The article presents the results of the objectification study in the artistic worldview of Vitalii Matsko, the writer and philologist. The concept indicated in the title is fundamental for the long-standing Ukrainian agriculture. The content of the linguistic-mental construct of land in the literary and artistic discourse of the Ukrainian writer, the verbal expression of conceptual aspects has been analyzed.*

The choice of study methods *is stipulated by the objectives of the research and is based on a systematic approach to studying the objectification specificity of the concept of land in the literary practice of Vitalii Matsko, implemented through the use of a complex of descriptive, philological, structural, contextual, semiotic methods. The variety of techniques is determined by the rather complex and unique objectification specificity of the concept of land in the individual writer's style, his artistic and imagery worldview.*

Research results. *The analysis of the verbal expression of conceptual aspects covers the associative row, predicate and epithet combinations with their emotional-evaluative connotation, synonyms that have long existed in the speech of Podolians. The role of comparative constructions has also been studied, where the lexeme **land** is both the subject and the object of comparison. Particular attention is focused on the author's perceptual imagery adstratum of the concept of land - a sign language system when one language falls under the long-term influence of another in the process of contacting different ethnic groups. The syntactic role of the compound epithets of the concept of land in the structure of a literary text at the linguistic level occupies one of the central places in the author's imagery worldview.*

Novelty. *Verbal thinking and the expression of all conceptual aspects in the artistic discourse of Matsko Vitalii is in the center of the linguistic mental construct. The writer demonstrates the special aspects of speech expression of the concept of land through characters, though from his own ideological position, creative vision and its expression. Literary heroes perceive the surrounding objects through sensory experiences, called perception, that is, a direct representation of the outside world. The concept of land is illustrated through the prism of contextual objectification which involves comparative constructions such as synonyms, dialectisms, local dialects used in the speech of Podolians; associative row; associative parallels based on the personal subjective experience of the character (individual); frequently used conceptual aspects.*

Conclusion. *In the writer's works under analysis, the rural theme and stylistics is clearly traced. As a subtle stylist and an experienced teacher and philologist, Vitalii Matsko writes masterfully, with a feeling of psychological, aesthetic, linguistic and cultural delicacy. Worldview reflections, expressed by the main characters who are peasants, are in line with the objectification matrix of the concept of land in his artistic worldview. The artistic linguoconceptology as a common way to verbally express all conceptual aspects of perceiving the reality is illustrated through the prism of multi-vector techniques and consequently has a rather complex and unique objectification specificity of the concept of land. The author clearly appears before the readers as a writer with figurative thinking. While analyzing the objectification of the concept of land, it has become apparent that the author is familiar with the history of Ukrainians: in all his works we can read about the sanctity of the father's threshold, the vastness of Ukrainian land, knowledge of rural*

life and agricultural labor. To sum up, in the artistic practice of Vitalii Matsko there is a synonymous row of nominatives of the concept (cornfield, steppe, land, field, vegetable garden, orchard, forest, grove); associative row (wealth, welfare, land, prosperity); predicate and epithet combinations. Comparative constructions are represented by comparative appositions, the author's neologisms, conjunctive and conjunctionless comparisons. In the author's works there are conceptual aspects that create an extensive synonymic row in combination with an associative one.

Keywords: *conceptual sphere, linguo-cultural concept, conceptual aspect, artistic discourse, perceptual-figurative adstrat.*

Актуальність нашого філологічного дослідження зумовлена тим, що нове покоління, яке народилося в незалежній Україні, прагне пізнати своє родове коріння, а відтак відчутти когнітивну потребу в пізнанні власної самобутності, реконструкції етнокультурних і ментальних особливостей, що загалом становить основу національної ідентичності. Знання про національні ознаки дешифруються в мові, яка є частиною культури українців, а самоідентифікація дає особистості відповідь на питання щодо належності до свого роду й можливість дешифрувати ставлення до себе. Іншими словами, саме ідентичність виокремлює індивіда з-поміж інших національних спільнот. Національна ідентичність спонукає етнопсихологів, літературознавців, мовознавців, філософів, соціологів поглибити знання лінгвальних чинників щодо формування українців у потужну національну спільноту. Нині наукові зацікавлення вітчизняних мовознавців дедалі більше торкаються специфіки опису й витлумачення лінгвокультурних концептів.

Доведено, що термін «концепт» багатозначний. Скажімо, у філософії та лінгвістиці означена дефініція вказує на сенс поняття чи ототожнення з ним, крім того – розкриває смислове значення імені (знаку) чи різниться від знаку, його предметного значення (денотата). У літературознавстві термін «концепт» потрактовують як стійку мовну чи авторську ідею, що має сталий вираз. Концепт – це «формулювання, розумовий образ, загальна думка, поняття, що домінують у художньому творі чи літературознавчій статті. Поняття запровадив російський філософ та літературознавець С. Аскольдов-Алексєєв (стаття «Концепт і слово», 1928), тлумачив його як «мисленне утворення, що заміщує в процесі думки невизначену кількість предметів одного і того ж типу» [7, с. 373]. Сама ж наукова дисципліна лінгвоконцептологія в українському мовознавстві з'явилася на початку 90-х років минулого століття, яка відкрила простір для досліджень в системі когнітивних наук гуманітарного напрямку. Лінгвоконцептологія, як слушно зауважує Т. Вільчинська, «реалізується в площині зіткнення різних підходів до вивчення концепту, передусім когнітивної лінгвістики і лінгвокультурології, що дає право тлумачити її як мовознавчу інтегральну галузь, об'єктом дослідження якої є концепт» [2, с. 65].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те що існує низка праць відомих мовознавців, зокрема К. Голобородька, І. Голубовської, В. Жайворонка, В. Іващенко, Т. Космеди, В. Кононенка, А. Приходька, Т. Радзівської, О. Селіванової, М. Скаба, Н. Слухай, Т. Вільчинської, з лінгвоконцептології, дослідники вирізняють різні підходи щодо аналізу концептів. Так, Н. Слухай зацентровує на кількох параметрах, серед яких варто брати до уваги системно-мовний, денотативний, сигніфікативний, що включає такі варіанти, як лінгвоенциклопедичний, лінгвоміфопоетичний, наївно-мовний, функціонально-прагматичний. На думку дослідниці, такі підходи співвідносяться один з одним, зчаста перетинаються, а тому вважаються комплексними. Означені підходи уможливають краще пізнати сутність природи концепту [16, с. 462–470].

Дослідниця Т. Космеда у монографії пов'язує комплексний підхід із вимогами поєднання лінгвістичного, когнітивного та психологічного вивчення концепту відповідно до сучасних методологій, у яких, на її думку, надається вагоме значення культурі, що її співвідносять до основоположних способів буття особистості [5, с. 11]. З'ясувавши вищезначені підходи, В. Кононенко подає власний погляд на проблему, що наближає нас до спільного знаменника, адже саме виокремлення лінгвістичної матриці в дослідженнях концепту проливає світло на місце мовознавчої науки в загальнокультурних пошуках й

указує на її міждисциплінарний характер [4, с. 111]. Немаловажна роль належить письменникові, який художніми засобами передає в широкому ракурсі відтінки, значення переосмислених концептуальних понять, наближаючи в такий спосіб до дешифрування смислу.

Постановка проблеми. Для наукових студій ми обрали концепт «земля», оприявнений у художньому дискурсі роману «Катарсис» Віталія Мацька, малій прозі, ліриці поета. Автор охоплює чималий узаємозв'язок просторових і часових відносин у художньому творі, починаючи з 30-х років, з колективізації, примусового усупільнення землі, а далі – воєнна і повоєнна доба й аж до наших днів. Три покоління родини Олійників зображено на широкому суспільно-політичному тлі в СРСР та перших років незалежності України. Прикметно, що коли старші два покоління хліборобської династії були прикуті до рідної землі, закорінені в неї, то третє, що виросло в міському середовищі, збайдужіло: онуки Ольги Олійник не стали продовжувати її справу, відчужилися від прабатьківщини, від України, виїхавши до США, куди їх покликав родич-емігрант. Зауважимо, що роман широкоаспектно освітлює народознавчі ознаки, як і етнопсихологічну базу ментальності подолян. Історичні віхи тісно переплелися з долею селян, які, незважаючи на складні суспільно-політичні події доби, залишалися вірними своїм узвичаєним трудовим будням на селі, доглядали ниву, щоб щедро родила. В. Мацько з фотографічною точністю відтворив мовну картину світу українців-селян, їхні етноментальні традиції, а також – нові віяння часу у світосприйнятті персонажів.

Мета статті – дослідити вербальне втілення концептуальних аспектів, що становлять зміст мовно-ментального конструкту в літературно-художньому дискурсі Віталія Мацька, виявити в концептосфері подолян базовий концепт «земля», розкрити його значення.

Виклад основного матеріалу. У концептосфері художнього світу В. Мацька домінує концепт «земля», який потребує ретельного лінгвістичного дослідження із застосуванням рецептивного (сприйняттяєвого) текстового аналізу. Мовознавчий підхід до витлумачення концепту «земля» увиразнює наукові погляди на означену проблему. Напрацьований науковий інструментарій дає змогу уважно простудіювати концептуальні системи мови вищезначеного роману, виявити структурно-сміслові елементи окремих концептів, особливості їхньої взаємодії в площині концептосфер. Концептуалізація потрактовується в лінгвістиці як «наскрізний для різних форм пізнання процес структуризації знань із певних мінімальних концептуальних одиниць» [6, с. 93]. «Словник української мови» подає кілька значень лексеми «земля», як-от: 1. тільки одн. Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця // Місце життя і діяльності людей. 2. тільки одн. Верхній шар земної кори // розм. Земляна поверхня, площина, по якій ходять. 3. тільки одн. Речовина темнобурого кольору, що входить до складу земної кори. 4. тільки одн. Суша (на відміну від водяного простору). 5. Ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин. 6. Країна, край, держава [15, с. 557].

Вербальне мислення і втілення всіх концептуальних аспектів у художньому дискурсі автора становить зміст мовно-ментального конструкту. Специфіку мовного вираження концепту «земля» персонажами письменник демонструє зі своєї світоглядної позиції, творчого задуму та його втілення. Літературні герої сутність зовнішніх предметів розкривають через чуттєве сприйняття, що йменується перцепцією, тобто безпосереднім уявленням про зовнішній світ. Концепт «земля» оприявлено здебільшого крізь призму контекстної об'єктивності:

- 1) компаративістські конструкції (земля – як об'єкт порівняння і земля – власне предмет);
- 2) синоніми, діалектизми, місцеві говірки, що побутують у мовленні подолян;
- 3) асоціативний ряд;
- 4) асоціативні паралелі, створені на особистому суб'єктивному досвіді персонажа (індивідуума);
- 5) активно вживані (сталі) концептуальні аспекти.

До номінатива «земля» мовознавці здавна відносять такі поняття, як: ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин; суходіл на відміну від водного простору; поверхня, площина, по якій ходять; місце життя й діяльності людей; планета, що обертається навколо Сонця та навколо своєї осі; верхній шар земної кори; країна, край, держава [1, с. 457].

Однак, додамо, що концепт «земля» перетворюється-трансформується з однієї синтаксичної конструкції в іншу, тобто має інше позначення:

а) мірності (гектар, морг, частина земної ділянки, відстань, простір) – *стежка, лісова смуга, площа, плац, вулиця, грядка, городчик, двір: синьо-жовтії площі у селах, містах; на майданах вирує стотисячне річище; у надвечір'ї я стою в дворі; зоряний шикується парад на плацу («Квітень»); Не город, а городчик виходив; голубий «Москвич» тихо котився глухою вулицею; стежка веде аж до загінки («Запросини»); Молодята виходять на подвір'я; а на подвір'ї Олійнички збиралися гості на жаданку; можна зібрати п'ятсот центнерів буряка з гектара; дівчинка бігла надвечірньою вулицею; на городі побіліла од сонця стерня; по городі цвіла біла і світло-рожева пахуча сосонка; чоловік перетнув майдан Незалежності; дісталися швидко на вулицю Воровського. Перед будинком – зелена площа; посередині між будинками – площа Маяковського; нічого, ще до вечора далеко, і ниньки ще утнемо зо дві постаті; тепер площа, але цілком законно, розширилась. Соток три виділили для саду («Катарсис»);*

б) власні назви онімного простору на позначення окремих ділянок довкола населеного пункту, іноді земельну ділянку співвідносять з іменем чи прізвищем людини чи назвою міста: *Давно гаї Тичинині вже не шумлять; спасибі тобі, земле Броварська («Sententia sidus (думок сузір'я)»); На горбочку, за садибами, вздовж черешневої лісосмуги, яку тутешні жителі називають Суловками, пасеться худоба; Тільки-но розвесниться, за село у видолинок, під Бирківські садки, селяни виганяють своїх корів. Пасеться череда від самого ранку до вечора, а пастухи на березі, за криничкою, в цурки бавляться. Грайливо і радісно пастухам на вигоні («Катарсис»).* До слова, онімний простір творів письменника розкриває чимало власних назв – антропонімів і топонімів, пов'язаних із подільською землею, як-от: Залісся, Меджибіж, Деражня, Кам'янець-Подільський, Митківці, Бужок, Летичів, Літин, Хмільник, Шрубків, Іванинці, Западинці, Проскурів;

в) прізвища – Степовий, Польовий, Береговий: *Де живе Степан Польовий, ніхто не скаже. У Заліссі чимало Польових, а якщо сказати Коршун, то одразу ж вкажуть на його хату («Катарсис»);*

г) земля у значенні планета: *Кращих ми не знаємо на землі пісень («Катарсис»); Щоб шлях прокласти навколо Землі, досвідченого треба стержневого («Квітень»).*

Наша вітчизняна лінгвокультура репрезентує низку сталих засобів вербалізації вищеозначеного концепту: *земля, поле, нива, степ, город, наділ, сад, грядка.* Якщо вдатися до історичних джерел, загального мовознавства, етимології, то давньоруська лексема «земля» має праслов'янське коріння «zemja» – відповідник іменнику чоловічого роду і трансформованого в сучасному мовленні як чорнозем, а де чорна земля змішана з глиною, то її називають суглинок, або глинозем, з індоєвропейського *ghdem* [3, с. 2].

У художньому мовленні Віталія Мацька виявлено специфічні й традиційні ознаки вербального втілення концепту «земля». У логіко-поняттєвому аспекті до традиційних засобів вербалізації відносимо національну мовну картину світу:

1) предикатні й епітетні сполуки, котрим властиві різновекторні конотації, земля персоніфікована, метафоризована: *рідна земля, квітник розкішний, лани щедротні, сади медові, поля стоголосі: Полями стоголосими, понад ярами косими; квітник розкішний радує село; золотаво-бронзове поле; навкруги у лузі променистим; діти і онуки хату звеселять, із джерел народних братимуть уроки, щоб цвіла одвічно рідная земля; земля свята і наша і не наша; сприйняв землі вкраїнської красу («Під небом України»);*

2) синоніми, що побутують у мовленні подолян – *мірна постать, гони, суловки – у значенні лісосмуга, гаї: ...Ліси, переліски, гаї («Квітень»); Вели власне господарство, простелилися гони, чимало обробляли моргів свого поля; дурний, було втікай у садок, а там*

до лісу – рукою подати; люди косять у полі, на присадибних ділянках; стежка знову завернула в поле; польовою стежкою йду босоніж, якийсь час вона стелиться попід лісосмугою; стежка в'юниться через нескошений лан; поважали батька сільчани за любов до землі, в роки НЕПу він був першим господарем на селі, обробляв свої морги і людям допомагав; вздовж черешиневої лісосмуги, яку тутушні жителі називають суловками, пасеться худоба («Катарсис»); У глибині діброви видніється будинок («Запросини»).

3) асоціативний ряд (багатство, добро, земля, прибуток): Вони вели власне господарство, чимало обробляли моргів свого поля; це озеро і доколишні землі їхньому роду належали («Запросини»); Житній колос щедриться в долонях, у долонях матері-землі; земле, хлібом і сіллю ти щедра до мене («Під небом України»); Віддячив їм ґрунт сповна; будеш багата ти – і ми біля тебе розкошуватимем, рідна подільська ниво; Земля – наше багатство. Дали 25–60 соток землі – багатій на ній («Катарсис»);

4) порівняльні конструкції, у яких земля слугує об'єктом порівняння, предметом чи перцептивно-образним адстратом:

а) прикладка: Батьки навчили дочку змалку любити ниву-годувальницю («Катарсис»); Житній колос щедриться в долонях – у долонях матері-землі («Під небом України»); земля-годувальниця, правда вічна, як земля; тужавіє земля радо на палітрі-просторі («Квітень»);

б) авторський неологізм як епітетне порівняння: Летить життя на конях буйних через дзвінкони́в'я («Під небом України»);

в) сполучникове і безсполучникове порівняння: земле подільська – рідная нене; земле подільська, ти, наче в променях сонця краплина, ти – моя радість, моя Батьківщина; дорогу маю, як широкий степ;

5) знаковими є концептуальні аспекти, що створюють розширений синонімічний ряд у поєднанні з асоціативним: Ми тебе мусимо підняти, рідна земле, ґрунт наш родючий, долини і пагорбки, чорноземи і суглинки, ниви, степи наші ріднесенські, на яких батьки піт і кров проливали, – усе засіємо, навіть прибережжя понад Бужком. Залишимо лише пасовисько при річці. А берег там широкий, довгий. Піднімемо, земле, неодмінно піднімемо, щоб тішила наше око повноколоссям («Катарсис»).

Закцентувавши на вищезначених концептуальних аспектах, насамкінець хочеться навести цитату мовознавця Галина Ткачук, яка слушно зауважує: «Україна, рідний край як одна з концептуальних домінант ідіосфери письменника входить до складу багатьох метафоричних і метонімічних моделей його (Мацькового – В.К.) ідіодискурсу, що зумовлений багатим життєвим досвідом автора» [17, с. 208].

Висновки. У проаналізованих творах письменника зримо відлунює тематично-стильовий, сільський, камертон. Як тонкий стиліст і досвідчений педагог-філолог В. Мацько здійснює згаданий чин майстерно, з відчуттям психологічно-естетичного, мовно-культурного такту. Світоглядні рефлексії, виразниками яких в іпостасі головних героїв виступають сільські трудівники, з легкістю накладаються на матрицю типового поширеного способу осмислення дійсності. Художня лінгвоконцептологія типового поширеного способу вербального втілення всіх концептуальних аспектів осмислення дійсності увиразнюється крізь призму різновекторності прийомів, а отже, визначається досить складною і своєрідною специфікою природи об'єктивації концепту «земля». Автор виразно постає перед читачами письменником з образним типом мислення. Освітлюючи об'єктивацію концепту «земля», водночас зауважимо: вражає глибина знання й розуміння автором історії свого народу, в усіх творах простежується святість образу батьківського порога, просторів рідної землі, знання сільського побуту, хліборобської праці, порушення проблеми історичної пам'яті. Віталій Мацько є носієм і творцем національної мови в тому розумінні, що глибоко відчуває найтонші порухи народного слова, відтак по-особливому, індивідуалізовано відтворює живе слово подолян. Письменникові притаманна тонка мовна індивідуальність, неповторний ідіостиль. Тематика творів В. Мацька вражає своєю широтою, однак в осерді є Україна, синонімами до якої слугують рідний край, Поділля і концепт «земля».

Простудіювавши об'єктивацію концепту «земля» в художній практиці В. Мацька, виявили, що у творах автора оприсутнено синонімічний ряд титульних номінативів концепту

(нива, степ, земля, поле, город, садок, ліс, гай);) асоціативний ряд (багатство, добро, земля, прибуток); предикатні й епітетні сполуки; порівняльні конструкції представлені порівняльними прикладками, авторським неологізмом, сполучниковими і безсполучниковими порівняннями. У творах автора є концептуальні аспекти, які створюють розширений синонімічний ряд у поєднанні з асоціативним. Народившись у селі, провівши там дитячі і юнацькі роки, перебуваючи під впливом хліборобів, В. Мацько сформував світогляд, засвоїв звичаї і традиції, тому в його художньому світі домінують вищеозначені концептуальні аспекти. Земля для літературних героїв є не лише об'єктом натруджених буднів, а й надійним оберегом, багатством, годувальницею. Земля вселяє подолянам надію на кращі прийдешні дні, бо, як мовиться у прислів'ї, «посієш вчасно, то й земля вродить рясно».

Перспективні напрями подальших лінгвоконцептуальних мовознавчих розвідок художньої картини світу Віталія Мацька, на нашу думку, є студіювання об'єктивної концепції «Україна», «родина», «природа», «щастя», «любов», «сонце» та інших, що визначають концептуальну картину світу українців й у літературному дискурсі автора демонструють індивідуальні вияви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Вільчинська Т. П. Лінгвоконцептологія як нова наукова дисципліна парадигмального типу. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2014. Вип. II (24). С. 65–69.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Том 2: Д-КОПЦІ. Київ : Наукова думка, 1985. 570 с.
4. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті. *Мовознавство*. 2006. № 2/3. С. 111–117.
5. Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера СВЯТКИ в українському мовному просторі : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 408 с.
6. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. П., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
8. Мацько В. П. Вбите коріння. Хмельницький : Редакційно-видавничий відділ, 1992. 64 с.
9. Мацько В.П. *Sententia sidus* (думок сузір'я) : збірка поезій. Хмельницький : Цюпак А. А., 2012. 56 с.
10. Мацько В. П. Запросини: (оригінальна та перекладна проза). Хмельницький : Цюпак А. А., 2016. 88 с.
11. Мацько В.П. Катарсис: роман. Ч. 1. Хмельницький : Цюпак А. А., 2015. 152 с.
12. Мацько В.П. Катарсис: роман. Ч. 2. Хмельницький : Цюпак А. А., 2015. 172 с.
13. Мацько В.П. Квітень : поезії. Хмельницький : Дерепка І. Ж., 2007. 60 с.
14. Мацько В.П. Під небом України: поезії. Хмельницький : Просвіта, 1999. 64 с.
15. Словник української мови: в 11 тт. Т. 3 / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. Київ : Наукова думка, 1972. 744 с.

16. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномена. *Мовні та концептуальні картини світу* : зб. наук. пр. Київ : ЛОГОС, 2002. № 7. С. 462–470.

17. Ткачук Г., Глушок Л. Особливості ідіостилу подільського письменника Віталія Мацька. *Філологічний дискурс*. 2017. Вип. 5. С. 207–215.

REFERENCES

1. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoyi ukrajinskoyi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i golov. red. V. T. Busel. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 2005. 1728 s.

2. Vilchynska T. P. Lingvokontseptologiya yak nova naukova dyscyplina paradygmalnogo typu. *Naukovi zapysky TNPU. Seriya: Movoznavstvo*. 2014. Vyp. II (24). S. 65–69.

3. Etymologichnyj slovnyk ukrajinskoyi movy : v. 7. Tom 2: D-KOPCI. Kyiv : Naukova dumka, 1985. 570 s.

4. Kononenko V. I. Kontseptologiya v lingvistychnomu aspekti. *Movoznavstvo*. 2006. № 2/3. S. 111–117.

5. Kosmeda T. A., Plotnikova N. V. Lingvokontseptologiya: mikrokontseptosfera SVYaTKY v ukrajinskomu movnomu prostori : monografiya. Lviv : PAIS, 2010. 408 s.

6. Kubryakova E. S., Demyankov V. Z., Pankracz Yu. P., Luzyna L. G. Kratkyj slovar kognytyvnyx termynov / pod obshh. red. E. S. Kubryakovej. Moskva : Fylologicheskyj fakultet MGU im. M. V. Lomonosova, 1997. 245 s.

7. Literaturoznavchyj slovnyk-dovidnyk / za red. R. T. Gromyaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Kyiv : VCz «Akademiya», 2007. 752 s.

8. Maczko V. P. Vbyte korinna. Xmelnyczkyj: Redakcijnno-vydavnychyj viddil, 1992. 64 s.

9. Maczko V.P. Sententia sidus (dumok suzirya) : zbirka poezij. Xmelnyczkyj : Cyupak A. A., 2012. 56 s.

10. Maczko V.P. Zaprosyny: (oryginalna ta perekladna proza). Xmelnyczkyj : Cyupak A. A., 2016. 88 s.

11. Maczko V. P. Katarsys: roman. Ch. 1. Xmelnyczkyj : Cyupak A.A., 2015. 152 s.

12. Maczko V. P. Katarsys: roman. Ch. 2. Xmelnyczkyj : Cyupak A.A., 2015. 172 s.

13. Maczko V. P. Kvitien : poeziyi. Xmelnyczkyj : Derepa I.Zh., 2007. 60 s.

14. Maczko V. P. Pid nebom Ukrayiny: poeziyi. Xmelnyczkyj : Prosvita, 1999. 64 s.

15. Slovnyk ukrajinskoyi movy : v 11 tt. T. 3 / red. tomu: G. M. Gnatyuk, T. K. Chertoryzka. Kyiv : Naukova dumka, 1972. 744 s.

16. Sluxaj N. V. Suchasni lingvistychni teoriyi konceptu yak movno-kulturnogo fenomena. *Movni ta konceptualni kartyny svitu*: zb. nauk. pr. Kyiv : LOGOS, 2002. № 7. S. 462–470.

17. Tkachuk G., Glushok L. Osoblyvosti idiostylu podilskogo pysmennyka Vitaliya Maczka. *Filologichnyj dyskurs*. 2017. Vyp. 5. S. 207–215.

Кузь Валентина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (Україна).

Кузь Валентина Владимировна, кандидат филологических наук, доцент кафедры языковедения Хмельницкого университета управления и права имени Леонида Юзькова (Украина).

Kuz Valentyna, Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Linguistics of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law (Ukraine).

Стаття надійшла: 15.01.2021

Статтю прийнято до друку: 22.01.2021

УДК 811.161.2`36`367

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-95-106

ТИПОЛОГІЯ ОСНОВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГРАМАТИЦІ ТА ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Ніна Іваницька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

Наталія Родюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: nataliia.rodruk@vspu.ua
ORCID: 0000-0003-1002-9731

Стаття присвячена опису науково обґрунтованих авторських підходів до виокремлення й практичного використання в лінгводидактиці основних синтаксичних одиниць (словосполучення, речення, члена речення). Подано короткий опис ключових словоназв з урахуванням їхньої понятійно-термінологічної визначеності в сучасній граматиці. Уміщено висновки стосовно складу синтаксичних одиниць у проекції на практичне використання складної теорії в сучасній лінгвістиці та лінгводидактиці. Зроблено спробу визначити й показати ієрархію критеріїв метамовної інтерпретації основних синтаксичних одиниць у сучасному науковому та лінгводидактичному синтаксисі для підтвердження об'єктивності їхньої сутності в терміноназвах. На методологічних засадах аксіології, зокрема на головних принципах істинності та простоти, подано короткі узагальнення стосовно основних зазначених синтаксичних одиниць української мови. Висновки зорієнтовані на практичне втілення їх у лінгводидактику.

Ключові слова: типологія, синтаксична одиниця, речення, словосполучення, член речення.

ТИПОЛОГИЯ ОСНОВНЫХ СИНТАКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ГРАММАТИКЕ И ЛИНГВОДИДАКТИКЕ

Нина Іваницька

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, вул. Острожского, 32
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

Наталья Родюк

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, вул. Острожского, 32
e-mail: nataliia.rodruk@vspu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1002-9731

В статье представлено описание научно обоснованных авторских подходов, касающихся выделения и практического использования в лингводидактике основных синтаксических единиц (словосочетания, предложения, члена предложения). Кратко описаны ключевые словонаименования с учетом ихней понятийно-терминологической определенности в современной грамматикологии. Сделано выводы, касающиеся состава синтаксических единиц в проекции на практическое использование сложной теории в современной лингвистике и лингводидактике. Сделана попытка определить и показать иерархию критериев металингвистической интерпретации основных синтаксических единиц в современном научном и лингводидактическом синтаксисе с целью подтверждений объективности ихней сущности в терминологиях. На методологических основаниях аксиологии, в частности на главных принципах истины и простоты, представлено краткие обобщения основных синтаксических единиц украинского языка. Выводы ориентированы на практическое внедрение их в лингводидактику.

Ключевые слова: *типология, синтаксическая единица, предложение, словосочетание, член предложения.*

TYOLOGY OF BASIC SYNTAX UNITS IN MODERN UKRAINIAN GRAMMAR AND LINGUODIDACTICS

Nina Ivanytska

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozhskogo St., Vinnytsia, Ukraine
e-mail: pyasta4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8111-3645

Nataliia Rodiuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32, Ostrozhskogo St., Vinnytsia, Ukraine
e-mail: nataliia.rodruk@vspu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-1002-9731

Introduction. *The article is devoted to the description of scientifically substantiated authors' approaches to isolation and practical use of basic syntactic units (phrase, sentence, part of sentence) in linguodidactics.*

Purpose. *The purpose of the research is to show the need to identify the main syntactic units and prove the scientific possibility of using them in modern linguodidactics, having the extremely rich and at the same time contradictory scientific and methodological basis of modern grammar. The purpose is met through accomplishing the following tasks: to describe the key words of the title in research taking into account their conceptual and terminological definiteness in modern science; to investigate and draw conclusions about the composition of syntactic units in the projection on the practical use of theory in modern linguistics and linguodidactics; following the methodological foundations of axiology, and namely the principles of truth and simplicity, to describe the types of basic syntactic units of the Ukrainian language (sentence, phrase, part of sentence).*

Methods. *The following methods were used in the research: retrospective, descriptive, distributive, transformational, semantic methods and methods of quantitative analysis.*

Results. *The article provides a brief description of the key words of the title, taking into account their conceptual and terminological definiteness in modern grammar. Conclusions on the composition of syntactic units are included in the projection on the practical use of complex theory in modern linguistics and linguodidactics.*

Originality. *An attempt is made to define and show a hierarchy of criteria for metalanguage interpretation of basic syntactic units in modern scientific and linguodidactic syntax to confirm the objectivity of their essence in terms. On the methodological basis of axiology, on the main*

principles of truth and simplicity in particular, brief generalizations are given with regard to the main syntactic units of the Ukrainian language.

Conclusion. *The conclusions are focused on their practical implementation in linguodidactics. The review of the basic scientific base and the short description of key words of the title used in research confirms a hypothesis about possibility and necessity of using traditional and somewhat updated system of the corresponding terminology. The methodological principles of modern axiology focused on relative truth and simplicity describe the basic syntactic units of the Ukrainian language (phrase, sentence, part of the sentence).*

Keywords: *typology, syntactic unit, sentence, phrase, part of the sentence.*

Постановка проблеми. Досягнення українських дослідників у галузі граматичної системи сучасної української мови (Л. А. Булаховський, М. А. Жовтоброух, О. С. Мельничук, В. М. Русанівський, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. Л. Іваницька, А. П. Загнітко, І. Я. Завальнюк, І. І. Ковалик, Н. М. Костусяк, Л. І. Мацько, М. В. Мірченко, О. Г. Межов, М. Я. Плющ, І. І. Слинько, Н. М. Сологуб, М. І. Степаненко та ін.) створили надійний фундамент для нових, по-новому зорієнтованих теорій вивчення граматики, виявлення її національної специфіки, розкриття законів у сфері категорійних особливостей структури та функцій граматичної системи, як і мовних систем у їхньому зіставленні. Значних змін зазнали традиційні дефініції; по-новому, з позицій лінгводидактичного прагматизму відбувається збирання, упорядкування й опрацювання матеріалу.

Сучасна граматична наука, зокрема синтаксис, увібрала найкращі здобутки традиційного аналізу лінгвістичних об'єктів, що їх можна представити у вигляді триєдиного підходу до їхньої інтерпретації: (формально-граматичного, семантико-синтаксичного та комунікативного). Учені-філологи все частіше скеровують свій вектор дослідження на вироблення нових чи оновлених концепцій опису граматичної системи мови.

Водночас варто зазначити, що різноманітні наукові інтерпретації, які відбивають багатоаспектне вивчення синтаксису, не позбавлені суперечностей, особливо коли йдеться про їхню можливість і надійність використання в лінгводидактиці.

Мета пропонованої статті – зважаючи на надзвичайно багату і водночас суперечливу науково-методичну базу сучасної граматики, зокрема синтаксису, засвідчити потребу виокремлення основних синтаксичних одиниць та довести наукову можливість використання їх у сучасній лінгводидактиці.

Досягнення поставленої мети орієнтовано на розв'язання таких **завдань**:

- коротко описати ключові словоназви дослідження з урахуванням їхньої понятійно-термінологічної визначеності в сучасній науці;
- дослідити й подати висновки стосовно складу синтаксичних одиниць у проєкції на практичне використання теорії в сучасній лінгвістиці та лінгводидактиці;
- дотримуючись методологічних основ аксіології, зокрема принципів істинності та простоти, коротко описати типи основних синтаксичних одиниць української мови (речення, словосполучення, члена речення).

Розв'язання поставлених у дослідженні завдань вимагало використання достатнього матеріалу та вибору відповідних методів аналізу.

Вибираючи й комплектуючи **матеріал** для дослідження, ми орієнтувалися на радикальні зрушення в сучасному світі та його пізнанні, що їх фіксують сучасні наукові джерела з різних галузей знань. Помітним є те, що, на відміну від нещодавніх видань, у них можна спостерігати трансформовану систему категорій і понять через вилучення одних й введення потужної множини інших для уникнення спрощеності чи однобічності підходів й оцінок та тісної взаємодії з цивілізаційними тенденціями поступу світової науки. Загалом же матеріалом дослідження слугував об'ємний корпус різностильових текстів, особливо наукових на навчально-методичних, сучасної граматики та лінгводидактики.

Використано ретроспективний, описовий, дистрибутивний, трансформаційний, семантичний методи та частково методика кількісного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На шляху свого історичного розвитку окремі науки, як і наука загалом, зазнавали постійного розвитку, перебудови, переосмислення, нагромадження теоретичного матеріалу, який «проектував» своєрідну стратегію й тактику на майбутнє.

Пристаючи до викладу основного змісту результатів нашого дослідження, уважаємо за необхідне наголосити на двох важливих моментах, зокрема на синтаксисі як розділі граматики та термінах, без чого багато із заявлених проблемних чи мікропроблемних питань можуть видатися менш актуальними.

Учені однозначно кваліфікують синтаксис як найважливіший, вершинний рівень, що забезпечує оформлення основного лінгвістичного продукту – комунікативно значущої, синтаксично маркованої мовної побудови, найчастіше представленої у вигляді речень, фраз, висловлювань. Із цього приводу І. С. Попова навіть пише про «невичерпність матеріалу, що наповнює синтаксис». Щобільше, дослідниця робить висновок про «неможливість представити списком систему синтаксичних одиниць, оскільки таких одиниць не просто дуже багато, а багато до нескінченності» [25, с. 397]. Не лише погоджуючись з автором, але й високо оцінюючи результати наукових досягнень ученого в трактуванні багатьох синтаксичних категорій як у теоретичному, так і в практичному планах, ми виділяємо найважливіше – обмеженість у виборі синтаксичних одиниць і досконалість їхньої металінгвістичної інтерпретації.

Не можна обійти увагою також наукову концепцію проф. М. В. Мірченка в підходах до категорійності граматичних (синтаксичних) постулатів як центральної ланки будови мови, у якій завжди наявні й можливі для вивчення зв'язки з мисленням. Учений визначає й використовує граматичні категорії як узагальнені (абстрактні) поняття, що об'єднують співвідносні граматичні значення, виражені сукупністю граматичних форм [23, с. 5].

Деяку традиційність у розумінні категорійності й інноватику в представленні синтаксичних постулатів ученого доповнюють праці сучасних синтаксисів, у яких простежується нерозривний зв'язок мови з пізнавальною діяльністю людини, детермінуючи в такий спосіб осмислення мовних одиниць, зокрема в синтаксичних конструкціях-репрезентантах відповідних когнітивних механізмів, нестандартних ситуацій і под.

Коротко висловимо свій підхід щодо використання термінів. Відомо, що будь-яке дослідження в науковому плані базується на термінах. Ми у своїх публікаціях неодноразово згадували про терміноназви в науковому дискурсі загалом, термінологічній системі українського синтаксису зокрема [14; 15; 16; 17; 18]. Простежуючи сучасні підходи й тенденції утворення й використання терміноназв, можна назвати дві протилежності: надзвичайне розширення кількісного складу термінів, з одного боку, а з іншого – тенденція до спрощення, науково обґрунтованого узагальнення в практиці їхнього раціонального використання.

Висловлене вище базується на обстеженні великої кількості наукових, науково-методичних джерел із різних стилів та жанрів сучасної української літературної мови – монографій, наукових статей, авторефератів, підручників і посібників, розрахованих на широке коло лінгвістів, педагогів, психологів, викладачів та вчителів. Характерно, що зазначені протилежності рельєфно простежуються в синтаксисі, виявляючи тим самим складність цього ярусу структури мови. Пояснення ж потрібно шукати в мовленнєвих і мовних утвореннях як фундаменти вивчення, виокремлення й інтерпретації синтаксичних одиниць у їхній різноманітності, науковій коректності й придатності до використання.

Продовження викладу основного змісту дослідження зосереджуємо на словоназвах, заявлених у формулюванні теми.

Уведені в опис словоназви, які відтворюють металінгвістичні номінації відповідних понять, за критерієм «найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови» виявляють порівняно високі показники абсолютної та відносної частот: *типологія* (абс. ч. – 72, відн. ч. – 0220) [2, с. 106]; *одиниця* (абс. ч. – 219, відн. ч. – 0670) [2, с. 95].

Використані в статті ключові слова, крім зазначеної високої частотності їх у науковому стилі, здебільшого володіють семою «умовність» і, виявляючи здатність

сполучатися з різними словоназвами, реалізують потенційні можливості щодо синтаксичних варіацій. Так, наприклад, «одиниця» (як умовна величина, яку прийнято за основу при вимірюванні, визначенні однорідних з нею величин) функціонує в комбінаціях: *використання одиниць...; переваги, недоліки... одиниці...; система... одиниць...; відмовитися від... одиниць...; погодитися з недоліками (суперечностями) ... одиниці ...* і т.д. [28, с. 258].

Методологічно й технічно опис отриманих результатів, викладених у статті, концентрують і «обрамлюють» ключові слова, серед яких на перше місце ставимо словоназvu «одиниця», яка в матеріалі нашого дослідження за кількісними показниками суттєво відрізняється від інших основних ключових слів (*одиниця* – 82 %; *решта ключових слів* – 18 %).

подаємо стислу інформацію про слова, заявлені в темі статті та використані в процесі аналізу в такому порядку: *типологія, одиниця, словосполучення, речення, член речення*.

Терміназва «типологія» базується на іменниковій словоназві «тип» (від гр. *typos* – відбиток, зразок, форма, модель) як найвища систематична категорія, що об'єднує споріднені класи за спільністю певних зовнішніх або внутрішніх рис, понятійна природа яких зосереджена на групі відповідних предметних реальностей: *тип тварин, тип рослин, тип людей, тип думок, тип образів* і т.д. [3, с. 1246; 3, с. 1246; 3, с. 750]. Нормативну лексикографічну параметрію терміназви «типологія» становлять три ознаки: «*поятійна множинність*», «*спільність ознак*» та «*наукова систематизація (класифікація)*».

Особливої уваги й відповідних коментарів заслуговує основне ключове слово, уживане в описі дослідження – *одиниця*.

Переглядаючи найновіші наукові праці українських учених-граматистів, можна помітити, що типовою терміназвою в них виступає «одиниця», супроводжувана різними словоназвами в препозиції: *морфологічна одиниця, синтаксична одиниця, категорійна одиниця, метамовна одиниця, основна граматична одиниця, аналітична одиниця, комунікативна одиниця, функціональна одиниця, текстотвірна одиниця, валентнісна одиниця, автосемантична одиниця, синсемантична одиниця, міжрівнева одиниця* та ін. (А. В. Висоцький, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудик, С. Я. Єрмоленко, А. П. Загнітко, Н. Б. Іваницька, Н. Л. Іваницька, Л. О. Кадомцева, В. І. Кононенко, Н. М. Костусяк, О. В. Кульбабська, Т. Є. Масицька, О. Г. Межов, І. А. Мельник, М. В. Мірченко, М. Я. Плющ, І. С. Попова, І. І. Слинко, М. І. Степаненко, Р. О. Христіанінова, В. Д. Шинкарук та ін.).

Близькою до терміназви «одиниця», хоч і не синонімічною в нашому трактуванні та використанні є терміназва «величина», яка дозволяє експлікувати зміст кількісних співвідношень об'єктів і процесів дійсності як теоретичних постулатів фіксації станів та відношень об'єктивних реальностей. Характерним для словоназви «одиниця» в типових поєднаннях із прикметниковими словоназвами є те, що прикметники в таких уживаннях перестали виконувати роль звичайного семантичного конкретизатора в ролі розширеної словоназви «одиниця», перетворившись у невід'ємний складник двослівної терміназви.

У системі синтаксичних одиниць, які відображають наукові поняття процесу пізнання мови, виділяємо *словосполучення*. Відразу потрібно наголосити на неоднозначності в поглядах сучасних граматистів щодо трактування словосполучення й можливостей включення його до складу основних синтаксичних одиниць.

У спеціальних синтаксичних дослідженнях та в працях методичного характеру словосполучення як синтаксична одиниця згруповані й описані переважно за трьома параметрами: структурою (будовою), типологією та значенням. Відповідно до цих основних ознак виділяють похідні від словосполучення синтаксичні варіанти: ураховують головне слово як повнозначну частину мови; смислові відношення між складовими словосполучення (типи й підтипи, виявлені й ще не встановлені та ін.).

Досить детальний аналіз первинних та похідних типів словосполучень, представлених у системі моделей, подає І. С. Попова [25, с. 161–175]. Унаслідок глибокого аналізу різноманітних конструкцій автор усе ж включає словосполучення до складу таких основних синтаксичних одиниць української мови: *словоформи, словоз'єднання, речення, тексту,*

надфразної єдності [25, с. 113]. Учений пропонує замінити сам термін «словосполучення» більш загальним терміном, здатним поєднувати непредикативні поєднання слів, зокрема терміном «словоз'єднання», побудоване не лише на основі підрядного зв'язку, але й на основі інших семантико-граматичних відношень, актуалізованих при сурядному чи напівпредикативному зв'язках [25, с. 109].

За визначальними параметрами стосовно інших синтаксичних одиниць І. Р. Вихованець пропонував розв'язувати проблемні питання словосполучення на ґрунті елементарності / неелементарності речення, валентної/невалентної сполучуваності синтаксем (мінімальних семантико-синтаксичних одиниць), синтаксичної деривації» [5, с. 14].

До складу основних синтаксичних одиниць пропонуємо включати *члени речення*. Як синтаксична категорія член речення був об'єктом вивчення багатьох учених-мовознавців, які займалися проблемами категорійного осмислення структури простого речення в різних мовах (Й. Ф. Андерш, Ю. Д. Апресян, Н. Н. Арват, Н. Д. Арутюнова, В. В. Бабайцева, А. О. Білецький, І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудик, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, Л. О. Кадомцева, І. П. Распопов, Л. Д. Чеснокова, А. Б. Шапіро, Н. Ю. Шведова, К. Ф. Шульжук та ін.).

Учення про члени речення, звичайно, не позбавлене суперечностей. Упродовж вивчення цієї синтаксичної одиниці виникали дискусії, пропонувалися уточнення, відбувався перегляд критеріїв визначення й диференціації складників системи членів речення [13; 15; 20; 23; 25; 31].

Останнім часом значно посилилась увага до слова (повнозначного слова) як елемента мовної системи, що безпосередньо (у вигляді словоформ) входить у речення й у конкретне члени речення; актуальними стали теорії, пов'язані з вивченням сполучуваності слів, відомі під назвами «сполучуваність», «валентність», «семантична й формальна вибірковість», «семантична потенція», «конфігурація», «синтагматика», які базуються на властивостях повнозначного слова поєднуватися з іншими одиницями мовної структури [10; 15].

Сама система т.зв. «прислівних зв'язків» в українській мові є досить складною. На сполучуваність слів і, отже, на реалізацію повнозначними словами їхньої семантики, впливає частиномовна належність, морфемний склад (особливо наявність префіксів), семантика та ін.

За здатністю реалізувати значення повнозначні слова узвичаєно поділяти на дві групи: слова *авто семантичні*, чи закритої семантики, (*комбайн, кукурікати, синій, вчасно*) і слова *син семантичні*, чи відкритої семантики, (*реформування, зрубати, кращий*) [12; 15; 17].

Автосемантичні слова не потребують інших слів для реалізації семантики, тому виявляють здатність самостійно виконувати функцію того чи того члена речення. На відміну від автосемантичних, синсемантичні слова, що вимагають інших слів, словосполучень чи речень (тобто експлікаторів синсемантизму) для реалізації їхньої семантики, здатні утворювати сильні позиції в структурі речення, які заповнюють обов'язкові члени речення. Пор., наприклад, дієсловоназви в реченнях: *Соловей тьохкає і Учень вивчив віри*.

У теорію «членів речення», отже, надійно ввійшло вчення про позиційну структуру речення, що передбачає врахування сильних позицій, утворюваних синсемантичними словами, і розмежування на цій основі обов'язкових членів речення (обов'язкових формально-синтаксичних компонентів) та необов'язкових (факультативних) компонентів синтаксичної структури речення (Н. Б. Іваницька, Н. Л. Іваницька, Т. С. Масицька, М. В. Мірченко, О. Г. Межов, М. І. Степаненко, В. М. Каленич, Н. І. Кухар та ін.).

Відбулося уточнення й увіраження критерію сполучуваності в застосуванні його до члена речення. Цьому сприяла активізація використання в мовознавстві статистики, зокрема врахування абсолютної сполучуваності повнозначних слів з тими самими морфологічними формами й утворення на цій основі особливих семантичних єдностей з т.зв. «інформативно недостатніми словами» (термін Н. Л. Іваницької). До таких повнозначних словоназв у складі аналітичних форм членів речення віднесено: дієслово «*бути*» у функції зв'язки в складеному іменному присудку; дієслова з модальним значенням (*мати, хотіти, могли*); інформативно недостатні іменникові словоназви (*десяток, середина, ряд*); числівники на позначення меж

кількісних вимірів (*скільки, чимало*); прикметники й дієприкметники, що виражають обов'язок, згоду (*повинен, зобов'язаний, змушений*).

Орієнтуючись на «член речення» в сукупності його визначальних ознак, критеріїв виділення, категорійних значенневих варіантів (підмета, присудка, головного члена односкладного речення, означення, додатка, обставини), вартують деякі зауваги стосовно традиційних терміноназв відповідних понять. Суб'єкт дії чи стану, сама дія (стан), об'єкт, властивість та обставина, за якої відбувається дія чи реалізується стан, – усе це змістові ознаки, що визначають і сприяють називанню понять як наукових абстракцій, відмежовують їх від інших, співвідносячи з об'єктивною дійсністю.

Визначення змістової сутності понять, відтворюваних синтаксичними одиницями в межах «члена речення» забезпечує підведення під них нерідко різнорідних об'єктів щодо форми, стирає межі між ними і робить однорідними в синтаксисі. Закріплена за ядром синтаксичної одиниці «член речення» граматична форма служить цементуючою силою, здатною підпорядковувати інші, периферійні форми спільної семантики.

У полі дискусійних проблем і питань стосовно «члена речення» як синтаксичної одиниці був і продовжує перебувати т.зв. «синкретизм», необхідність і можливості чи відсутність можливостей його «подолання».

Покажемо на конкретному прикладі речення закладену в змісті й словоелементах, що його відтворюють: *Він був великим любителем цікавих розмов ще з дитинства* (З газ.). Формально в реченні виділяється складений іменний присудок із дієслівною зв'язкою «бути» в минулому часі (*був любителем*). За змістом речення виявляє здатність до перетворення: *«Він дуже любив (полюбляв) цікаві розмови ще з дитинства*. Трансформований варіант, як бачимо, являє собою двоскладне речення з простим дієслівним присудком «дії/стану». Означальний компонент «великим» трансформувався у компонент обставинного значення, виражений прислівниковою словоназвою «дуже».

У таких випадках означальний компонент «великим» у реченні з іменним складеним присудком може бути віднесеним до складу іменної частини присудка як семантичний поширювач у цілісній структурі аналізованого речення.

Можливості трансформування відповідних реченневих структур здебільшого залежать від словотвірних ознак іменникових словоназв у ролі іменної частини присудка: *любитель* → *любити (полюбляти)*; *реформатор* → *реформувати*; *організатор* → *організовувати*; *керівник* → *керувати (скеровувати)*; *садівник* → *садити*; *визбирував* → *визбирувати*; *думання* → *думати (задумувати, придумувати)*; *промовець* → *промовляти* і под.

Усе ж у конкретних реченневих структурах із такими присудками в іменних частинах переважають семи, концентровані на іменникових словоназвах як складників іменних складених присудків. Таких і подібних процедур синтаксичного аналізу в застосуванні їх для розв'язання проблем синкретизму можна навести безліч. За нашими спостереженнями, студенти й учителі активно послуговуються ними, що сприяє поглибленню знань із синтаксису, з одного боку, а з іншого – шліфує й розвиває мислення.

Отже, член речення утворився внаслідок номінування відповідних понятійних реальностей. Відомо, що за спільністю ознак (критеріальних вимірів чи параметрів) відбувається об'єднання назв відповідних понять у різних розділах мовознавчої науки. Отже, виробилась своєрідна система домінування таких груп мовних одиниць як назв понять, проте рівень абстракції в них доволі неоднаковий. Як зазначені вище синтаксичні одиниці (словосполучення, речення), член речення характеризується параметром «процесуальне узагальнення», оскільки саме члени речення утворюються, усвідомлюються, виокремлюються й типізуються в актах комунікації, які відтворює головна синтаксична одиниця – речення.

Для всіх значенневих варіантів синтаксичної одиниці «член речення» характерними є узагальнена семантика та формально-граматичні ознаки, що загалом властиво як традиційній системі синтаксичних одиниць, об'єднаних «членом речення», так і оновленому варіанті, орієнтованому на формально-граматичні показники в позиційній структурі речення [13].

Якщо частини мови як основні морфологічні одиниці граматики можуть «існувати» й розмежовуватися поза реченням, то «член речення» виявляє свою сутність, істотні визначальні характеристики лише в реченні, слугуючи продуктом узаємозв'язків і взаємовідношень різних частин мови. Член речення створює нову властивість слова чи групи слів, їхню додаткову ознаку, виступаючи як продукт найвищого рівня граматичної абстракції.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Проведене дослідження стосовно типізації основних синтаксичних одиниць у теорії й лінгводидактиці дозволяє зробити такі загальні висновки:

- використаний у дослідженні огляд основної наукової бази й короткий опис ключових слівоназв підтверджує гіпотезу про можливість і потребу використання традиційної й дещо оновленої системи відповідних терміноназв;

- на методологічних засадах основ сучасної аксіології, орієнтованих на відносну істинність і простоту, постав опис основних синтаксичних одиниць української мови (словосполучення, речення, члена речення);

- зроблено короткі зауваги щодо практичного використання заявленої авторами теорії, що може слугувати **перспективною** подальших досліджень.

Отже, природа й людина були й будуть джерелом знань і перевірки їхньої істинності. Скарбниця філологічних знань, зокрема й знань про синтаксичні одиниці, являє собою змінну величину, зміст якої становлять наукові аксіоми, відкриті для подальшої перевірки, уточнення, змінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
2. Бук С. 3000 найчастотніших слів наукового стилю сучасної української мови / наук. ред. Ф. С. Бацевич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 192 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
5. Вихованець І. Р. Типи словосполучень. Синтаксис української мови : хрестоматія : у 2 ч. / упоряд.: А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. Київ : Київський університет, 2019. Ч. 1. 559 с.
6. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення / відп. ред. І. Р. Вихованець. Київ : Наук. думка, 1983. 219 с.
7. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць: монографія. Київ : Наук. думка, 1991. 192 с.
8. Григорович О., Демченко О., Родюк Н. Формування інноваційної культури педагога як стратегічна мета національної освіти. *Рідна школа*. 2018. № 9/12. С. 32–38.
9. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення. Просте речення, еквіваленти речення. Київ : Наук. думка, 1973. 284 с.
10. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ ст.: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія. Вінниця : Нова Книга, 2009. 400 с.
11. Завальнюк І. Я., Іваницька Н. Л. Сема та її варіанти в ієрархії номінації синонімічних рядів українських слівоназв денотатів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського: Серія: Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць / гол. ред. Є. Б. Барань. Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2021. Вип. 32. С. 93–109.
12. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : монографія. Вінниця : СПД Главацька, 2011. 636 с.
13. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : монографія. Київ : Наук. думка, 1986. 133 с.

14. Іваницька Н. Л. Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред.: Н. Л. Іваницька. Вінниця: ТОВ «Фірма Планер», 2016. Вип. 23. С. 20–28.*
15. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово: теоретичний та лінгводидактичний аспекти : навч. посібник для студентів-філологів. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2014. 248 с.
16. Іваницька Н. Л. Про «Ключові слова» до статей у збірниках наукових праць із мовознавства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2015. Вип. 21. С. 18–24.*
17. Іваницька Н. Л. Семантичні єдності повнозначних слів у терміносистемі сучасного теоретичного синтаксису. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження: матеріали та тези доповідей Всеукр. наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня народження проф. І. І. Слинька. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 66–67.*
18. Іваницька Н. Л., Лазаренко Н. І. Терміни в сучасній педагогічній науці. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2018. С. 5–9.*
19. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
20. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченневих залежностей : монографія. Луцьк : Твердиня, 2016. 416 с.
21. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
22. Мельничук О. С. Загальні питання синтаксису української мови. *Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. С. 5–50.*
23. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. Луцьк : Вежа, 2004. 393 с.
24. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. Київ : Аконт, 2008. Т. 3. 534 с.
25. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель). Донецьк : Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
26. Родюк Н. Шляхи реформування вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law : collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2018. P. 193–195.*
27. Родюк Н. Ю., Лазаренко Н. І., Доті Ч. Інноваційні процеси в розвитку вищої освіти Фінляндії. *Молодий вчений. 2018. № 5.2 (57.2), травень. С. 38–41.*
28. Сахно І. П., Сахно М. М. Словник сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика). Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 1999. 544 с.
29. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля–К., 2006. 716 с.
30. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
31. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення. Полтава : АСМУ, 2004. 463 с.
32. Удовиченко Г. М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові. Київ : Наук. думка, 1968. 228 с.
33. Українська мова : енциклопедія / ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ : Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.
34. Чайка І. В., Іваницька Н. Л. Понятійно-термінологічна визначеність словоназви «самоактуалізація». *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень : зб. наук.*

праць / гол. ред. Р. С. Гуревич; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ТОВ «Фірма Планер», 2018. Вип. 10 (13). С. 226–229.

35. Шульжук К. Ф. Елементарні і неелементарні синтаксичні конструкції. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії*. Рівне : РДУ, 2001. Вип. 9. С. 3–8.

36. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.

REFERENCES

1. Boiko N. I. *Ukrainska ekspresyivna leksyka: semantychni, leksykohrafichni i funktsionalnyi aspekty: monohrafiia*. Nizhyn : Aspekt-Polihraf, 2005. 552 s.

2. Buk S. *3000 naichastotnishykh sliv naukovoho styliu suchasnoi ukrainskoi movy / nauk. red. F.S.Batsevych*. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2006. 192 s.

3. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / ukklad. i holov. red. V.T.Buseia*. Kyiv; Irpin : Perun, 2002. 1440 s.

4. Vykhoanets I. R. *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys*. Kyiv : Lybid, 1993. 368 s.

5. Vykhoanets I. R. *Typy slovospoluchen. Syntaksys ukrainskoi movy : khrestomatiiia : u 2 ch. / uporiad.: A.Moisiienko, V.Chumak, S.Shevel*. Kyiv : Kyivskiy universytet, 2019. Ch. 1. 559 s.

6. Vykhoanets I. R., Horodenska K. H., Rusanivskiy V. M. *Semantyko-syntaksychna struktura rechennia / vidp. red. I.R.Vykhoanets*. Kyiv : Nauk. dumka, 1983. 219 s.

7. Horodenska K. H. *Deryvatsiia syntaksychnykh odynyts : monohrafiia*. Kyiv : Nauk. dumka, 1991. 192 s.

8. Hryhorovych O., Demchenko O., Rodiuk N. *Formuvannia innovatsiinoi kultury pedahoha yak stratehichna meta natsionalnoi osvity. Ridna shkola*. 2018. № 9/12. S. 32–38.

9. Dudyk P. S. *Syntaksys suchasnoho ukrainskoho rozmovnoho movlennia. Proste rechennia, ekvivalenty rechennia*. Kyiv : Nauk. dumka, 1973. 284 s.

10. Zavalniuk I. Ia. *Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku KhKhI st.: funktsionalnyi i prahmalinhvistychni aspekty : monohrafiia*. Vinnytsia : Nova Knyha, 2009. 400 s.

11. Zavalniuk I. Ia., Ivanytska N. L. *Sema ta yii varianty v iierarkhii nominatsii synonimichnykh riadiv ukrainskykh slovonazv denotativ. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho: Serii: Filolohiia (movoznavstvo) : zbirnyk naukovykh prats / hol. red. Ye.B.Baran*. Vinnytsia : TOV «Firma Planer», 2021. Vyp. 32. S. 93–109.

12. Ivanytska N. B. *Diieslivni systemy ukrainskoi ta anhliiskoi mov: paradyhmatyka i syntahmatyka : monohrafiia*. Vinnytsia : SPD Hlavatska, 2011. 636 s.

13. Ivanytska N. L. *Dvoskladne rechennia v ukrainskii movi : monohrafiia*. Kyiv : Nauk. dumka, 1986. 133 s.

14. Ivanytska N. L. *Zmistova y formalna skladovi interpretatsiinoho polia terminiv u haluzevykh slovnykakh suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo) : zb. nauk. pr. / red.: N. L. Ivanytska, I. Ia. Zavalniuk, M. P. Bahan*. Vinnytsia : TOV «Firma Planer», 2016. Vyp. 23. S.20–28.

15. Ivanytska N. L. *Povnoznachne slovo: teoretychni ta linhvodydaktychni aspekty : navch. posibnyk dlia studentiv-filolohiv*. Vinnytsia : TOV «Merkiuri Podillia», 2014. 248 s.

16. Ivanytska N. L. *Pro «Kliuchovi slova» do statei u zbirnykakh naukovykh prats iz movoznavstva. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo) : zb. nauk. pr. / hol. red. N.L.Ivanytska, red.-kol.: N.L.Ivanytska, N.M.Pavlykivska, I.Ia.Zavalniuk ta in.* Vinnytsia : TOV «Firma Planer», 2015. Vyp. 21. S. 18–24.

17. Ivanytska N. L. *Semantychni yednosti povnoznachnykh sliv u terminosystemi suchasnoho teoretychnoho syntaksysu. Aktualni problemy syntaksysu: suchasnyi stan i perspektyvy doslidzhennia: materialy ta tezy dopovidei Vseukr. nauk. konf., prysviachenoї 100-richchiu vid dnia narodzhennia prof. I. I. Slynka*. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t, 2012. S. 66–67.

18. Ivanytska N. L., Lazarenko N. I. Terminy v suchasni pedahohichni nautsi. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* : zb. nauk. pr. Vinnytsia : TOV «Firma Planer», 2018. S. 5–9.
19. Kunch Z. I. Universalnyi slovnyk ukraïnskoi movy. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2007. 848 s.
20. Masytska T. Ie. Typolohiia semantyko-syntaksychnykh rechennievkykh zalezhnosti: monohrafiia. Lutsk : Tverdnyia, 2016. 416 s.
21. Mezhov O. H. Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynts: monohrafiia. Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. 464 s.
22. Melnychuk O. S. Zahalni pytannia syntaksysu ukraïnskoi movy. *Suchasna ukraïnska literaturna mova: Syntaksys / za zah. red. I.K.Bilodida*. Kyiv : Nauk. dumka, 1972. S. 5–50.
23. Mirchenko M. V. Struktura syntaksychnykh katehoriï. Lutsk : Vezha, 2004. 393 s.
24. Novyi tlumachnyi slovnyk ukraïnskoi movy : u 3-kh t. Kyiv : Akonit, 2008. T. 3. 534 s.
25. Popova I. S. Fundamentalni katehoriï metamovy ukraïnskoho syntaksysu (odynytsia, zviazok, model). Donetsk : Vyd-vo DNU, 2009. 432 s.
26. Rodiuk N. Shliakhy reformuvannia vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti yevrointehratsii. Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law : collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2018. P. 193–195.
27. Rodiuk N. Iu., Lazarenko N. I., Doti Ch. Innovatsiini protsesy v rozvytku vyshchoi osvity Finliandii. *Molodyi vchenyi*. 2018. № 5.2 (57.2), traven. S. 38-41.
28. Sakhno I. P., Sakhno M.M. Slovnyk spoluchuvanosti sliv ukraïnskoi movy (naiuzhyvanisha leksyka). Dnipropetrovsk : Vyd-vo Dnipropetr. un-tu, 1999. 544 s.
29. Selivanova O. O. Suchasna lnhvistyka : terminolohichna entsyklopediia. Poltava : Dovkillia–K., 2006. 716 s.
30. Slynko I. I., Huivaniuk N. V., Kobylianska M. F. Syntaksys suchasnoi ukraïnskoi movy: Problemni pytannia. Kyiv : Vyshcha shkola, 1994. 670 s.
31. Stepanenko M. I. Prostorovi poshyriuvachi u strukturi prostoho rechennia. Poltava : ASMU, 2004. 463 s.
32. Udovychenko H. M. Slovospoluchennia v suchasni ukraïnskii literaturnii movi. Kyiv : Nauk. dumka, 1968. 228 s.
33. Ukraïnska mova : entsyklopediia / red. V.M. Rusanivskyi, O.O. Taranenko. Kyiv : Ukr. entsyklopediia, 2000. 752 s.
34. Chaika I. V., Ivanytska N. L. Poniatiino-terminolohichna vyznachenist slovonazvy «samoaktualizatsiia». Aktualni problemy suchasnoi nauky ta naukovykh doslidzhen : zb. nauk. prats / red. R.S.Hurevych (holova) ta in.; Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia : TOV «Firma Planer», 2018. Vyp. 10(13). S. 226–229.
35. Shulzhuk K. F. Elementarni i neelementarni syntaksychni konstruksii. *Aktualni problemy suchasnoi filolohii. Movoznavchi studii*. Rivne : RDU, 2001. Vyp. 9. S. 3–8.
36. Shulzhuk K. F. Syntaksys ukraïnskoi movy: pidruchnyk. Kyiv : Akademiia, 2004. 408 s.

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Иваницкая Нина Лаврентьевна, доктор филологических наук, професор кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Ivanytska Nina, Doctor of philology, profeseor of the Ukrainian Language Department, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University (Ukraine).

Родюк Наталія Юрїївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Родиук Наталья Юриевна, кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Rodiuk Natalija, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Chairperson of Department of the Ukrainian Language, Vinnitsa Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Vinnitsia (Ukraine).

Стаття надійшла: 01.11.2021

Статтю прийнято до друку: 08.11.2021

УДК811.161.2'39

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-106-114

КОНЦЕПТ «УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ» В ПОЛІТИЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ДМИТРА ДОНЦОВА

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: lushen4619@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0224-0900

Олександр Ватага

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: ovataha2020@gmail.com

У статті з позицій політичної лінгвістики проаналізовано зміст концепту «українська нація» в політичній публіцистиці ідеолога українського «вольового», або «чинного» націоналізму й духовного натхненника Організації українських націоналістів Дмитра Донцова. Застосуванням методів критичного дискурс-аналізу та концептуального аналізу виокремлено вербальні експлікації тих смислів, які наповнюють зміст визначеного для дослідження концепту в мовомисленні політичного аналітика. Установлено, які ментальні імпульси публіцист транслиував українській суспільності в період формування її національного світогляду, що припадає на 20-і роки ХХ століття.

Ключові слова: *концепт, політична публіцистика, Дмитро Донцов, українська нація, ідея державотворення, національний менталітет.*

КОНЦЕПТ «УКРАИНСКАЯ НАЦИЯ» В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ ДМИТРИЯ ДОНЦОВА

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
г. Вінниця, ул. Острожского, 32
e-mail: lushen4619@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0224-0900

Александр Ватага

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: ovataha2020@gmail.com

В статье проанализировано с позиций политической лингвистики содержание концепта «украинская нация» в политической публицистике идеолога украинского «волевого» национализма и вдохновителя Организации украинских националистов Дмитрия Донцова. Применением методов критического дискурс-анализа и концептуального анализа выделены вербальные экспликации тех смыслов, которые наполняют содержание определённого для исследования концепта в ментальном лексиконе политического аналитика. Установлено, какие ментальные импульсы публицист транслировал украинской общественности в период формирования её национального мировоззрения, приходящегося на 20-е годы XX столетия.

Ключевые слова: *концепт, политическая публицистика, Дмитрий Донцов, украинская нация, идея создания государства, национальный менталитет.*

THE CONCEPT OF THE “UKRAINIAN NATION” IN DMITRY DONTSOV’S POLITICAL JOURNALISM

OlhaPavlushenko

VinnitsiaMykhailoKotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhskego St. 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: lushen4619@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0224-0900

OleksandrVataha

VinnitsiaMykhailoKotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhskego St. 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: ovataha2020@gmail.com

The relevance. *The appearance of the independent state of Ukraine on the world map in the late twentieth century, evoked scientific interest to researching the sources of Ukrainian national ideology in the academic community and to the exploration of the conditions in which it was formed. Many political scientists, historians, social scientists etc. try to predict the effects it may have on political opinion, political movements and parties in modern Ukraine. However, there are unknown studies in the linguistic field, focused on the research into political journalistic texts of the ideologists of the Ukrainian national movement.*

The purpose *of this article is to identify all meanings that can determine the content of the concept of "Ukrainian nation" through the linguistic analysis of Dmytro Dontsov's political journalism. He, who is the spiritual inspirer of the Ukrainian Nationalists Organization, gave us the brightest and the most explicit expression of the ideas of the Ukrainian national liberation movement in the 1920s.*

*To study the ideological messages that D. Dontsov transmitted to the Ukrainian society during the formation of its national worldview, we used **the methods** of critical discourse analysis and conceptual analysis. For research, it was used Dmytro Dontsov's articles such as “The Current Political Situation of the Nation and Our Tasks”, “On One Heresy”, “The International Situation of Ukraine and Russia”, and “Ukrainian State Thought” published in Dmytro Dontsov's Selected Works: in 10 volumes served as material for the investigation., which was published in 2011 by the publishing house "Vidrodzhennia".*

Results. *The use of critical discourse analysis of Dmytro Dontsov's journalistic articles made it possible to single out text fragments in them, on the basis of which we were able to identify*

the meanings that fill the content of the concept of "Ukrainian nation" in the ideology of Ukrainian "volitional" nationalism.

According to the political analyst and publicist, the key conceptual features of the Ukrainian nation from the "dawn of European history" to the 1920s are the lofty goal of "winning an independent, state existence" and "striving for one's own political life." The bearers of the "state aspirations of the nation" were various strata of the Ukrainian society, in particular, the peasantry proved to be a "colossal force of the nation", which initiated the struggle for an independent Ukrainian state. The maturity of political thought in Ukrainian society is evidenced by the appearance in the early eighteenth century, 79 years before the French Revolution, of a document containing guidelines for building a democratic state, which D. Dontsov called the first constitution of Ukraine. The most important feature of the Ukrainian nation, according to the publicist, is its mental closeness to Western European culture. As an experienced political analyst, he has repeatedly emphasized the important role of Ukraine in the geopolitical processes of Europe, in particular in protecting "the entire Occidental culture from the invasion of Pan-Moscovite."

However, the lack of civic mobilization of Ukrainians, the lack of cooperation between different social groups, the apolitical nature of the vast majority of Ukrainians, the political helplessness of intellectual elites, which pushed them to come to terms with Russia, and cultural adherence to everything Russian always stood in the way of the big national goal. D. Dontsov considered a unique mental phenomenon of Little Russia's propensity to dissolve in Russian civilization to be the cause of Ukrainian national stagnation in the XIX century and in the early XX century.

Conclusions. *The main messages that Dmytro Dontsov conveyed to the Ukrainian society during the formation of its national worldview were the belief in the vital power of the people, who in their historical past had a successful experience of state building, on democratic principles in particular, warnings against any economic or cultural rapprochement with Russia, as this would inevitably lead to the loss of Ukraine's political and national independence.*

Keywords: *the concept, political journalism, Dmytro Dontsov, Ukrainian nation, the idea of state formation, national mentality.*

Постановка проблеми. Двадцять років минулого століття в Україні ознаменувалися потужними національно-визвольними змаганнями українського народу з більшовицькою Росією за своє право будувати суверенну державу. 1917–1922 роки спалахнули в українській історії настільки потужною зорею національно-визвольної боротьби, що її проміння, пробиваючись крізь товщу радянських догматів, упродовж усього XX століття освітлювало шлях наступним поколінням поборників незалежності України.

Осердям боротьби за незалежну Україну в першій чверті XX століття були переважно селяни. Які ж ментальні імпульси пробудили національну свідомість українських хліборобів, зазвичай дуже пасивних у суспільному житті, інертних і безроздільно зосереджених на своїй сільськогосподарській праці? У які слова були втілені ті ідеї, які послала нечисленна національно свідомо українська інтелігенція в народ, що змусили його взятися за зброю, щоб вибороти право будувати свою Українську державу? Що переконало Симона Петлюру, Юрка Тютюнника, Петра Болбочана, Михайла Омеляновича-Павленка, Юліана Мордалевича, Ілька Струка, Костянтина Пестушка, Василя Чучупака та інших завзятців очолити у двадцятих роках XX ст. національно-визвольні змагання українців? Відповіді на ці запитання ми спробували знайти, проаналізувавши через призму політичної лінгвістики тексти статей і виступів ідеолога українського «вольового», або «чинного» націоналізму Дмитра Донцова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження публіцистичної спадщини Дмитра Донцова переважно належать до царин історії, політології, філософії. Найпомітнішими серед них є розвідки Михайла Чугуєнка, Олександра Ситника, Олега Багана, Сергія Квіта, Галини Сварник.

Еволюцію ідеології Д. Донцова вивчав М. Чугуєнко і з'ясував, що світогляд політичного публіциста формувався під впливом марксизму, ніцшеанства та християнської філософії і на всіх етапах розвитку синтезував революційні та консервативні погляди.

Найціннішим унеском Д. Донцова в становлення української національної ідеї, на думку дослідника, стала консервативно-революційна ідеологія «чинного націоналізму», яка мала виразну антитоталітарну спрямованість [4].

Ідеологію «вольового» націоналізму Д. Донцова як джерело формування новітньої ідентичності української нації досліджував О.Ситник і прийшов до висновку, що концепція «вольового» націоналізму «перетворила гноблений народ із аморфної маси в націю» [3].

Глибокому аналізу діяльності Д. Донцова як політичного аналітика й ідейного натхненника українського націоналізму присвятив свої праці О. Баган, який захоплено написав: «... він по-прометеївськи закликав і поривав інших, по-сократівськи критикував і будив оспалих, майже постійно йшов проти більшості і проти течій, але ніколи не зневірювався і не зупинявся. Усе це він здійснив заради однієї великої мети: кардинально переорієнтувати український визвольний національний рух з позицій і рейок провінційного етнографізму («провансальства», за його ж визначенням), народницько-ліберального лоялізму, соціалістично-анархістського утопізму і самоїдства на засади вольового націоналізму» [1, с. 5].

С. Квіт, розглядаючи ідеологічний портрет Дмитра Донцова, прийшов до розуміння того, що політичний публіцист послідовно реалізовував завдання виховання національної еліти, формування українського політикуму з осягненням національних інтересів та ідеології державотворення [2].

З появою наприкінці ХХ ст. на мапі світу самостійної держави Україна в середовищі західної наукової спільноти все частіше з'являються праці, у яких політологи, історики, суспільствознавці роблять спроби вивчити джерела української національної ідеології, дослідити умови, у яких вона формувалася, а також спрогнозувати впливи, які може чинити на політичну думку, політичні рухи й партії в сучасній Україні. Автором першої англійської праці, присвяченої детальному вивченню діяльності й формуванню ідентичності Дмитра Донцова як духовного батька Організації українських націоналістів, є Тревор Ерлахер, співробітник Центру російських, східноєвропейських і євразійських досліджень при Пітсбурзькому університеті в США. Одним з основних постулатів книги є твердження, що український націоналізм виник як демократично-визвольний рух бездержавної нації за своє незаперечне право на встановлення власної держави [5].

Нам невідомі дослідження в площині лінгвістики, зосереджені на вивченні текстів політичної публіцистики Д. Донцова. Завдання політичної лінгвістики – виявляти в політичному дискурсі засоби впливу на суспільну свідомість, аналізувати способи, до яких удаються політики, для концептуалізації політичної дійсності в ментальному просторі соціуму.

Об'єктом дослідження ми обрали концепт «українська нація» в політичній публіцистиці Дмитра Донцова. **Мета** пропонованої розвідки – здійснивши лінгвістичний аналіз політичних аналітичних праць Д. Донцова, виявити ті смисли, які визначають зміст концепту «українська нація» в мовомисленні цього найяскравішого виразника ідей українського національно-визвольного руху 20 років ХХ століття. Для вивчення ідеологічних посилів, які транслиував українській суспільності в період формування її національного світогляду Д. Донцов, застосовано **методи** критичного дискурс-аналізу й концептуального аналізу. Матеріалом для розвідки слугували статті публіциста «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», «З приводу одної ереси», «Міжнародне положення України і Росії», «Українська державна думка», уміщені у виданні *Донцов Дмитро «Вибрані твори: в 10 томах»*, що вийшло друком 2011 року у видавництві «Відродження».

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїх публікаціях Дмитро Донцов постає як зрілий український геополітик, який тримав у світлі уваги всі суспільно вагомі процеси: і ті, що відбувалися в обох частинах України, розділеної між двома імперіями, і ті, що мали місце в європейському політичному житті та прямо чи опосередковано чинили вплив на її долю.

Осмилюючи процес формування української нації, Дмитро Донцов сягає поглядом «світанку європейської історії», коли українці почали виявляти **«стремління до власного політичного життя ...»** «... в будіванні таких державних організмів, як Київське князівство, Галицьке й Володимирське королівство» (Донцов Дмитро, с. 107). Ідея власної державности, на думку Д. Донцова, живила численні повстання українців проти чужинців, які в різний час силоміць захоплювали споконвічні українські землі. Змінювалися суспільні класи, що виступали **«як носителі ... державних аспірацій нації»**, але незнищеною залишалася мета **«великого народу вибороти незалежну, власну державну екзистенцію»** (Там само). Отже, за спостереженнями Д. Донцова, державотворчі прагнення українців були властиві їм завжди, як дихання (*аспірація* від лат. *aspiratio* – дихання), це природна потреба великого народу. Він глибоко переконаний, що для існування, для самозбереження нації потрібна своя незалежна держава.

Відродженням давньої державности українсько нації Д. Донцов уважав повстання під проводом Б. Хмельницького, яке уможливило **«проголошення української республіки»**. Політичний аналітик зауважив, що вже тоді, у середині XVII ст., українське селянство як **«колосальна сила нації»** виявило свою державотворчу волю й спонукало **«провідників руху на шлях боротьби за незалежну українську державу»**. Відновлена українська держава **«в безперервних боротьбах на трьох фронтах – проти Польщі, Московщини і Криму – зуміла повних сто літ утримуватися незалежною»** і примусила Туреччину, Московщину, Семигород, Молдавію, Волохію, Швецію належно оцінити **«значення нового політичного чинника на Сході Європи»** (Донцов Дмитро, с. 109).

Д. Донцов ретельно проаналізував «Переяславські статті» і дійшов висновку, що цей документ засвідчив **«добровільне долучення двох незалежних держав»**. Публіцист підкреслює доконаність цього факту: **«Україна зовсім не творила одної держави з Московією»**. Свою позицію аргументує фактами тодішніх реалій міждержавних відносин України й Росії: **«Україна ... не підлягала жодним загальнодержавним інституціям»**, **«урядові зносини з нею провадило московське правительство через «посольські прикази» (міністерства закордонних справ)»**, **«українське духовенство поважно заперечувало релігійну спільність із Московією»**. Абсолютну неможливість добровільного входження України в XVII ст. до складу Московського царства Д. Донцов пояснює тим, що **«Українська нація занадто зрослася зі західноєвропейською культурою, щоби з легким серцем кинутися в обійми напівазіатській деспотії»** (Донцов Дмитро, с. 110).

У російській ментальности здавна культивувалося переконання, що успішна й потужна європейська Україна становить загрозу існуванню самої Росії, і це змусило Московське царство укласти з Польщею Андрусівський договір, за яким **«край безперестанних повстань поділено на дві частини по Дніпру»**. Розуміння Д. Донцовим усього трагізму цієї події, її фатальности для долі української нації він виразив безособовою конструкцією **«Україну розшарпано»** (Донцов Дмитро, с. 112–113). Ужита автором дієслівна форма відображає хижу, тваринну агресію, з якою дві сусідні держави загарбали українські землі й нищили свободу корінної нації.

Жорстка експансивна політика Московщини не вбила в українців волі до відродження своєї держави, а тільки, на думку Д. Донцова, спрямувала **«... всі змагання розбитого на частини народа о нове здобуття минулої єдності і незалежності ...»** (Донцов Дмитро, с. 112–113) на інший шлях, який вивів тодішніх очільників України на міжнародні зносини з європейськими державами. Політичний аналітик дає високу оцінку договору між Швецією й Україною, який уклали король і гетьман Пилип Орлик у 1710 році, вважаючи, що **«... се була перша в модернім змислі того слова Конституція України»**, відверто пишається тим, що **«ся Конституція була випрацювана 79 літ перед великою французькою революцією – факт, що робить велику честь політичному розумові наших предків»** (Донцов Дмитро, с. 116–117).

Упродовж XVIII ст. Україна, на переконання Д. Донцова, забезпечувала охорону **«Заходу й цілої окцидентальної культури від потону панмосковізму»** (Донцов Дмитро, с. 104). Вагомість українських військових сил, **«як тільки гамування російської переваги**

ставало на денному порядку європейської політики», визнавали Туреччина, Швеція і Польща (Донцов Дмитро, с. 105–106). Політична Європа вже тоді розуміла, що «українська державна ідея» відіграє роль «**охоронного валу проти Росії**» (Донцов Дмитро, с. 107).

Тривала військова, культурна, мовна, релігійна експансія, яку провадила російська монархія на теренах України, не могла не позначитися негативно на національній свідомості українців. У своїй характеристиці української суспільності ХІХ ст. політичний публіцист удається до метафори «**темна маса**», яка «**мертвим сном спала**», «**нація хлопів і попів**», (Донцов Дмитро, с. 67). Аналізуючи становище України в європейській геополітиці ХІХ століття, Д. Донцов визнає, що «**маленька була політична вага нашої нації в тодішні часи**» (Донцов Дмитро, с. 70). Його судження містять експресивні означення «**зневажена, розбита**», «**поиматована нація**». Аналітик цілком об'єктивно констатує факт, що «**були дві нації: галичани ... та українці – чужі, часом ворожі одна одній, без тіснішого зв'язку між собою**» (Донцов Дмитро, с. 22).

Причини ментальної апатії, внутрішньої роздробленості, маловартості українців у міжнародному житті Дмитро Донцов бачив у тому, що сили народу «**відточувала і внутрішня хвороба**». Хворобою публіцист називав те, що найкращі інтелектуали тогочасної України «**йшли на службу російському урядові**», а їхні думки були «**просякнуті концепцією панмосковізму**» (Донцов Дмитро, с. 22). Члени Кирило-Мефодіївського товариства, яке на той час об'єднувало українську інтелектуальну еліту, «**несвідомо улягали впливові російського панславізму**», а тому уявляли все слов'янство «**конче зв'язаним із Росією**» (Донцов Дмитро, с. 24). Проте уважне око політичного аналітика помічає, що в цей час «**зачинав блимати перший вогник національної свідомості**» (Донцов Дмитро, с. 71).

Переконливості своїм твердженням Д. Донцов-публіцист надає радикальними конотаціями. Щоб пояснити читачам значення українських земель для розвитку тих держав, які їх окупували, удається до метафори «**Україна ... була гноєм для великопольської і великоросійської ідеї**» (Донцов Дмитро, с. 30). Став крилатим вислів Дмитра Донцова: «**Великі здаються нам такими тому, що ми стоїмо перед ними на колінах**» (Донцов Дмитро, с. 37).

Аналізуючи суспільно-політичну дійсність початку ХХ ст., Дмитро Донцов зауважує що українську інтелігенцію «**пересякає ... спорідненість із російською культурою**», піддає критиці своїх сучасників за те, що «**стверджують вищість російської культури над українською**», бачить небезпеку в тому, що «**ідеї московського месіянства, що має покорити під нозісвіт, голосить українець, ворог українофільства**», і резюмує: «**Не можемо визволитися з чужих впливів тому, ... що для багатьох із нас сі впливи зовсім не чужі**» (Донцов Дмитро, с. 57–58).

Д. Донцов звинувачує українських демократів у тому, що вони позбавлені критичного мислення і «**.. задовольняються шаблонами російського лібералізму**», що в дискусіях з російськими лібералами вони виступають «**в білих рукавичках**», «**бояться наступити їм на ногу....**», схильні до «**розв'язання національного питання на основах широкої федеративності**», виявляють «**нездатність незалежитися... повний брак віри в життєву міць свого народу**».

Політичний аналітик вірить «**в иншу демократію. Вона не буде пересякнута гуманно-плаксивим сентименталізмом ... і мова, якою вона заговорить, виступаючи на арену суспільного життя, ... як мова Шевченка**» (Донцов Дмитро, с. 61).

З відтінком сарказму публіцист пише про українських науковців, які через відчуття своєї меншовартості вимовляють «**побожно ім'я Ушинського**», коли говорять про навчання українських дітей рідною мовою, у своїх працях «**з глибоким реверансом поминають Петербурзьку Академію Наук**», а коли порушують питання про розвиток національної культури, то «**запобігливо впевнюють російських лібералів, ... що націоналізація ся зовсім нікому б не пошкодила**» ... (Донцов Дмитро, с. 59).

Дмитро Донцов полемізує із журналістами свого часу, які вважали, що потрібно пристосовуватися до рівня національної й політичної свідомості народу, він переконаний, що через пресу потрібно популяризувати в суспільстві ідеї національного відродження: «**... я**

в перший раз чую, щоб газета мала пристосовуватися до нерозвиненості читачів, а не підносити їх до свого інтелектуального рівня». Неприйнятним вважає й те, що українські газети «трактують про **Україну російську**» (Донцов Дмитро, с. 59).

Звертаючись до співвітчизників, політичний публіцист закликає їх до «відповідальності перед нащадками ..., аби вони, згадуючи нас, не паленіли зі встиду. Аби не сказали з погордою: велика хвиля застала малих людей!» (Донцов Дмитро, с. 37).

Ситуацію, яка склалася для України в 1918 році після підписання Брест-Литовського мирного договору між Українською Народною Республікою, з одного боку, та Німецькою, Австро-Угорською, Османською імперіями й Болгарським царством, з іншого, Дмитро Донцов характеризував як «зовсім нову» і схвалював, оскільки «стала Україна незалежною державою». Проте в статтях цього періоду відчутна тривога автора, який переймається питанням: «Чи нація знайде в собі силу **власними руками викувати собі свою будучину?**» Свій неспокій політичний публіцист пояснює просто: «Ми знаємо, що в нас є люди, котрі стоять за самостійність, але проти творення армії, яка би сю самостійність боронила. Ми знаємо, що в нас є партія, що стремить до тіснішого економічного зближення з Росією» (Донцов Дмитро, с. 96).

Д. Донцов глибоко переконаний, що «...найважливішим наслідком економічного зближення з Росією буде політичне зближення. Се приведе нас до політичної федерації з Росією». Усю серйозність небезпеки для українців у випадку економічного зближення із східним сусідом виражає метафора «ся федерація стане могилою для нашої політичної, а може, й **національної самостійності**» (Донцов Дмитро, с. 98).

Проаналізувавши перспективи державного розвитку для українців у першій чверті ХХ ст., політичний аналітик стверджує потребу «будувати незалежність нашої молоді держави, відкидаючи всяку федерацію чи економічне зближення з Росією, ... спираючись на активну поміч кожної держави, яка в даний момент готова боронити інтегральності республіки проти замахів зі сторони Росії» (Донцов Дмитро, с. 102). Категоричності у своїх твердженнях автор досягає словосполученнями «відкидаючи всяку федерацію», «активну поміч кожної держави», «боронити ... проти замахів ... Росії».

На початку ХХ ст. Дмитро Донцов наголошував, що успіх українців у боротьбі за державну самостійність можливий тільки, якщо «сконсолідуємо наші внутрішні стосунки», переконував: «Мусимо згуртувати всі творчі сили краю під синьо-жовтим прапором... Мусимо йти дорогою соціального компромісу, коли хочемо бути безкомпромісними щодо ідеї української державності. Мусимо бути більш державниками, як націоналістами» (Там само). Публіцист застерігав співвітчизників від можливості «потонути в калюжі міжпартійних сварок». А щоб цього не сталося, емоційно закликав «не забувати заповіту прадідів, що наложили головами **під Конотопом**, під зрошеними кров'ю мурами **Батурина**, і не вкладати на наш край наново ярмо, за котре проклинав **Богданову** пам'ять **Шевченко**» (Донцов Дмитро, с. 103). У цій тезі вербальними маркерами славних перемог українців у національно-визвольних змаганнях є власні назви, пов'язані з найпомітнішими подіями в історії цієї священної боротьби.

Застосунок критичного дискурс-аналізу публіцистичних статей Дмитра Донцова уможливив виокремлення в них текстових фрагментів, на основі яких нам вдалося визначити ті смисли, які наповнюють зміст концепту «українська нація» в мовомисленні ідеолога українського «вольового» націоналізму.

У розумінні політичного аналітика й публіциста ключовими концептуальними ознаками української нації від «світанку європейської історії» до 20 років ХХ століття є висока мета «вибороти незалежну, власну державну екзистенцію» й «стремління до власного політичного життя». На історичному шляху реалізації цих національно ціннісних ідей постали такі українські держави, як «Київське князівство, Галицьке й Володимирське королівство», республіка на чолі з Богданом Хмельницьким, яка завдяки самовідданості й військовому гарту своїх захисників зберігала незалежність в оточенні держав, що хижо зазіхали на її територію. Носителями «державних аспірацій нації» були різні прошарки української суспільності, зокрема й селянство виявляло себе як «колосальна сила нації», яка

ініціювала боротьбу за незалежну українську державу. Зрілість політичної думки в українському суспільстві засвідчує поява на початку XVIII століття, за 79 років до Великої французької революції, документа, що містив орієнтири для розбудови демократичної держави, який Д. Донцов назвав першою конституцією України. Важливою ознакою української нації публіцист уважав її ментальну близькість до західноєвропейської культури. Як досвідчений політичний аналітик, він неодноразово акцентував на важливій ролі України в геополітичних процесах Європи, зокрема в захисті *«цілої окцидентальної культури від потоку панмосковізму»*.

Проте на заваді реалізації великої мети повсякчас поставали брак громадянської мобілізації українства, відсутність співдії між різними соціальними групами, аполітизм переважної більшості українців, політична безпорадність інтелектуальних еліт, яка штовхала їх на угодовство з Росією, культурне пасування перед усім російським. Причиною української національної стагнації в XIX ст. й на початку XX ст. Д. Донцов уважав унікальний ментальний феномен малоросійської схильності до розчинення в російській цивілізації.

Висновки дослідження, перспективи подальших наукових розвідок. Отже, основними силами, які Дмитро Донцов транслиував українській суспільності в період формування її національного світогляду, були переконання в життєвій міці народу, який у своєму історичному минулому мав успішний досвід державного будівництва, зокрема на демократичних засадах, застереження від будь-якого економічного чи культурного зближення з Росією, оскільки це неминуче призведе до втрати Україною політичної й національної самостійності.

Публіцистична спадщина видатного українця ще не належно оцінена й досліджена, зокрема в площині політичної лінгвістики. Нам видається цікавим вивчення змісту інших мовно-ментальних конструктів, що допомогло б реконструювати політичну картину світу, якою вона сформувалася у свідомості Дмитра Донцова та яких змін зазнавала.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Джерела світоглядного націоналізму Дмитра Донцова. Передмова // Донцов Д. Вибрані твори: у 10 т. Т.1: Політична аналітика (1912–1918 рр.) / Упоряд., післям., комент. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2011. С. 5–20.
2. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет [вид. друге, виправлене і доповнене]. Львів : Галицька видавнича спілка, 2013. 193 с.
3. Ситник О. Ідеологія “вольового” націоналізму Д. Донцова як джерело формування новітньої ідентичності української нації. URL : <https://ukrnationalism.com/publications/3097-ideolohiia-volovoho-natsionalizmu-d-dontsova-ia-k-dzherelo-formuvannia-novitnoi-identychnosti-ukrainskoi-natsii.html> (дата звернення: 12.10.2021).
4. Чугуєнко М. Формування та розвиток ідеології Дмитра Донцова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філософських наук: спец. 09.00.12 «Українознавство». Харків : Харківський державний університет, 1998. 12 с.
5. Trevor Erlacher. Ukrainian nationalism in the age of extremes: an intellectual biography of Dmytro Dontsov. Cambridge : The Ukrainian Research Institute Harvard University, 2021. 654 с.

ДЖЕРЕЛА

Донцов Дмитро. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., післям., комент. О. Баган. Т. 1 Політична аналітика (1912-1918 рр.). Дрогобич : ВФ «Відродження», 2011. 326 с.

REFERENCES

1. Bahan O. DzherelasvitohliadnohonatsionalizmuDmytraDontsova. Peredmova // Dontsov D. Vybrantivory: u 10 t. T.1: Politychnaanalityka (1912–1918 rr.) / Uporiad., pisliam., koment. O. Bahan. Drohobych : VF «Vidrodzhennia», 2011. S. 5–20.
2. Kvit S. DmytroDontsov: ideolohichnyi portret [vyd. druhe, vypravlene i dopovnnene]. Lviv : Halyska vydavnycha spilka, 2013. 193 s.

3. Sytnyk O. Ideolohiia "volovoho" natsionalizmu D. Dontsova yak dzherelo formuvannia novitnoi dentychnostiukrainskoinatsii. URL : <https://ukrnationalism.com/publications/3097-ideolohiia-volovoho-natsionalizmu-d-dontsova-ia-k-dzherelo-formuvannia-novitnoi-identychnosti-ukrainskoi-natsii.html> (data zvernennia: 12.10.2021).

4. Chuhuienko M. Formuvannia ta rozvytok ideolohii Dmytra Dontsova : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kandydata filososfkykh nauk: spets. 09.00.12 «Ukrainoznavstvo». Kharkiv : Kharkivskiy derzhavnyi universytet, 1998. 12 s.

5. Trevor Erlacher. Ukrainian nationalism in the age of extremes: an intellectual biography of DmytroDontsov. Cambridge : The Ukrainian Research Institute Harvard University, 2021. 654 s.

SOURCES

Dontsov Dmytro. Vybranitvory: v 10 t. / Uporiad., pisliam., koment. O. Bahan. T. 1 Politychnaanalytika (1912–1918 rr.). Drohobych : VF «Vidrodzhennia», 2011. 326 s.

Павлушенко Ольга Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Павлушенко Ольга Андреевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Pavlushenko Olha, Associate professor, PhD in Philological Sciences, associate professor at the Department of Ukrainian Language, Vinnitsa Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

Ватага Олександр Вікторович, студент факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Ватага Александр Викторович, студент факультета филологии и журналистики имени Михаила Стельмаха Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Vataga Oleksandr, student of the Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh Vinnitsa Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

Стаття надійшла: 27.10.2021

Статтю прийнято до друку: 03.11.2021

УДК811.161.2'39

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-114-122

КОНЦЕПТ «НАЦІЯ» В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: lushen4619@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0224-0900

Лада Мазай

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: lada.mazai@vspu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9532-5996

У статті описано результати дослідження змістової та структурної організації асоціативного поля концепту «нація» в мовомисленні української молоді віком 17–20 років, здійсненого на підставі кількісного й лексико-семантичного аналізу вербалізованих асоціативних рефлексій, отриманих методом вільного асоціативного експерименту. Визначено ядро, медіальну зону, периферію структурної моделі мовомисленнєвого конструктору. Виявлено 9 концептуальних ознак, які формують образ нації як фрагмента суспільно-політичної дійсності в мовній свідомості молодих українців і наповнюють його конкретним змістом.

Ключові слова: нація, асоціативний експеримент, асоціація, концепт, концептуальна ознака, мовна свідомість, українська молодь.

КОНЦЕПТ «НАЦИЯ» В ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЁЖИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Ольга Павлушенко

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: lushen4619@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0224-0900

Лада Мазай

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: lada.mazai@vspu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9532-5996

В статье описаны результаты исследования содержательной и структурной организации ассоциативного поля концепта «нация» в языковом мышлении украинской молодёжи 17–20 лет, осуществлённого на основании количественного и лексико-семантического анализа вербализованных ассоциативных рефлексий, полученных методом свободного ассоциативного эксперимента. Определено ядро, медиальную зону, периферию структурной модели исследованного концепта. Выведено 9 концептуальных признаков, формирующих целостный образ нации как фрагмента общественно-политической действительности в языковом сознании молодых украинцев и наполняющих его конкретным содержанием.

Ключевые слова: нация, ассоциативный эксперимент, ассоциация, концепт, концептуальный признак, языковое сознание, украинская молодежь.

**THE CONCEPT OF "NATION" IN THE LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF
UKRAINIAN YOUTH THROUGH THE PRISM
OF ASSOCIATIVE EXPERIMENT**

Olha Pavlushenko

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhske St. 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: lushen4619@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0224-0900

Lada Mazai

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhske St. 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: lada.mazai@vspu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9532-5996

The relevance. *The concept of "nation" belongs to the basic linguistic and mental constructs in the public consciousness of the individual and the community as a whole. The content of this concept determines the national self-identification of each member of society and forms a collective mental space. Therefore, the study of the concept of "nation" in the linguo-cognitive and psycholinguistic planes is important for determining trends and priorities in the independent Ukraine's socio-humanitarian sphere of life.*

The purpose of the proposed investigation is to establish the content and structural organization of the associative field of the concept of "nation" and to identify on this basis the conceptual features that determine the understanding of the phenomenon of nation among young Ukrainians. The realization of the set purpose determined the following tasks: the acquaintance with other scientists' experience of research of the concept "nation"; conducting a free social experiment with the involvement of students of Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University and the Municipal Institution of Higher Education "Vinnitsia Regional Humanitarian and Pedagogical College" (226 people aged 17 to 20); the creation of a separate conceptual structural model; to determine its content in the minds of the young generation of Ukrainians. In addition, we carried out an analysis and interpretation of verbal explications of associative reflections on the word-stimulus "nation".

Methods. *The associative experiment was used as the main method of our research and at the stage of processing the empirical material the method of mathematical calculations was employed.*

Results. *The empirical material contains 226 reflections, they represent 40 different associations. To create a structural model of the concept of "nation" in the associative field, we use the criterion of repetition frequency of one association in the participants' answers in the associative experiment.*

The nuclear zone includes associative reflections, which occur in the answers of at least a third of the respondents, the medial zone is filled with associative reflections provided by 10–20 percent of respondents, on the periphery are associative reflections, shown by less than 10 percent of participants. After the analysis of the verbal explanations of associations that the participants of the experiment had in the perception of the word-stimulus nation, we identified and interpreted 9 conceptual features that form in the minds of young Ukrainians the content of the studied language and mental construct. After analysing the empirical material of the study, we were convinced that in the minds of participants in the psycholinguistic experiment conceptualization of the phenomenon of nation occurs not only under the influence of knowledge in the field of socio-humanitarian disciplines, but also as a consequence of personal considerations, observations, assessments of social reality.

Conclusions. *The empirical material obtained by the method of associative experiment gives an idea of the dominant meanings of the content of the concept of "nation" in the Ukrainian youth minds, reveals those meanings in understanding this phenomenon that have prospects for development, and helps to determine their educational impact.*

Keywords: *nation, associative experiment, association, the concept, conceptual sign, the language consciousness, Ukrainian youth.*

Постановка проблеми. У мовознавчій традиції минулого століття переважали дослідження особливостей картин світу різних етнічних спільнот через аналіз національних мовних картин світу. Формування на помежів'ї ХХ і ХХІ століть наукового інструментарію психолінгвістики відкрило можливості вивчення мислення людини через його вербальне втілення. Об'єктом наукового аналізу постав концепт як складний мовомисленневий конструкт, що охоплює понятійний, культурно-історичний, образний, ціннісний, емоційний компоненти й містить уявлення носіїв певної етнокультури про окремих фрагмент об'єктивної дійсності чи ментального простору, що стоїть за словоназвою, у всьому розмаїтті його властивостей, ознак, зв'язків й оцінних характеристик.

Численні дослідження виявили, що зміст концепту завжди значно ширший за семантику слова, яке є його мовним знаком, оскільки в ньому відображена людина як особистість, її розуміння світу, національно специфічні ознаки її мислення, світоглядні орієнтири, естетичні уподобання. Психолінгвістика використовує мову як канал проникнення у свідомість індивіда й ментальність спільнот людей, національних, вікових, гендерних, професійних тощо. Отримана інформація сприятиме успішному моделюванню розвитку суспільства, розумінню активності чи пасивності окремих його груп за певних суспільно-політичних умов, плануванню на державному й регіональному рівнях освітніх і культурно-просвітницьких стратегій.

Концепт «нація» належить до тих мовомисленневих конструктів, що є базовими для суспільної свідомості особи й спільноти загалом. Змістове наповнення цього концепту визначає національну самоідентифікацію кожного члена соціуму й формує колективний ментальний простір, складниками якого є мова, світогляд, звичаєві традиції, система моральних цінностей, духовних пріоритетів, естетичних стандартів. Тому дослідження концепту «нація» в лінгвокогнітивній та психолінгвістичній площинах є важливим для визначення тенденцій і пріоритетів у соціогуманітарній сфері життєдіяльності незалежної України.

Суспільна свідомість кількох поколінь українців формувалася в соціально-політичній та економічній системі радянського соціалізму. Усе, що відбувалося в соціогуманітарному просторі Радянського Союзу, було підпорядковане єдиній меті – повністю розчинити національно-культурні спільноти в єдиному новоутворенні – радянський народ. Модель суспільних відносин, що існувала в цій соціалістичній країні, була державоцентричною, що передбачало пріоритет держави над індивідом і над будь-якими спільнотами, – національними, професійними, культурними тощо. Освітньою системою, засобами масової інформації, різними видами мистецтва поширювалася інституалізована радянською комуністичною партією ідеологія гострого засудження національно-патріотичної свідомості. У колективному світогляді радянських людей комуністичний режим наполегливо стирив концепт «нація», натомість культивував ментальний конструкт «нова спільність людей – радянський народ».

Вихід України із складу Радянського Союзу, який був наднаціональним утворенням, уможливив націоналізацію суверенної країни, зокрема й у сфері духовного виробництва: у суспільних та гуманітарних науках, освіті, засобах масової інформації та комунікації, літературі, кіно й театрі. Новий енергетичний імпульс одержала індустрія знань, активні дослідження в царинах національної історії, етнографії й етнології, етнопсихології вплинули на формування нових ідей, на інтерпретацію історичних подій; відбулася трансформація змістів у площині мовної політики, історичної пам'яті, стратегії культурного розвитку. Перед інтелектуальною елітою незалежної України постало нагальне завдання генерувати меседжі, які наповнили б новими сенсами колективну свідомість українців, дали поштовх для розвитку суспільства, позбавленого впливу радянської доктрини. Нові змісти виникли в новій парадигмі осмислення історичної та суспільної дійсності.

Менталітет українців поступово й важко звільняється від стереотипів, закладених соціально-гуманітарною політикою СРСР. Тільки з 2004 року можна говорити, що в суспільному дискурсі України почала формуватися власна система ідей, теорій, термінів та дефініцій, спрямована на забезпечення розвитку суверенної національної держави, яка сповідує європейські цінності демократії, верховенства права, збереження національної ідентичності особи.

Після кількох століть колоніального існування українців спочатку в складі царської, а потім комуністичної імперій із властивим їм обом цілеспрямованим і послідовним руйнування національної самосвідомості основною, визначальною постала ідея національної ідентичності. В інтелектуальному полі українського суспільства активно почали використовувати термін «нація». Проте в колективній свідомості українців, особливо старших поколінь, продовжував жити міф, укорінений ще радянською ідеологією, за яким вважалося, що держава – це і є нація. Таке тлумачення цього іноніма скопіювали з російськомовних тлумачних словників українськомовні лексикографічні джерела, опубліковані в радянський період. Ототожнення нації й держави знаходимо, зокрема, в академічному тлумачному Словнику української мови [7, с. 232–233]. Така підміна понять призвела також до спотвореного розуміння терміна «nation-building», що через переклад не лише російською, але й українською мовами як «державне будівництво» втратив свою засадничу ідею розвитку національно ціннісного вектора державотворення.

Прикладом того, що й сьогодні продовжується практика гібридизації радянського теоретичного спадку з реаліями суверенної України, є поява в українському суспільно-політичному наративі словосполучення «політична нація» [8]. «Нація уже по своїй природі є політичним утворенням і означення «політична» при собі не вимагає, оскільки етнос стає нацією тільки тоді, коли починає демонструвати амбіції та висувати політичні вимоги. Не може існувати неполітичної нації» [6, с. 173]. Системоутворювальним елементом сучасного світового політичного порядку є нація, тому створено Організацію Об'єднаних Націй. Держава виступає механізмом, необхідним для забезпечення життєдіяльності нації. Національне будівництво безпосередньо пов'язане з формуванням демократичного суспільства і є запорукою національної незалежності [10].

Нас зацікавило, яким змістом наповнений концепт «нація» у свідомості молодшої генерації українців, що сформувалася вже в соціокультурній парадигмі незалежної України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремлений нами концепт не вперше потрапляє в поле зору східнослов'янських лінгвістів. Формування концептів «нація» й «національність» в російській мовній картині світу вивчала Т. Воронцова й виявила парадоксальне явище в колективній свідомості росіян – руйнування лексико-словотворчого зв'язку між словами *нація* й *національність*, оскільки за першим закріпилося значення «політична спільнота», а за другим – належність до етнічної спільноти» [1, с. 43]. Через призму лінгвокогнітології концепт «нація» у французькій лінгвокультурі другої половини XIX століття розглядала О. Пальчикова. Авторка виділила семний набір ключових номінацій концепту «нація» (*nation, race, peuple, pays, patrie, Etat*), а також проаналізувала контекстуальну реалізацію їх у творах французьких письменників та філософів другої половини XIX століття, які найбільш яскраво відзеркалювали посилення націоналізму в колективній свідомості французів періоду франко-пруської війни 1870–1871 років, у якій Франція втратила на користь Германії провінції Ельзас і Лотарінгію [5].

Метою пропонованої розвідки є встановлення змісту й структурної організації асоціативного поля концепту «нація» та виявлення на цій основі концептуальних ознак, які визначають осмислення молодими українцями феномену *нація*.

Методологічною основою дослідження слугувало вчення О. Леонтьєва про образ світу, а також концепція сприйняття як складного психічного процесу, результатом якого є концептуалізація в мовній свідомості певного фрагмента об'єктивної дійсності [3]. За психолінгвістичною традицією мовну свідомість розуміємо як систему образів окремих реалій й понять, експлікованих лексичними, фразеологічними та синтаксичними одиницями, які людина в процесі мислення об'єднує в асоціативні поля на підставі як їхніх значень, так і

властивостей позначуваних ними денотатів, унаслідок чого утворюються мовомисленнєві конструкти – концепти, які відображають у свідомості й втілюють у мові не тільки об'єктивні знання про окремі реалії, а й суб'єктивні почуття й відчуття, пов'язані з ними, їхню оцінку, особливі уявлення про їхні ознаки, властивості, функції. Як основний метод дослідження застосовано асоціативний експеримент, а на етапі обробки емпіричного матеріалу – метод математичних підрахунків.

Учасниками асоціативного експерименту стали студенти 1-го курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха, 4-го курсу навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та студенти 2-го, 3-го і 4-го курсів Комунального закладу вищої освіти «Вінницький обласний гуманітарно-педагогічний коледж» загальною кількістю 226 осіб віком від 17 до 20 років. Кожному учасникові асоціативного експерименту запропоновано записати першу довільну рефлексію на слово-стимул *нація*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні гуманітарні дискурсивні практики в дефініціях нації виокремлюють як основну концептуальну ознаку цього феномену – єдність людей. Наведемо лексико-семантичне, філософське та політологічне визначення поняття «нація»:

Longman Dictionary of Contemporary English визначає «nation» як: 1. «a large body of people united by common descent, history, culture, or language, inhabiting a particular state or territory» (велика група людей, об'єднаних спільним походженням, історією, культурою або мовою, що проживає в певній державі або на певній території). 2. «a country, considered especially in relation to its people and its social or economic structure» (країна, яка розглядається у зв'язку з її народом та соціальною або економічною структурою) [9]. У трактуванні Філософського енциклопедичного словника нація – це «спільнота людей, об'єднаних низкою чинників, серед яких найважливішими є етнокультурні та політико-правові» [4, с. 414–415]. Політологічний словник визначає, що нацією є «спільність людей незалежно від їхнього етнічного походження, об'єднаних політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною організацією (суверенітетом), єдиним громадянством, юридичними правами й обов'язками, культурою і традиціями» [2, с. 523]. Як видно з наведених словникових дефініцій, понятійний компонент концепту «нація» неоднозначний: дослідники трактують націю або як політичну, або як етнокультурну спільноту, відповідно державну організацію вважають основною умовою існування нації або розглядають її як необов'язкову.

У наївній (донауковій) картині світу в основі концепту «нація» лежить ідея ідентичності (тотожності), відмежування від інших націй, протиставлення їм за ознаками зовнішності, поведінки, світосприйняття.

Аналіз матеріалу, одержаного із застосуванням асоціативного експерименту, показав, що для змістового наповнення концепту «нація» в мовній свідомості молодих українців домінуючим є його понятійний компонент, однак досліджуваний мовомисленнєвий конструкт не позбавлений образного, ціннісного й емоційного компонентів, що характеризує глибоке осмислення молодою генерацією українців феномену «нація».

Емпіричний матеріал містить 226 рефлексій, у них представлено 40 різних асоціацій. Для створення структурної моделі асоціативного поля концепту «нація» користуємося критерієм частотності повторення однієї асоціації у відповідях учасників асоціативного експерименту.

До ядрової зони відносимо асоціативні рефлексії, які трапляються у відповідях не менше третини респондентів: мова – 120, єдність – 108, держава – 84. Медіальну зону заповнюють асоціативні рефлексії, надані 10–20 відсотками опитаних осіб: патріотизм – 45, культура – 36, незалежність – 30, взаєморозуміння – 30, країна – 24. На периферії перебувають асоціативні рефлексії, продемонстровані менше ніж 10 відсотками учасників експерименту: дружба – 15, гордість – 15, традиції – 15, гідність – 12, прапор – 12, гімн – 9, боротьба – 9, ми – 9, громадяни – 8, любов – 6, історія – 6, дух – 6, територія – 6, свобода –

6, воля – 6, честь – 6, спільнота – 3, об'єднання – 3, родина – 3, суверенітет – 3, одномовність – 3, одна країна – 3, організованість – 3, пісня – 3, спільна ідея – 3, звичаї – 3, боротьба – 3, самостійність – 3, одnodумці – 3, згуртованість – 3, майдан – 3, скарб – 1.

Проаналізувавши вербальні експлікації асоціацій, які виникли в учасників експерименту при сприйнятті слова-стимулу *нація*, виокремлюємо концептуальні ознаки, що формують у свідомості молодих українців досліджуваній мовомисленневий конструкт і наповнюють його конкретним змістом.

78,3 % респондентів тими чи тими лексичними одиницями об'єктивували концептуальну ознаку нації – об'єднання людей (*єдність, спільнота, об'єднання, родина, дружба, братерство, ми, згуртованість, організованість, взаєморозуміння, спільна ідея, одnodумці*); 54,4 % осіб розглядають мову як важливий націєтворчий елемент (*мова, одnodовність*); 45 % учасників експерименту ототожнили націю й державу (*держава, громадяни*); 37 % юнаків та дівчат вважають, що в націю людей об'єднує спільність почуттів (*патріотизм, гордість, гідність, честь, любов*); 28 % опитаних переконані, що екзистенційними чинниками формування нації виступає спільна культура й духовність (*культура, традиції, дух, пісня, звичаї*); 21,2 % як концептуальну ознаку нації визначили суверенність (*незалежність, суверенітет, самостійність, свобода, воля*); 14,6 % назвали чинник території (*територія, країна, одна країна*); 9,2 % асоціюють націю із державними символами (*прапор, гімн*); 6,6 % зауважили спільність історичного досвіду (*боротьба, історія, майдан*).

Осмисливши емпіричний матеріал дослідження, переконуємося, що у свідомості учасників психолінгвістичного експерименту концептуалізація феномену нація відбувається не тільки під впливом знань у площині соціально-гуманітарних навчальних дисциплін, а й унаслідок особистих міркувань, спостережень, оцінок суспільної дійсності. Саме особисті емоційні переживання могли породити такі асоціації з нацією, як *родина, братерство, ми, гідність, честь, гордість*. Українське юнацтво усвідомлює надважливість для формування нації єдності та взаєморозуміння. Проте тільки окремі особи розуміють, що саме спільна ідея є інтелектуальним стержнем нації. У середовищі молоді 17–20 років поширене переконання, що нація є насамперед духовною спільнотою, а не просто групою людей, визначеною географічними межами території її проживання. Виокремлення 54,4 відсотками респондентів мови (одnodовності) як базової концептуальної ознаки нації говорить про величезний запит в українців на зміцнення позицій національної мови в суспільному житті, усвідомлення того, що мова є основним компонентом національної ідентичності. Ми схильні вважати, що в асоціюванні 37 % учасників експерименту (вік 17–20 років) нації з державою більшою мірою відіграла роль активна розбудова українцями держави в умовах зовнішньої збройної агресії, що триває сім років, ніж лексикографічна традиція. Підтвердженням цьому знаходимо у вербалізованій 18,5 відсотками концептуальній ознаці незалежності (суверенітету), яка може бути реалізована тільки під захистом національної держави. Визнання тільки 6,6 % опитаних історичного досвіду, зокрема спільної боротьби, націєтворчим чинником може бути пояснене, з одного боку, малим когнітивним досвідом учасників психолінгвістичного експерименту, а з другого – недостатньою увагою в освітній і виховній царині до проблематики історичної пам'яті, героїки історичного минулого України, пошанування інтелектуальної, творчої, ратної величі минулих поколінь. Молодь має знати, що джерелом енергії нації є легендарна слава предків, а самотутній духовний простір нації наповнений присутністю поколінь, що пішли через традиції, звичаї, фольклор, твори мистецтва на історичну тематику.

Зауважимо, що ніхто з учасників експерименту не асоціює націю з певною релігією, цим самим засвідчуючи абсолютне толерування молодого покоління українців свободи віросповідання. Не є для українського юнацтва концептуальною ознакою нації фізична схожість, певні прикмети зовнішності чи поведінки її представників.

Висновки дослідження, перспективи подальших наукових розвідок. Емпіричний матеріал, одержаний методом асоціативного експерименту, розкриває змістове наповнення концепту «нація» у свідомості українського юнацтва, дає уявлення про його домінуючі

смишли, виявляє ті змісли в розумінні цього феномену, які мають перспективу розвитку, допомагає визначити орієнтири освітнього й виховного впливу. Уважаємо, що подальші психолінгвістичні дослідження, здійснені із залученням до експерименту осіб інших вікових груп, будуть корисними для формування стратегій у сфері духовного виробництва та індустрії знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронцова Т. А. Функционирование концептов нация и национальность в русском языковом сознании. *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2017. № 12 (408). *Филологические науки*. Вып. 110. С. 39–45.
2. Кресіна І. Нація. *Політологічний словник* / за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ : МАУП, 2005. С. 523.
3. Леонтьев А. А. Деятельный ум (Деятельность, Знак, Личность). Москва : Смысл, 2001. 380 с.
4. Лісовий В. Нація. *Філософський енциклопедичний словник*. Національна академія наук України Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. Київ : Абрис, 2002. С. 414–415.
5. Пальчикова О. А. Концепт «нация» во французской лингвокультуре второй половины XIX века. URL : <http://www.gramota.net/materials/1/2008/2-1/66.html> (дата звернення: 05.07.2021).
6. Пелагеша Н. Нація чи держава: парадигмальна трансформація осмислення соціально-політичних процесів у країнах пострадянського простору. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. № 3. С.166–175.
7. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Т. 5 : Н–О / ред. тому: В. О. Винник, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1974. 840 с.
8. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи : монографія / [Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С., Астаф'єв А. О., Барков В. Ю.]; ред. В. С. Крисаченко. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2003. 631 с.
9. Longman English Dictionary. URL : <http://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 05.07.2021).
10. Oseander A. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Mith. *International Organizations* 55, 2, Spring 2001. P. 251–287.

REFERENCES

1. Vorontsova T. A. Funktsyonirovanie kontseptov natsia i natsionalnost v russkom yazykovom soznanii. *Vestnyk Cheliabynskoho hosudarstvennoho unyversyteta*. 2017. № 12 (408). *Filologicheskie nauki*. Вып. 110. S. 39–45.
2. Kresina I. Natsiia. *Politolohichnyi slovnyk* / Za red. M.F. Holovatoho ta O.V. Antoniuka. Kyiv : MAUP, 2005. S. 523.
3. Leontev A. A. Deiatelnyi um (Deiatelnost, Znak, Lychnost). Moskva : Smysl, 2001. 380 s.
4. Lisovyi V. Natsiia. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy Instytut filosofii im. H.S.Skovorody. Kyiv : Abrys, 2002. S. 414–415.
5. Palchykova O.A. Kontsept «natsyia» vo frantsuzskoi lynchvokulture vtoroi polovyny XIX veka. URL: <http://www.gramota.net/materials/1/2008/2-1/66.html> (data zvernennia: 05.07.2021).
6. Pelahesha N. Natsiia chy derzhava: paradyhmalna transformatsiia osmyslennia sotsialno-politychnykh protsesiv u krainakh postradianskoho prostoru. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. №3. S.166–175.
7. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh / AN Ukrainskoi RSR, In-t movoznavstva im. O.O. Potebni; redkol.: I.K.Bilodid (holova) [ta in.]. T. 5 : N–O / red. tomu: V. O. Vynnyk, L. A. Iurchuk. Kyiv : Naukova dumka, 1974. 840 s.

8. *Ukrainska politychna natsiia: heneza, stan, perspektyvy : monohrafiia* / [Krysachenko V. S., Stepyko M. T., Vlasiuk O. S., Astafiev A. O., Barkov V. Yu.] ; red. V. S. Krysachenko. Kyiv : Nats. in-t stratehichnykh doslidzhen, 2003. 631 s.

9. Longman English Dictionary. URL : <http://www.ldoceonline.com/> (data zvernennia: 05.07.2021).

10. Oseander A. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Mith. *International Organizations* 55, 2, Spring 2001. P. 251–287.

Павлушенко Ольга Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Павлушенко Ольга Андреевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Pavlushenko Olha, PhD in Philological Sciences, associate professor at the Department of Ukrainian Language, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Мазай Лада Юріївна, аспірантка, асистент кафедри психології й соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Мазай Лада Юрьевна, аспирантка, ассистент кафедры психологии и социальной работы Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Mazai Lada, PhD student, assistant at the Department of Psychology and Social Work, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.10.2021

Статтю прийнято до друку: 18.10.2021

У. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

УДК 811.161.2

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-123-129

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ СТУДЕНТІВ ГАЛИЦЬКОГО КОЛЕДЖУ

Галина Вишневська

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола,
Україна, м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 15
e-mail: vyshnevskagalina@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1266-4114

Лілія Середюк

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола,
Україна, м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 15
e-mail: lilyseredyuk@gmail.com

У статті досліджено лінгвістичні особливості прізвищ студентів Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола. З'ясовано мотиваційні зв'язки, словотвірну будову особових найменувань. Лексико-семантичний метод дав змогу проаналізувати прізвища цього закладу освіти; розкрити роль різних класів онімної лексики у їхньому формуванні; дослідити історію походження; здійснити комплексний аналіз прізвищ та визначити найбільш поширені в коледжі.

Запропонована студія стане початком низки публікацій, присвячених лінгвістичним особливостям прізвищ інших соціальних груп та об'єднань, цікавим матеріалом для історико-етимологічного словника Тернопільщини.

Ключові слова: лінгвістика ономастика, прізвища, власні імена, антропоніми, етимологія, лексико-семантичний аналіз.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФАМИЛИЙ СТУДЕНТОВ ГАЛИЦКОГО КОЛЛЕДЖА

Галина Вишневская

Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола,
Украина, г. Тернополь, ул. Б. Хмельницкого, 15
e-mail: vyshnevskagalina@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1266-4114

Лилия Середюк

Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола,
Украина, г. Тернополь, ул. Б. Хмельницкого, 15
e-mail: lilyseredyuk@gmail.com

В статье проведены исследования лингвистических особенностей фамилий студентов Галицкого колледжа имени Вячеслава Чорновола. Выявлены мотивационные связи, словообразовательное строение личных наименований. Лексико-семантический метод позволил провести анализ фамилий данного учебного заведения; раскрыть роль разных классов анимной лексики в их формировании; исследовать историю происхождения; осуществить комплексный анализ фамилий и определить наиболее распространенные в колледже.

Предложенная студия станет началом ряда публикаций, посвященных лингвистическим особенностям фамилий других социальных групп и объединений, интересным материалом для историко-этимологического словаря Тернопольщины.

Ключевые слова: *лингвистика ономастика, фамилии, имена собственные, антропонимы, этимология, лексико-семантический анализ.*

LINGUISTIC FEATURES OF STUDENTS' SURNAMES OF THE HALYTSKYI COLLEGE

Galyna Vyshnevskya

Halytskyi College named after Viacheslav Chornovil,
Ukraine, Ternopil, Bohdana Khmelnytskoho Str., 15
e-mail: vyshnevskagalina@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1266-4114

Liliia Seredyuk

Halytskyi College named after Viacheslav Chornovil,
Ukraine, Ternopil, Bohdana Khmelnytskoho Str., 15
e-mail: lilyseredyuk@gmail.com

Introduction. *The article examines the linguistic features of students' surnames of the Halytskyi College named after Viacheslav Chornovil and presents findings concerning motivational connections, word-formation structure of students' surnames as well as a generalized characterization of classification of surnames. The lexical-semantic method made it possible to analyze the surnames of this educational institution, to reveal the roles of different classes of onymic vocabulary in the formation of surnames, to explore the history of origin, to carry out a comprehensive analysis of surnames and identify the most common ones in the college.*

Purpose. *The purpose of the study is to carry out a lexical and semantic analysis of students' surnames of the Halytskyi College. To trace the connection of onomastics with linguistic changes of a specific historical period. Describe the features of the creation of surnames using other methods: morphological, syntactic, historical.*

Originality. *The proposed study is the first thorough study of linguistic features of students' last names of the Halytskyi College, which will be the beginning of a series of publications on the linguistic features of other social groups and associations, the study and analysis of Ukrainian surnames and other characteristics of our people reflected in them.*

Results. *It should be noted that the units analyzed by us will be important for the historical and etymological dictionary of Ternopil region. The results of the research can be useful in the study of special linguistic disciplines.*

Methods. *The methodological basis of the study are general scientific methods: analysis, synthesis, induction and deduction, generalization, comparison, analogy, description, classification, explanation, etc.*

Conclusion. *The study found that the most common surnames among students of the Halytskyi College named after Viacheslav Chornovil are specifically Ukrainian, which are formed with the help of appropriate suffixes, phonetic and word-forming changes, as well as misspellings. They preserve important local lore and semantic information about the past of the Ukrainian and other Slavic peoples, about outdated vocabulary, about changes in the meanings of words in the development of the lexical system of the language*

Keywords: *linguistics, onomastics, surnames, proper names, anthroponyms, etymology, lexical-semantic analysis.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ономастичної науки прізвища вважають однією з найважливіших груп антропонімів. Варто наголосити, що саме досліджувані одиниці зберігають вагому країнознавчу й семантичну інформацію про минуле

українського й інших слов'янських народів, застарілу лексику, зміни значень слів у процесі розвитку лексичної системи мови. Саме вони, за словами В. Яснія, «завжди притягують дослідників таємничістю своєї семантики (насамперед складні, “затемнені” деривати!), оригінальністю утворення й словотворчої будови, географією поширення, а подеколи й первісною міфічністю» [11].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Українська антропоніміка має значну кількість студій прізвищ розмаїтих регіонів, а саме: Середньої Наддніпрянщини (Ю. Б. Бабій), Гуцульщини (Б. Б. Близнюк), Донеччини (Н. Ю. Булава), Бойківщини (Г. Є. Бучко), Нижньої Наддніпрянщини (І. І. Ільченко), Полісся (І. І. Козубенко), Рівненської області (Я. О. Пура), Західного Поділля (Н. І. Рульова), Буковинського Подністрів'я (Л. О. Тарновецька), Верхньої Наддністрянщини (І. Д. Фаріон), Закарпаття (П. П. Чучка), Тернопільщини (Д. Г. Бучко, Г. В. Бачинська, Н. О. Свистун).

Актуальність. Дослідження проводиться вперше в Україні. Розкриває походження прізвищ студентів-журналістів Галицького коледжу, а також культуру, історію та інші характерні риси народу, відображені в них.

Виклад основного матеріалу. Ономастика – це лінгвістична дисципліна, яка вивчає власні назви, історію, походження, функціонування в просторі й часі, будову. Дослідник О. Б. Ткаченко переконує: «Українські прізвища мають різноманітну морфологію формування, джерела походження. Найбільш поширеними є прізвища, утворені з суфіксами -ук, -юк і -енко (найпоширеніші на Західному Поліссі, Волині та Поділля) -енко (найпоширеніші на Наддніпрянщині)» [9].

У запропонованій студії зроблено спробу аналізу прізвищ студентів-журналістів різних курсів Галицького коледжу ім. В. Чорновола.

Бакай. Уважають, що належить до поширеного типу слов'янських прізвищ. «Бакаєм в південних районах Росії називали річкову протоку в очеретах. Прізвисько *Бакай* отримав чоловік, що жив біля цієї протоки» [1].

Балан. «Належить до досить поширеної групи єврейських прізвищ, утворених від назв професій або роду діяльності – «банник». У єврейській громаді так називали доглядача мікви – місця для ритуального обмивання» [7].

Безух. Можна віднести до прізвищ, утворених від назв людей з фізичними недоліками («безвухий»), які присвоювали дітям, аби захистити їх від злих сил. «Давалися прізвиська зі значенням прямо протилежним тому, що очікували або бажали батьки для дітей» [10]. Аналогічне прослідковуємо із прізвищем **Клапоушко**.

Прізвище **Братків** належить до стародавнього типу слов'янських сімейних іменувань, утворених від особистих прізвищ. «Братко – утворилося від «брат» [1], подекуди також трапляються творення від *двоюрідний брат, зведений брат, друг, колега, товариш*.

Буда. Етнографічні джерела свідчать, що «у старих документах жителі з цим прізвищем були відомими діячами з російського дворянства. У царя зберігався особливий реєстр княжих і красивих прізвищ, які дарувалися близьким тільки в разі особливих заслуг або заохочення» [3] (часи правління Івана Грозного). Аналогічна ситуація із прізвищем студентки **Капуш**.

Прізвище **Біла** утворено від «білий колір». «У слов'ян так називали охайну людину, яка могла бути білявою і білолицею. Присвоювалося людям, які ведуть праведний спосіб життя. Так само «білими» називалися і люди, які були вільні від сплати податків» [6].

Прізвище **Борщ** походить від слова «борщ». Імовірно, предок володаря цього прізвища був любителем борщу або добре його готував.

Уважають, що антропонім **Войтович** утворено від особистого прізвища і має польсько-білоруське коріння. «Войтом називали начальника, міського чиновника, старшину або виборного старосту в сільському окрузі» [1].

Варнійчук. Прізвища на -ук належать до переліку найпоширеніших серед українців прізвищ. «Східні слов'яни "варником" або "варнічем" називали солеварів, а західні – пивоварів» [2].

Гандзюк – українське прізвище із характерним суфіксом, вважають, що походить від ім'я Гандзя – здрібнілого варіанта імені *Ганна*. Ю. Редько зазначає: «Набагато рідше утворювалися прізвища від жіночих імен. Лише у виняткових випадках: батько був невідомий, помер чи давно виїхав і весь тягар утримання сім'ї і виховання дітей несла мати, а тому діти отримували прізвище від неї» [10].

Основою прізвища **Гнатюк** є церковне ім'я Ігнатій, яке в перекладі з латинської означає «невідомий, вогненний».

Дачишин. У «СУМ» слово «дача» має значення «заміський будинок». Очевидно, що саме так прозвали людину, що жила саме там. За іншою версією, в основі прізвиська Дачишин лежить дієслово «дати» («давати»). В цьому випадку дане прізвисько міг отримати той, хто ніколи не відмовляв, ділився з усіма» [8, с. 214–215]. Згідно із ще однією гіпотезою, походить від українського слова «дачка» – «грошові податкові стягнення; частина податку. Можливо, так прозвали людину, яка займалася збором податків» [1].

Дроздовська. Уважають утвореним «від нецерковного імені *Дрозд*. До введення на Русі християнства наречення дитини ім'ям, що представляє собою назву птаха, було дуже поширеною традицією. Тому, даючи дитині таке ім'я, батьки хотіли, щоб природа сприймала дитину як свого, щоб до неї перейшли ті корисні якості, якими наділений обраний представник фауни» [4]. Аналогічна ситуація із прізвищами студенток **Горобець** та **Воробець**.

Касько. «Чоловіче хрестильне ім'я Касьян (Касіян) в перекладі з латинської означає «порожній». В основу прізвища лягла похідна форма імені Касько. Суфікс *-ко* вказує на українське походження прізвища» [2].

Етимологія прізвища **Кашалупа** «утворено від прізвиська Каша, яке містило вказівку на улюблену страву» [2].

Качерай. «Прізвище веде свій початок від прізвиська Качер, яке походить від чеського *kacer* (селезнь)» [5].

Клебанюк. «У Білорусії Клебаном називали католицького священника, від литовського слова клебонас – священник. Клебан також і великий капелюх, подібний до того, який носили духівники» [2].

Ковтун. Прізвище «вперше з'явилося як прізвисько від українського слова "ковтати", "проковтнути". Це могло бути вказівкою на любов цієї людини до їжі, або ж про манеру їсти швидко» [2].

Колеснік. Очевидно, що пов'язане з ремеслом одного з предків. «Це українська безсуфіксальна форма від професії колісний майстер, який робить колеса» [1].

Красновська. Найпоширеніша версія, що йде «від імені Краса. Це ім'я трапляється практично у всіх слов'янських мовах. Не можна виключити і давньоруське значення слова "красний" – "гарний"» [4].

Кухарик – українське прізвище зі зменшувальним суфіксом *-ик*. Переконані, що є варіантом «професійних» іменувань, оскільки містить вказівку на рід занять. «Можна припустити, що засновник роду Кухар перебував на службі у господарів багатого будинку. Однак імовірно, що прізвисько свідчить про кулінарні таланти засновника прізвища Кухар» [6].

Ленько. «Прізвище *Ленько* веде свій початок від прізвиська *Лінь*. Згідно зі звичаєм, що існував у слов'ян, подібні імена присвоювали дітям з метою захисту від злих сил» [6].

Музика. «Прізвище утворено від прізвиська, яке відноситься до так званих «іменувань», що містить вказівку на рід занять людини» [6].

Нестерова. Дослідники наголошують на князівському походженні прізвища, котре веде свій початок «від канонічного чоловічого давньогрецького імені Нестор, у перекладі означає «який повернувся додому» [2].

Савчук. Прізвище *Савчук* утворено від імені власного і належить до поширеного типу українських прізвищ, яке утворено від *Сава, Саватій, Савелій, Саватій*.

Свідова. «Українське прізвище, що походить із Тернопільської області, села Свідово» [1].

Прізвище **Свергун**, «утворене від українського дієслова "сверготіти" за допомогою суфікса *-ун*. Прізвисько Свергун характеризувало свого носія як дуже товариську людину, любителя поговорити або ж людину, мова якої була дуже квапливою» [6].

Семеншина. Семенець. Очевидно, що основою прізвищ є церковні імена *Симеон* чи *Семен*. «У перекладі зі старогрецького означає "почутий Богом у молитві"» [6].

Середюк. Серeda. «Основою прізвища *Середюк* послужило ім'я *Серeda*, яке утворено від аналогічного загального слова (очевидно, це ім'я вказує на день народження дитини. За старих часів подібні імена, утворені від назв днів тижня, були вельми поширені» [2].

Сотник. Прізвище веде початок від «командира козацької або стрілецької сотні» [6]. Аналогічна ситуація із прізвищем студентки **Капітан**.

Прізвище **Скопик**, за однією з версій, бере свій початок від слова «скоп» зі значенням «натовп», за іншою – баран. «Відноситься до числа «професійних» іменувань, що містять вказівку на рід діяльності – тваринник» [2].

Стебельська. «Походить від слова "стебло" – імені-оберегу, яке володіло, відповідно до язичницьких вірувань слов'ян, магічними властивостями, та здатне взяти на себе все зло» [4]. Існує також версія походження від майстра соломоплетіння.

Ричкун. Пов'язане зі старослов'янським дієсловом «ректи» – «говорити». «Його могла отримати балакуча людина, що володіла плавною, ясною мовою. Однак це прізвисько може походити і від одного з українських слів: «ркіати» – «гарчати», або «рїка» – «рїчка». В такому випадку, прізвисько Ричкун могла отримати людина з голосом, що нагадує рик тварини, або людина, яка жила на березі річки» [6].

Рокіцька – польське від прізвиська *Рокита*, що в перекладі означає «верба» [6]. Прослідковується також від українського слова «рокіц» («низький голос, гучний бас»).

Прізвище **Трофимчук** очевидно, що є утвореним від імені Трохим (Трофим). «Ім'я в перекладі з давньогрецької означає «годувальник». Буквально розумівся як "син Трохима"» [9]. Аналогічна ситуація із **Макар**, де основою прізвища послужило церковне ім'я *Макарій*. **Максімова** – Максим. **Онищук** – Онисько.

Прізвище **Хороленко** утворено від особистого прізвиська *Хорол*. Яке походить від назви міста, розташованого в Полтавській області України. «Сам топонім Хорол, імовірно, походить від сербського прикметника "хрл" – "швидкий". Можливо також, що в його основі лежить іранське *har* – "тексти"» [1]. Саме ж прізвище Хороленко утворилося за допомогою суфікса *-енко* і буквально розумілося як Хоролів син.

Прізвище **Чепіль** має українське походження. «Воно утворене від прізвиська, в основі якого лежить загальне слово "чепель" – «ніж з надламаним кінчиком». Чепель використовували для очищення пеньки (волокон конопель), з яких шили одяг. Таким чином, це прізвисько містить вказівку на рід занять» [2].

Прізвище **Чубко** веде свій початок від прізвиська Чуб, від «дієслова "чубитися" – "бити", "бити кого-небудь, хапаючи за чуб". Так, Чубом називали запальну людину» [6].

Фігель. «Прізвище Фігель веде свій початок від німецького діалектного *figele*, яке в перекладі – "скрипка"» [6].

Щирба. «Щерба – відвар з чого-небудь, рідкий суп, юшку з риби» [1].

Ярош – є полонізованим давньослов'янським ім'ям – Ярослав чи білоруським – Ясь, чи українським – Яць, Яцько. Існує версія, що «основою прізвища Ярош послужило церковне ім'я Ієрофей (від гр. *hieros* – "священний" і *theos* – "бог")» [7].

Яржемська. «Прізвище Яржемська походить від польського слова *jarzmo* – "ярмо". Імовірно, прізвисько Яржем отримав кріпак, наймит. Також так називали того, хто займався дуже важкою фізичною працею (наприклад, бурлака)» [7].

Висновки. Отже, більшість проаналізованих прізвищ студентів-журналістів Галицького коледжу походять від власних імен (*Гандзюк, Семеншина, Семенець, Онищук, Касько, Ярош*). Зафіксовано антропоніми від назв місцевості (*Хороленко, Свідова*) та предметів (*Чепіль, Фігель*). Простежуємо й такі, які виникли як іменування певних фізичних вад (*Безух, Ричкун*) та особливостей (*Ковтун, Свергун, Чубко, Рокіцька, Біла*).

Студенти є носіями прізвищ російського (*Бакай, Максимова*), давньослов'янського (*Братків, Ричкун*), польського (*Красновська, Рокицька, Яржемська*), білоруського (*Войтович, Хороленко*), німецького (*Фігель*), єврейського (*Балан*), чеського (*Качерай*), сербського (*Хороленко*) походження. Трапляються також прізвища від назв професій (*Кухарик, Варнійчук, Музика, Скопик, Сотник, Капітан*) та найменувань їжі (*Кашалупа, Борщ, Щирба*). Поширеними є прізвища, підгрунтям яких слугують орнітологічні назви (*Дроздовська, Горобець, Воробець*), менш активними – прізвища-охоронники (*Ленько, Стебельська*).

Варто зазначити, що студенти Галицького коледжу мають здебільшого українські прізвища, які виникли в українськомовному середовищі в процесі формування українського народу. Неоднаковою є морфологія їхнього утворення, різноманітною – етимологія. Домінують прізвища, утворені за допомогою суфіксів *-ук, -юк* і *-енк(о)* (*Савчук, Середюк, Трофимчук, Гнатюк, Клебанюк*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Карти та походження прізвищ України. Рідні: веб-сайт. URL : <https://ridni.org/karta/> (дата звернення: 22.10.2021).
2. Николаєнко З. Г. Прізвища утворені від власних особових імен. Київ : Наукова думка, 1965. С. 268–273.
3. Новий тлумачний словник української мови : 42000 слів: для студентів вищ. та серед. навч. Закладів: у 4 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Аконті, 1998. Т.1-4.
4. Панцьо С. Є. Прізвища на *-ський* та анропонімії Лемківщини. *Наукові записки. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. С. 54–61.
5. Редько Ю. К. Взаємозв'язок між українськими прізвищами і топонімічними назвами. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 2011.
6. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / за ред. І. Варченко. Київ : Радянська школа, 1968. 257 с.
7. Русанівський В. М. Запозичені імена та прізвища. Київ : Наукова думка, 1980. С. 103–127.
8. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2.
9. Ткаченко О. Б. Українські прізвища із суфіксом *-енко* та споріднені утворення. *Слов'янське мовознавство*. Київ, 1958. С. 25–29.
10. Українські імена та прізвища. Родовід: веб-сайт. URL : <https://clck.ru/ZF2fc> (дата звернення: 15.11.2021).
11. Ясній В. Деякі прізвища Львівщини з погляду походження. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна*. Львів : Вид-во Львівського ун-ту. 2019. Вип. 71. С. 45–54.

REFERENCES

1. Karty ta pokhodzhennia prizvyshch Ukrainy. Ridni: veb-sait. URL: <https://ridni.org/karta/> (data zvernennia: 22.10.2021).
2. Nykolaienko Z. H. Prizvyshcha utvoreni vid vlasnykh osobovykh imen. Kyiv : Naukova dumka, 1965. S. 268–273.
3. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy : 42000 sliv: dlia studentiv vyshch. ta sered. navch. Zakladiv: u 4 t. / uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv : Akonit, 1998. T.1-4.
4. Pantso S. Ye. Prizvyshcha na *-skyi* ta anroponimii Lemkivshchyny. *Naukovi zapysky. Serii : Movoza navstvo*. Ternopil : TDPU, 2003. S. 54–61.
5. Redko Yu. K. Vzaiemozviazok mizh ukrainskymy prizvyshchamy i toponimichnymy nazvamy. Lviv : Vyd-vo Lvivskoho un-tu., 2011.
6. Redko Yu. K. Dovidnyk ukrainskykh prizvyshch / za red. I. Varchenko. Kyiv : Radianska shkola, 1968. 257 s.
7. Rusanivskiy V. M. Zapozycheni imena ta prizvyshcha. Kyiv : Naukova dumka, 1980. S. 103–127.

8. Slovník ukrajinštiny: v 11 tít. / AN URSS. Institut jazykovedy; za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. T. 2. S. 214–215.

9. Tkachenko O. B. Ukrajinštiny prizvyshcha iz sufiksom -enko ta sporidneni utvorennia. *Slovianske movoznavstvo*. Kyiv, 1958. S. 25–29.

10. Ukrajinštiny imena ta prizvyshcha. Rodovid: veb-sait. URL : <https://clck.ru/ZF2fc> (data zvernennia: 15.11.2021).

11. Yasnii V. Deiaki prizvyshcha Lvivshchyny z pohliadu pokhodzhennia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filolohichna*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu. 2019. Vyp. 71. S. 45–54.

Вишневська Галина, кандидат філологічних наук, ст. викладач кафедри видавничої справи та медіакомунікацій Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола (Україна).

Вишневская Галина, кандидат филологических наук, ст. преподаватель кафедры издательского дела и медиакоммуникаций Галицкого колледжа имени Вячеслава Чорновола (Украина).

Vyshnevskya Galyna, PhD in Philology, senior lecturer at the Department of Publishing and Media Communications of the Halytskyi College named after Viacheslav Chornovil (Ukraine).

Середюк Лілія, студентка Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола (Україна).

Середюк Лилия, студентка Галицкого колледжа имени Вячеслава Чорновола (Украина).

Serediuk Liliia, student of the Halytskyi College named after Viacheslav Chornovil (Ukraine).

Стаття надійшла: 29.10.2021

Статтю прийнято до друку: 05.11.2021

УДК 811.161.2'286(478=161.2)

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-129-136

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ГОВІРКИ СЕЛА БОГДАНШТИ БРИЧАНСЬКОГО РАЙОНУ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Інна Гороф'янюк

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9836-8270

У статті запропоновано системний аналіз української говірки с. Богданшти Бричанського району Республіки Молдова, яке розташоване на півночі Молдови, на лівому березі р. Прут, біля кордону з Румунією. Сьогодні в ньому налічується близько 500 мешканців, 80 % з них – українці. Методом зіставного аналізу виявлених у діалектних записах фонетичних, граматичних і лексичних особливостей говірки із теоретичними

розвідками С. Бевзенка, Ф. Жилка, І. Матвіяса, Я. Закревської з'ясовано, що материнською основою анклавної говірки є покутсько-буковинський діалект південно-західного наріччя української мови, а аналізована говірка є репрезентантом буковинського говору. У статті подано характеристику типових фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексико-семантичних особливостей говірки, встановлено збереження багатьох архаїчних мовних фактів. Найбільше їх засвідчено у фонетиці говірки. Більшість морфологічних діалектних особливостей говірки стосується не самої морфологічної системи, а фонетичного оформлення тієї чи тієї граматичної категорії. Лексико-семантична система говірки формується з лексичних одиниць різного походження: власне українська лексика, зокрема архаїзована, запозичення з румунської та російської мов. Спостережено, що окремі лексеми зберігають своє пряме етимологічне значення.

Ключові слова: діалектологія, анклавна говірка, українські говірки в Молдові, говірка с. Богданешти Бричанського району Республіки Молдова, покутсько-буковинський говір, архаїчний мовний факт, фонетичні діалектні риси, граматичні діалектні риси, лексичні діалектні риси.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ УКРАИНСКОГО ГОВОРА СЕЛА БОГДАНЕШТЫ БРИЧАНСКОГО РАЙОНА РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Инна Горофьянюк

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9836-8270

В статье представлен системный анализ украинского говора с. Богданешты Бричанского района Республики Молдова, расположенного на севере Молдовы, на левом берегу Прута, у границы с Румынией. Сегодня в нем насчитывается около 500 жителей, 80% из них украинцы. Методом сопоставительного анализа выявленных в диалектных записях фонетических, грамматических и лексических особенностей говора с работами С. Бевзенко, Ф. Жилко, И. Матвиевса, Я. Закревской установлено, что материнской основой анклавного говора является покутско-буковинский диалект украинского языка, а анализируемый говор является репрезентантом буковинского говора. В статье дана характеристика типичных фонетических, морфологических, синтаксических и лексико-семантических особенностей говора, установлена сохранность многих архаических языковых фактов. Наиболее часто они засвидетельствованы в фонетике говора. Большинство морфологических диалектных особенностей говора касается не самой морфологической системы, а фонетического оформления той или иной грамматической категории. Лексико-семантическая система говора формируется из лексических единиц разного происхождения: собственно украинская лексика, в частности архаизированная, заимствования из румынского и русского языков. Наблюдено, что отдельные лексемы сохраняют свое прямое этимологическое значение.

Ключевые слова: диалектология, анклавный говор, украинский говор в Молдове, говор с. Богданешты Бричанского района Республики Молдова, покутско-буковинский говор, архаический языковой факт, фонетические диалектные черты, грамматические диалектные черты, лексические диалектные черты.

A LINGUISTIC PORTRAIT OF THE UKRAINIAN DIALECT OF BOGDANESHTY, BRICHANSKIY DISTRICT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Inna Horofyanyuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University,

Ostrozhske St. 32, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9836-8270

Introduction. *The Ukrainian language is being actively used and studied in the Republic of Moldova. Today, about 280,000 Ukrainians live in the country, most of them speak Ukrainian on a daily basis.*

In many Moldovan villages, founded through resettlement from different regions of Ukraine, original Ukrainian dialects were created as a result of a complex process of interaction of various dialectal elements introduced by their speakers.

The purpose of our research is a system analysis of the peculiarities of all language levels of the Ukrainian dialect of Bogdaneshty, Brichanskiy district of the Republic of Moldova and the establishment of the mother dialect base of this dialect.

Results. *The village of Bogdaneshty is located in the north of Moldova, on the left bank of the Prut River, near the border with Romania. Today it has about 500 inhabitants, 80% of whom are Ukrainians.*

The article describes the typical phonetic, morphological, syntactic and lexical-semantic features of the dialect, establishes the preservation of many archaic linguistic facts, which have already been lost in the Ukrainian literary language and seldom occur in modern dialects of the South-Western dialect of the Ukrainian language.

Phonetics shows the preservation of [i] as a reflex of the ancient *[y] in the prefix vi-, the preservation of the ancient suffix [j] after the labial, the archaic palatalization of the hissing and [p ']. Most of the morphological dialectal features of the studied dialect do not concern the morphological system itself, not the essence of grammatical categories, but the phonetic form of any grammatical category. Morphological features of the dialect are also conditioned by different directions of grammatical analogy or historical factors, which is most often manifested in specific types of conjugation of words. Lexical-semantic system of the dialect of Bogdaneshty is formed from lexical units of different origins: actually Ukrainian vocabulary, archaic in particular, borrowings from Romanian and Russian. It should be noted that some lexemes retain their direct etymological meaning.

Originality. *The Ukrainian dialect of Bogdaneshty, Brichanskiy district of the Republic of Moldova has not been the subject of analysis by researchers until today.*

Conclusion. *By the method of comparative analysis of revealed phonetic, morphological and lexical features with the theoretical studies by S. Bevzenko, F. Zhyloko, I. Matvias, Ya. Zakrevska it was found out that the Pokutsko-Bukovynian dialect of the South-Western group of the Ukrainian dialects is the mother of the analyzed dialect.*

Keywords: *dialectology, enclave dialect, Ukrainian dialects in Moldova, dialect of Bogdaneshty, Brichanskiy district of the Republic of Moldova, Pokutsko-Bukovynian dialect, archaic linguistic fact, phonetic dialectal features, morphological dialectal features, lexical dialectal features.*

Постановка проблеми. Українська мова в Республіці Молдові активно вживається й досліджується. На території республіки сьогодні проживають приблизно 280 тис. українців, більшість із яких щоденно спілкуються українською. У їхньому мовленні ми можемо спостерігати процес «консервації» мови, тобто її збереження в первісному вигляді, майже без змін в умовах оточення іншою мовою. За законами лінгвальної системи переселенські говірки чинять опір міжмовній інтерференції і максимально зберігають в іншомовному оточенні реліктові мовні явища [14, с. 53–54]. З огляду на це, дослідження українських

говірок Молдови сприятиме глибшому пізнанню карпатських, наддністрянських, волинських, подільських та інших українських говорів. У багатьох молдовських селах, заснованих переселеннями з різних регіонів України, «унаслідок складного процесу взаємодії різнодіалектних елементів, привнесених їх носіями, витворилися самобутні українські говірки, котрі ввібрали в себе окремі риси тієї чи іншої діалектної основи» [11, с. 91]. Тобто матеріал справді унікальний за своєю природою й евристичним потенціалом, але варто визнати, що сьогодні ґрунтовних праць, присвячених українським говіркам у Республіці Молдова зовсім небагато, що й мотивує заглиблюватись у дослідження цієї наукової проблеми й посилює **актуальність** наших студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвагомим унеском в історію дослідження українських говорів на території Республіки Молдова і в українську діалектологію загалом стало створення «Атласу української мови»: дослідження говірок 13 населених пунктів півночі Молдови на фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях виявило, що міжмовна взаємодія закумулювала численні архаїчні українські мовні ознаки на всіх рівнях мовної системи. Після видання АУМ інтерес до вивчення українських говірок на теренах Молдавської Республіки певною мірою зникає. Зацікавленість питанням української анклавної діалектології на теренах Молдови зростає на початку двохтисячних років. Це засвідчують етнолінгвістичні, діалектологічні праці К. С. Кожухар, Д. А. Ігнатенко, О. А. Романчука та ін.

Пропонована розвідка продовжує серію публікацій автора [2; 3; 4; 5; 6], присвячених анклавній українській діалектології.

Метою статті є лінгвістичне портретування особливостей усіх мовних рівнів української говірки с. Богданешти Бричанського району Республіки Молдова, яка до сьогодні не була предметом аналізу дослідників, та встановлення материнської говіркової основи цієї говірки.

Для реалізації задекларованої мети ми послуговувалися такими **методами**: метод польових досліджень застосовано для записування діалектного матеріалу; описовий метод зав змігу з'ясувати особливості функціонування мовних одиниць різних рівнів у говірках; зіставний метод уможливив виявлення зв'язків досліджуваних говірок у Молдові із відповідними говорами південно-західного наріччя української мови; методи аналізу, синтезу й спостереження дозволили виявити й систематизувати фактичний матеріал та здійснити теоретичні узагальнення. **Джерельною базою** розвідки слугували аудіозаписи мовлення носіїв говірки с. Богданешти: Мельничук А. С., 1928 р.н., неосвічена; Попович М. М, 1939 р. н., освіта – 7 класів.⁵

Виклад основного матеріалу. Село Богданешти розташоване на півночі Молдови, на лівому березі р. Прут, біля кордону з Румунією. Сьогодні в ньому налічується близько 500 мешканців, 80% з них – українці. Офіційна мова в комуні, адміністративним центром якої є с. Богданешти, – румунська, проте розмовною мовою всіх жителів комуні є тільки українська. Про історію села відомо дуже мало інформації. Перша письмова згадка про нього припадає на початок ХІХ ст.: відомо, що Богданешти належали до Бричанської волості Хотинського повіту. З попереднього огляду історичних джерел знаємо, що в цій місцевості українці проживали споконвіку.

Фонетична система досліджуваної говірки представлена шестифонемним наголошеним та ненаголошеним вокалізмом такого складу: |a|–|o|–|y|–|e|–|и|–|і|. Спостерігаємо повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [e], [и]: *би^eрут, нати^eран'а, в'іби^eрау, ли^eшили, меⁿ'і, четвеⁿро, мате^r'йал, 'будеⁿм, веⁿ'лика, не^r'е'во'зити, 'дереⁿво, жеⁿ'н'і'ха, сеⁿ'л'і, 'хочеⁿ'ц':а, в'ібеⁿ'рали, неⁿ'че, пшеⁿ'ниці'у, неⁿ'трушку, неⁿ'в'істка, хреⁿ'стили, теⁿ'пер.*

⁵ Автор висловлює щирю подяку Людмилі Петрівні Михальчук – студентці факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за надані аудіозаписи.

Давні [o], [e] у закритому складі здебільшого не переходять в [i] у словах типу *згодна*, *конца*, *дойшло*. Натомість збережений [i] як рефлекс давнього *[y] послідовно вживається в префіксі перед губним [v]: *в'їшоу*, *в'їселили*, *в'їбе^uрайте*, *в'їдв'їнули*. Зауважимо, що Я. В. Закревська підкреслює активне функціонування префікса *ві-* в покутсько-буковинському говорі [10, с. 465].

У говірці виразно представлене явище перезвуку: послідовно виявляється перехід [a] в [e], [и], [i] тоді, коли [a] походить з давнього *ε*: *дев'їт*, *десит*, *хаз'їка*, *хаз'їство*.

Відсутність лабіалізації [e] після м'яких приголосних засвідчена в словоформах *шестого*, *до него*, *їдного*.

У системі консонантизму спорадично фіксуємо появу протетичного [г], як-от: *гобробл'ати*, *го^hнучка*.

Позиційні можливості окремих приголосних фонем чи й цілих груп їх також різні. Так, після губних [б], [п], [в] не постає епентетичний приголосний [л'], а зберігається давній суфіксальний [j]: *на^hрав'їаси*, *л'уб'їу*, *зроб'їат*, *роб'їу*, *оброб'їали*, *зароб'їу*, *сип'їата*, бо з'являється епентетичний [н'] – *на^hземн'ї*. Нерідко сполука [вн] переходить у [мн]: *да^hмно*, *в^hремн'а*.

Свистячі [с] і [ц] у говірці послідовно де палаталізовані в кінці основи та в суфіксах: *же^hнитис*, *мучус*, *кончилос*, *в'з'алос*, *о^hв'ец*, *пер'чицу*, *хлопец*, *ї^hхлопциу*, *в^hрукавицах*, *лавци*, *б'їганица*, *Черн'їв'їци* / *в^hЧерн'їв'їцах*, *помолдовски*.

Звук [р] здебільшого твердий: *звару*, *бура^hки*, *С'їрожа*, *по^hрадком*. Засвідчене й протилежне явище – збереження архаїчної м'якості [р'] у словах *метр'їкі*, *сахар'*, *чет'вер'*, *кр'їчат*. Зберігають давню м'якість і шиплячі, як-от: *ч'їкати*, *у^hч'єра*, що відзначають як фонетичні риси буковинських говірок Ф. Т. Жилко [9, с. 231], С. П. Бевзенко [1, с. 221].

Фіксуємо відсутність переходу зубних приголосних у шиплячі в дієслівних формах: *м'їс'у*, *дом'їс'уйє*, *ход'у*, *мус'у*, *воз'у*.

Субституція приголосних представлена в звукосполуках [п] → [ф], [хв] → [ф]: *картофл'ї*, *сфатило*. В окремих словах засвідчено перехід [т'] → [к']: *д'їкей*, *з'ак'*, *чиск'ат*, *двац'їк'*, *два^hнацїк'*.

Утрата дзвінкості приголосних у кінці слів і перед глухими в середині виявляється непослідовно, напр.: *год*, *замуж*, *п'їдписували*, *т'ажко*, *росказувати*.

Активними є фонетичні варіанти постфікса *-ся*: *-са*, *-си*, *-с*: *не робїц'а то шо си робїло*, *научит'с'а*, *родивси*, *вдалоси*, *же^hнитис*.

Засвідчені також непротиставні діалектні явища у фонетичній системі говірки: афереза – *на^hл'єтрика*, синкопа – *х'т'їла*, *тра*, *с'одн'а*, апокопа – *зара*, *н'їчо*, метатеза – *кїр'ниц'а*, дисиміляція – *трахтор'ї*, *годошк'їу*.

Більшість **морфологічних** діалектних особливостей досліджуваної говірки стосується не самої морфологічної системи, не суті граматичних категорій і типів відмінювання слів, а фонетичного оформлення тієї чи тієї категорії. Зокрема, особливостями фонетики говірки зумовлене вживання дієслів у формах 3-ї особи теперішнього часу та 2-ї особи множини наказового способу з кінцевим приголосним [т] замість [т']: *вїд'їт*, *п'їд'їд'їт*, *пїш'їт*, *вїнуїут*, *кажут*. Специфічні діалектні форми числівників, засвідчені в аналізованих текстах, модифіковані за особливостями фонетичної говіркової системи: *їїден*, *в їдного* *д'їв'їносто*, *ш'їїїс'ат*, *д'їв'їцот*, *с'їмнацїт'*, *ш'їтури*.

Морфологічна категорія роду має типову для українськомовного континууму репрезентацію. Засвідчено поодинокі випадки хитання між іменниками середнього і жіночого роду: *к'їл'а сахар'у с'їмнацїт' л'її/а шо та к'їл'а сахару //*.

У реалізації граматичної категорії числа спостерігаємо залишки двоїнних форм у сполуці форм називного-знахідного відм. з числівниками: *дв'ї се^uст'р'ї*, *дв'ї д'їучин'ї*, *три ч'їтури* *к'їл'ї*.

Низка іменників, займенників жіночого роду різного походження в говірці має в орудному відм. однини закінчення *-оу*: *зо мноу*, *со^hбоу*, *то^hбоу*, *рукоу*, *з ж'їнкоу*, *за тешчоу*. Постання засвідченого варіанта флексії *-оу* від *-оју* мовознавці трактують як

результат спершу повної редукції інтервокального [й], а згодом переходу кінцевого [у] в [ў] [9, с. 80; 1, с. 94].

В орудному відмінку однини спостерігаємо нейтралізацію протиставлення твердість/м'якість кінцевого приголосного основи, а тому в говірці послідовно фіксуємо флексію *-ом*: з *братом Ван'ом*, з *В'ит'ом*, з *хлопц'ом*, *розкал'ом*.

Зворотні дієслова творяться за допомогою постфікса *-си* та його фонетичних варіантів *-са*, *-се*, *-с*, які найчастіше перебувають у препозиції: *си розлити*, *си ст'ройити*, *си в'чити*, *си лишили*, *не си л'ичиў*, *си робило*, *си учи́ти*, *си насапала*, *си спортила*. У говірці ми спостерігаємо, що його позиція відносно дієслова може змінюватися, тобто *-си* може бути в постпозиції: *покайаўси*, *начинаўси*, *договорилиси*, *началоси*, *нарависи*, *наравиласи*, *у́читиси*, *ст'ройівси*, *ловиси*, *дожила си*. Також у говірці зафіксовано явище дублювання постфікса в позиції до та після дієслова (*си робиси*, *си не розд'ілимси*, *си народивса*) або ж уживання зворотних дієслів узагалі без постфікса: *йа бо́йу*, *ми старайем*. Наявність рухомої зворотної частки *-ся* як у постпозиції, так і в препозиції в різних її фонетичних варіантах – характерна риса покутсько-буковинських говірок [10, с. 465].

Творення форми найвищого ступеня порівняння прикметника чи прислівника відбувається за допомогою суфікса *-ишч-*, *-ч-*: *п'із'н'ишче*, *менче*.

У говірці активно вживаються частки *наї* 'нехай', *гаї* 'давай', *маї* 'більш'.

Морфологічні особливості говірки також зумовлені різними напрямками граматичної аналогії, зокрема, відмінювання дієслів II дієвідміни за аналогією до форм I дієвідміни: *приходе*, *возе*.

Відомі в говірці й морфологічні особливості, зумовлені історичними чинниками: збереження давньоруських форм дієслів, як-то: *тепер жи́йу цим по́радком*, *легко жи́йут молод'ож*.

На синтаксичному рівні поширені конструкції знахідного відм. на зразок *х'т'іла д'іўки*, *в'ін маў хлопца*, *хлопец маў п'ят' годошк'іў*. Спостерігаємо також нетипові конструкції: *п'ішла ў роботу*, *ж'інка йому ўмерла*, *бол'іла серцем*, *годна мастити*, *нас було четверо д'ітеї*, *воне не знаєє глину зам'ісити*.

Лексико-семантична система говірки с. Богданешти Бричанського району Республіки Молдова формується з лексичних одиниць різного походження. Спостерігаємо тут як власне українську лексику, так і запозичену з інших мов: із румунської та російської з огляду на історію та лінгвальне оточення. Засвідчено поодинокі румунізми: *кумнат* ← сх.-ром. *sintnát* 'шурин, швагер' [8, с.140], *пр'імар* ← молд. *Primar* 'представник виконавчої влади в адміністративно-територіальній одиниці Республіки Молдови', *гогошари* 'солодкий перець круглої форми' ← сх.-ром. *гогонатэ* 'круглий' [13, с. 135], *гогошар* 'сорт солодкого перцю' [7, с. 95]. Під впливом російської мови, припускаємо, з'явилися в говірці такі російнізми, які можуть сягати ще спільносхіднослов'янського лексичного фонду, проте російський звуковий образ слова засвідчує мовне джерело появи лексеми в говірці: *зан'імалас'а*, *род'ім'іл'і*, *ка'н'ешно*, *оч'ір'ід*, *с'вад'ба*, *бол'н'іца*, *ста'рушка*, *собран'а*, *пр'ідс'ідат'ел*, *зам'ес'т'ім'ел*, *зам'ічат'ел'но*, *хара'шо*.

У говірці засвідчено й цікаві синтагматичні відношення між лексемами, зокрема, дієслово *класти* вживається в значенні 'ставити': *клад'ім воду гр'іти*, *кладут в вогон' і вар'іат*, 'призначити' – *поклали мене шаф'ором*, 'зробити' – *укол поклали*.

І до сьогодні говірка зберігає в лексиці мовну архаїку. Дієслово *уздр'іти* 'побачити' сягає псл. *zbrěti зі вставним [д], що є одним з найдавніших виявів евфонії, який був можливий між свистячим приголосним і наступним [р] [8, с. 256]. Дієслово *п'ід'імити* 'підняти' < псл. *imati 'брати' [8, с. 297].

Загальновідомі лексеми в говірках розширюють семантику. Зокрема прислівник *крепко* активно вживається у значенні 'дуже': *було к'репко за ним жалко*, *к'репко т'ажко було*, *к'репко легко*, *к'репко дорогиї*; дієслово *мати* – 'родити': *праўду С'ірожа ме^ні ска'заў шо ти майеш мати/ вона про'вірила ме^не та й каже да/ клад'ім каже воду гр'іти/ зара вона каже буде мати // (Мельничук А. С., 1928 р. н., неосвічена).*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. З огляду на засвідчені фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні особливості говірки констатуємо, що материнською основою говірки с. Богданешти Бричанського району Республіки Молдова є покутсько-буковинський говір південно-західного наріччя української мови, а за І. Г. Матвіясом, який проводить межу між покутськими й буковинськими говірками на фонетичному, морфологічному й лексичному матеріалі [12, с. 80–81], аналізована говірка є репрезентантом буковинського діалекту. У Республіці Молдова дотепер існує велика кількість населених пунктів, де проживають етнічні українці, які залишаються вірними своїй словесній традиції, системний аналіз чого й визначає перспективу таких досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1980.
2. Гороф'янюк І. В. До характеристики морфологічної системи української говірки с. Булаешти Республіки Молдова. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*: зб. наук. праць. Вінниця : ВДПУ, 2012. Вип. 16. С. 275–283.
3. Гороф'янюк І. В. Лексична архаїка української говірки с. Булаешти Республіки Молдова. *Jahrbuch der IV. Internationalenvirtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht". Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik*. Bd. 2013 Herausgegeben. München; Berlin, 2014. С. 28–35.
4. Гороф'янюк І. Збереження лексичних архаїзмів в українській анклавній говірці. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* / Відп. ред. П.Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2017. С. 73–81.
5. Гороф'янюк І. Лінгвальне портретування українського села Булаешти Республіки Молдова: фонетичні паралелі з подільським говором. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN Oddział w Lublinie* / red. Maria Borciuch, Lubow Frolak. Vol. VII/2012, Lublin, 2012. С. 57–63.
6. Гороф'янюк І. Стійкість і динаміка частин мови в українській говірці с. Булаешти Республіки Молдова. *Relațiile etnoculturale moldo-ucrainene": simpozionul științific internațional în memoria academicianul Constantin Popovici „Relațiile etnoculturale moldo-ucrainene” = „Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки”* / aut.-ed.: Cojuhari V., Cojuhari E. Vol. 2: Probleme actuale de istorie, limbă și cultură a ucrainenilor din Republica Moldova = Актуальні питання історії, мови та культури українців Республіки Молдова. Chișinău : Tipogr. „Elan-Poligraf”, 2016. С. 228–239.
7. Дикционар молдовенеск-рус. / Т. Ф. Челак (ред). Кишинев : Гл. ред. Молдавской Советской Энциклопедии, 1987.
8. Етимологічний словник української мови: у 7 тт. / гол. ред. Мельничук О. С. (Д–Копці). Київ, 1985. Т. 2.
9. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Радянська школа, 1966.
10. Закревська Я. В. Покутсько-буковинський говір. *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 2000. С. 464–465.
11. Кожухар В. Г., Кожухар К. С. Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи). *Українці Молдови. Історія і сучасність*. Chișinău : Elan-Poligraf, 2005. С. 89–108.
12. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ : Наукова думка, 1990.
13. Молдавско-русский словарь / А.Т. Борщ, М.В. Подико, В.П. Соловьёва (ред.). Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1961.
14. Русская диалектная речь в иноязычном окружении. *Динамика структуры современного русского языка*. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. С. 51–61.

REFERENCES

1. Bevzenko S. P. Ukrainiska dialektolohiia: navch. Posib. Kyiv : Vyshcha shkola, 1980.

2. Gorofyanyuk I. V. Do kharakterystyky morfolohichnoi systemy ukrainskoi hovirky s. Bulaieshty Respubliky Moldova. *Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia: zb. nauk. prats. Vinnytsia : VDPU, 2012. Vyp. 16. S. 275–283.*
3. Gorofyanyuk I. V. Leksychna arkhayka ukrainskoi hovirky s. Bulaieshty Respubliky Moldova. *Jahrbuch der IV. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht". Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2013 Herausgegeben. München; Berlin, 2014. P. 28–35.*
4. Gorofyanyuk I. V. Zberezhennia leksychnykh arkhayzmiv v ukrainskii anklavnii hovirtsii. *Dialekty v synkhronii ta diakhronii. Transformatsiia dialektnoho kontynuumu i problemy linhvokolohii / Vidp. red. P.Iu. Hrytsenko. Kyiv : KMM, 2017. S. 73–81.*
5. Gorofyanyuk I. V. Linhvalne portretuvannia ukrainskoho sela Bulaieshty Respubliky Moldova: fonetychni paraleli z podilskym hovorom. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych PAN Oddział w Lublinie / red. Maria Borciuch, Lubow Frolak. Vol. VII/2012. Lublin, 2012. S. 57–63.*
6. Gorofyanyuk I. V. Stiikist i dynamika chastyn movy v ukrainskii hovirtsii s. Bulaieshty Respubliky Moldova. *Relațiile etnoculturale moldo-ucrainene": simpozionul științific internațional în memoria academicianul Constantin Popovici „Relațiile etnoculturale moldo-ucrainene” = „Ukraino-moldovski etnokulturni zviązky” / aut.-ed.: Cojuhari V., Cojuhari E. Vol. 2: Probleme actuale de istorie, limbă și cultură a ucrainenilor din Republica Moldova = Aktualni pytannia istoriï, movy ta kultury ukraïntsiv Respubliky Moldova. Chișinău : Tipogr. „Elan-Poligraf”, 2016. S. 228–239.*
7. Dyktsyonar moldovenesk-rus. / T. F. Chelak (red). Kyshynev : Hl. red. Moldavskoi Sovetskoi Entsyklopedyy, 1987.
8. Etymolohichnyj slovnyk ukrains'koi movy: in 7 t. / holov. red. Mel'nychuk O. S. (D–Koptsi). Kyiv, 1985. Vol. 2.
9. Zhylko F. T. Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy. Kyiv : Radianska shkola, 1966.
10. Zakrevska Ya. V. Pokutsko-bukovynskiy hovir. Ukrainska mova: entsyklopediia. Kyiv, 2000. S. 464–465.
11. Kozhukhar K. S. Ukrainski hovirky v Respublitsi Moldova (zahalna kharakterystyka fonetychnoi systemy). *Ukraintsi Moldovy. Istoriia i suchasnist. Chișinău : Elan-Poligraf, 2005. S. 89–108.*
12. Matviias I. H. Ukrainska mova i yii hovory. Kyiv : Naukova dumka, 1990.
13. Moldavsko-russkyi slovar / A. T. Borshch, M. V. Podyko, V. P. Solovyova (red.). Moskva : Hos. yzd-vo ynostr. y nats. slovarei, 1961.
14. Russkaia dyalektnaia rech v ynoiazychnom okruzhenny. *Dynamiyka struktury sovremennoho russkoho yazyka. Lenynhrad : Yzd-vo Lenynhradskoho un-ta, 1982. S. 51–61.*

Гороф'янюк Інна Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Горофянюк Инна Валентиновна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Inna Horofyanyuk, Ph.D. in Philology, associate professor of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 30.09.2021

Статтю прийнято до друку: 07.11.2021

VI. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 811.161.2'243:291.16:371.315
DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-137-144

РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Оксана Галайчук

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»
Україна, м. Львів, вул. Степана Бандери, 32
e-mail: ok_halaychuk@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8052-6616

У статті досліджено прояви релігійної толерантності під час занять з української мови як іноземної у закладах вищої освіти міста Львова. Проведено опитування викладачів української мови як іноземної з кількох вищих навчальних закладів м. Львова і здійснено аналітичне дослідження стану міжрелігійних відносин між категоріями викладачі /студенти під час занять з української мови як іноземної. Запропоновано шляхи розв'язання ймовірних непорозумінь на ґрунті релігії між студентами та викладачами й запобігання їм.

Ключові слова: українська мова як іноземна, релігійна толерантність, релігійна нетерпимість, опитування, викладання УМІ.

РЕЛИГИОЗНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ ВО ВРЕМЯ ЗАНЯТИЙ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Оксана Галайчук

Международный институт образования, культуры и связей с диаспорой
Национального университета «Львовская политехника»
Украина, г. Львов, ул. Степана Бандеры, 32
e-mail: ok_halaychuk@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8052-6616

В статье исследуются проявления религиозной толерантности во время занятий по украинскому языку как иностранному в высших учебных заведениях города Львова. Проведен опрос преподавателей украинского языка как иностранного из нескольких высших учебных заведений Львова и осуществлено аналитическое исследование состояния межрелигиозных отношений между категориями преподаватели / студенты во время занятий по украинскому языку как иностранному. Предложены пути решения и предупреждения возможных недоразумений на почве религии между студентами и преподавателями.

Ключевые слова: украинский язык как иностранный, религиозная толерантность, религиозная нетерпимость, опросы, преподавание УЯИ.

RELIGIOUS TOLERANCE DURING CLASSES OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Oksana Halaichuk

International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations
of Lviv Polytechnic National University
Stepana Bandery St., 32, Lviv, Ukraine
e-mail: ok_halaychuk@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8052-6616

Introduction. *The article examines the manifestations of religious tolerance during classes of Ukrainian as a foreign language in higher educational institutions of the city of Lviv. It is noted that the groups usually consist of students of different nationalities, languages, cultures and religions, it is the teachers who should become the catalyst that eliminates the manifestations of religious intolerance in the group and prevents their further manifestations.*

Purpose. *The aim of our work is to find out the state of interreligious relations and to suggest ways to resolve and prevent possible misunderstandings on the basis of religion between students and teachers during classes of Ukrainian as a foreign language in Lviv universities.*

Methods. *The latest scientific works that cover the concept of tolerance in the field of pedagogy, philosophy, sociology, religion are analyzed. The main points of the "Declaration of Principles of Tolerance", proclaimed at the UN General Conference on November 16, 1995 in Paris, were recounted.*

Originality. *We present a graph of the growth of the conceptual field of tolerance, starting from the lowest point – the absolute manifestation of intolerance to the extreme upper point – the absolute manifestation of tolerance.*

A survey of teachers of Ukrainian as a foreign language from several higher education institutions in Lviv was conducted. Based on the extended answers, an analytical study of the state of interreligious relations between the categories of teachers / students during classes of Ukrainian as a foreign language and the manifestation of tolerance / intolerance between them.

Results. *It was found that cases of religious intolerance among foreign students of Lviv universities occurred during the teaching of UMI in 35% of surveyed teachers. Some educators purposefully avoid topics and any conversations about religions, as they consider issues of religion private and very delicate. Ways to resolve and prevent possible misunderstandings on the basis of religion between students and teachers during classes of Ukrainian as a foreign language are proposed.*

It is noted that in order to identify a more objective picture of religious tolerance of teachers / students in higher educational institutions during classes of Ukrainian as a foreign language, it is necessary to conduct a survey of students and teachers from all universities in Ukraine where foreign students study.

Conclusion. *The results of the survey gave us the opportunity to realise that the majority of instructors who teach Ukrainian as a foreign language in the leading higher educational institutions of the city of Lviv adhere to the maximum manifestation of tolerance towards foreign students of different religions. Educational material with religious content is selected very carefully, and is used to illustrate specific topics for a better understanding of special disciplines, culture, history and traditional holidays of Ukrainians.*

The results of the survey can be informative for the compilers of textbooks and manuals on UMI on the use of educational texts on religious topics.

Keywords: *Ukrainian language as a foreign language, religious tolerance, religious intolerance, polls, teaching of UMI.*

Постановка проблеми. Особливістю викладання української мови як іноземної (УМІ), як і будь-якої іншої іноземної мови, є студенти, які відрізняються за віковою, етнічною, освітньою, релігійною належністю. Різноманітність життєвих поглядів, звичок, знань не завжди спроможний подолати об'єднувальний елемент – навчання. Під час занять з української мови як іноземної можуть виникати непорозуміння між студентами різних конфесійних та релігійних поглядів і тими, хто вважає себе агностиком, атеїстом тощо або не сповідує жодної релігії. У таких випадках викладач має виявити максимум толерантності, стати своєрідним каталізатором, який нівелює конфлікти та унеможлиблює їхні подальші прояви. Толерантність має бути постійним і невід'ємним складником професіоналізму педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме поняття толерантності неодноразово потрапляло в поле зору педагогів, філософів та соціологів, релігієзнавців, політологів та ін. Толерантності як основній цінності в професійній діяльності вчителя /викладача, методикам

виховання педагогічної толерантності приділяли увагу Т. Варенко[2], А. Молчанова[10], Т. Довга[5], Л. Єфименко[6]. Філософські та соціологічні аспекти толерантності знайшли відображення в працях В. Лісового [9], Т. Сагановської [14], Ю. Іщенко [7], П. Кравченка [8], В. Гамідова [3]. Основні засади релігійної толерантності досліджували В. Гараджа [4], М. Бабій [1], О. Постельжук та М. Кондратюк [12], В. Новік [11], М. Рибачук [13] та ін. Принципи толерантності було задекларовано на засіданнях ЮНЕСКО [16].

Мета нашої роботи – з'ясувати стан міжрелігійних відносин та запропонувати шляхи розв'язання й попередження ймовірних непорозумінь на ґрунті релігії між студентами та викладачами під час занять з української мови як іноземної у львівських закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. 16 листопада 1995 р. держави-члени Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, які зібралися в Парижі на 28 сесію Генеральної конференції, проголосили «Declaration of Principles on Tolerance» (Декларацію принципів толерантності. – О. Г.). Відтоді 16 листопада весь світ відзначає день толерантності.

Відповідно до Статті 1 зазначеного документа, толерантність – це повага, прийняття та розуміння багатой різноманітності культур нашого світу, наших форм вираження та способів поведінки. Цьому сприяють знання, відкритість, спілкування, а також свобода думки, совісті та переконань. Толерантність – це єдність у різноманітності. Це чеснота, яка сприяє досягненню миру та змінює культуру війни на культуру миру. Але толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Це передусім активна позиція, яка ґрунтується на визнанні загальних прав людини та основних свобод інших людей і в жодному разі не може бути використана як посягання на ці основні цінності. Толерантність мають проявляти групи людей та держави, а також і кожна людина. Толерантність передбачає обстоювання прав людини, плюралізму (а отже й культурний плюралізм), демократії та правопорядку. Проте вияв толерантності не означає, що потрібно терпимо ставитися до соціальної несправедливості, відмовлятися від своїх або безумовно приймати чужі переконання. Це означає, що кожен може дотримуватися своїх переконань і визнає, що таке саме право мають інші. Бути толерантним – це визнавати, що люди від природи відрізняються за своїм зовнішнім виглядом, становищем, мовленням, поведінкою і мають право жити в мирі та бути такими, якими вони є. Це також означає, що власні погляди не можна нав'язувати іншим людям [16].

У філософському розумінні «ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від лат. *tolerantia* – терпимість) – термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних). Світоглядною основою Т. є поцінування різноманітності – природної, індивідуальної, суспільної, культурної» [9, с. 642].

Поняття *релігійної толерантності* найчастіше трактують як «не що інше, ніж терпимість і дозвіл прихильників домінуючої релігії на існування інших релігій, хоча на них і дивляться з несхваленням як на неповноцінні, помилкові або шкідливі» [17].

Проте різні групи людей, зважаючи на свої інтереси, можуть розуміти цей термін по-різному, беручи до уваги ширше або вужче його значення. На американському сайті «Scholastic: Parents» було опубліковано інформацію про дослідження «Дізнаємось про світові релігії в державних школах: вплив на ставлення учнів та прийняття громад», яке провели у 2006 р. доктори Еміль Лестер та Патрік Робертс у м. Модесто (штат Каліфорнія). Дослідження передбачало приблизно 350 опитувань та інтерв'ю зі студентами, викладачами, релігійними та громадськими лідерами. Як стверджують дослідники, результати були доволі передбачуваними: більшість дітей, так само, як і дорослі, удають толерантність до тих релігійних груп, які вважають найбільше схожими до своїх. Коли мова заходить про групи «найменше схожих», толерантність «іде на дно» [18]. Відповідно, і в учителів, і в батьків постало питання – як водночас дати дітям знання про різні релігії світу, навчити їх не сприймати як істину альтернативні релігійні погляди, і виховати в них розуміння потреби поважати права інших учнів на вираження своєї релігії.

Деякі вчені вважають, що однією з причин, що провокують міжконфесійне протистояння та перешкоджають налагодженню порозуміння між представниками різних релігійних напрямів, є нетерпимість до іншості, низький рівень толерантності чи взагалі її відсутність [12].

Поняття нетерпимості є протилежним до поняття толерантності. Між ними існують проміжні ланки, які можна умовно зобразити у вигляді висхідного графіка (рис. 1):

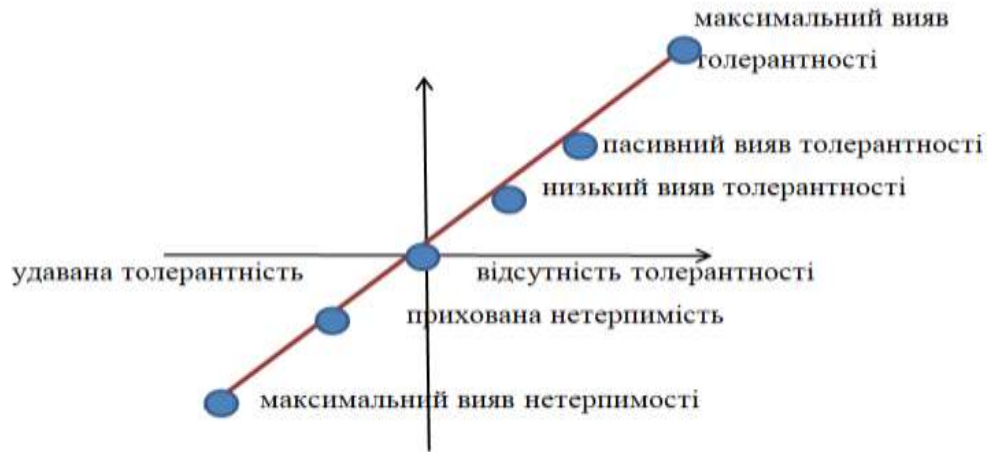

Рис. 1. Графік вияву толерантності.

Варто зазначити, що всі складники точок « $\rightarrow$ » і до точки «0» є небезпечними і небажаними у функціонуванні будь-якого демократичного суспільства. Більшість проміжних точок можуть зміщуватися як униз, так і вгору, залежно від схильності людини. На перший погляд, удавану толерантність можна поставити в позитивне поле, проте, якщо абсолютно нетерпима особа лише вдає із себе релігійно толерантну, це може мати ще більш негативні наслідки, аніж відкриті реакції людини з максимальним виявом нетерпимості.

У нашій статті трактуємо релігійну толерантність як обопільний абсолютний вияв терпимості до представників будь-якої релігії / конфесії під час навчального процесу з боку як викладачів, так і студентів.

Для того аби з'ясувати стан міжрелігійних відносин між групами «викладач – студент» / «студент – студент» у львівських ЗВО під час занять з української мови як іноземної і прояв толерантності / нетерпимості між ними, ми провели опитування викладачів у кількох найбільших вищих навчальних закладах м. Львова. Анкета, укладена у Google Forms, складалася з 12 запитань, кожне наступне було укладене відповідно до відповіді на попереднє. Загалом було отримано 14 анкет з розширеними відповідями від викладачів УМІ, ураховуючи автора публікації.

Унаслідок дослідження нам вдалося з'ясувати, що випадки релігійної нетерпимості між іноземними студентами університетів м. Львова траплялися за час викладання УМІ у 35% опитаних викладачів.

Для усунення такого роду непорозумінь (якщо вони вже виникли – О. Г.) педагоги пропонують різні варіанти розв'язання: викладач має на самому початку роботи зі студентами чітко встановити правила і перелік тем, які не обговорюються на заняттях, як-от: політика чи релігія; намагатися якомога швидше розв'язати суперечку, погасити полеміку; вникнути в ситуацію і знайти правильні слова про повагу один до одного та до віросповідання інших студентів у групі; показати спільні риси релігій і не загострювати ситуацію; викладач повинен швидко і легко змінити тему чи пожартувати і перейти до теми заняття; викладач зобов'язаний уникати конфлікту, дотримуватися нейтралітету; розвести студентів, які конфліктують, у різні групи, у такий спосіб уникнувши подальших проявів нетерпимості.

Окрім цього, майже всі викладачі сходяться на думці, що тема релігії дуже інтимна, приватна, і тому бажано не торкатися її взагалі: «... у міжконфесійних групах треба обережно про це говорити /або не говорити зовсім, якщо студенти нетерпимі», «... тема

релігії дуже особлива і особиста. Ми можемо лише дізнатися, при бажанні, яка релігія у студента чи хто він за віровизнанням лише тоді, коли вивчаємо тексти з архітектури, наприклад: “Храми Львова”, чи “Сакральні будівлі України”», «... тему релігії необхідно обговорювати обережно і лише тоді, коли в аудиторії панує доброзичлива, довірлива атмосфера, коли студенти достатньо знайомі між собою і з викладачем».

Відомим є факт, що особи, які сповідують іслам, зобов'язані виконати обов'язкову щоденну п'ятиразову молитву – саят, або намаз. Для цього існують певні обов'язкові умови, яких потрібно дотримуватися. На наше запитання, як чинять у такому випадку студенти-мусульмани, перебуваючи на навчанні в іншій країні, якщо під час заняття надійшла пора молитви, і як реагують при цьому студенти інших віросповідань, майже половина з опитаних викладачів УМІ відповіли, що на їхніх заняттях не було подібних прецедентів. Ті ж, у кого траплялися такі ситуації, зазначили, що зазвичай і одногрупники, і викладачі з розумінням ставилися до виконання цього ритуалу. Звісно, багато залежить від ставлення до виконання обов'язкової молитви самих студентів. Наприклад, в одних випадках «Студент попереджав (просто відвертався до стіни і промовляв молитву). Інші працювали в цей час», «...одного разу студент попросив на перерві ключ від аудиторії, щоб зробити намаз». В інших – вони просто пропускають заняття. Як засвідчила викладачка із 20-літнім стажем викладання української мови як іноземної: «Студенти-мусульмани 17–18 років не завжди дотримуються релігійних традицій своєї країни в Україні. Вони говорять, що Аллах тут не бачить! Є одиниці, які намагаються слідувати релігійним нормам поза межами дому, і це здебільшого дівчата, рідше – хлопці».

Більшість викладачів сходяться на думці, що нюанси, які стосуються релігійних потреб студентів, варто проговорити на початку заняття, тим самим запобігши можливим непорозумінням.

Якщо заняття з української мови як іноземної збігається з великим релігійним святом студентів-іноземців, вони (приблизно у половині випадків) або приходять на заняття з усією групою і не акцентують на святкуванні, або пропускають заняття, попередивши про свою відсутність заздалегідь. Тут багато залежить від рівня адаптації студента в навчальне середовище, його інкультурації, загальної ситуації в групі та форми навчання і ступеня зацікавленості в предметі (мовні курси, літня школа, університетська дисципліна). Трапляється, що студенти мають офіційну можливість святкувати, отримавши звільнення з деканату. Часом, якщо свято припадає на час сесії, намагаються викликати у викладача розуміння чи почуття жалю, щоб не отримати поганої оцінки.

Інформативними для укладачів підручників і посібників з УМІ виявилися відповіді на запитання щодо використання у своїх навчальних матеріалах текстів на релігійну тематику. Актуальність цієї теми засвідчила О. Сорока в науковій статті, зазначивши, що «останнім часом, з огляду на глобальні проблеми з міжрелігійною, міжконфесійною нетерпимістю, нетолерантністю, ненавистю, можна почути думки-сумніви про доцільність використання християнського компонента в підручниках з української мови як іноземної через те, що така інформація може образити представників інших віросповідань та релігійних спільнот або ж бути їм нецікавою чи неприємною» [15, с. 144]. Авторка ставить логічне питання: чи потрібно подавати християнський компонент у підручники з УМІ, чи зацікавлять вони представників нехристиянських країн, якщо на сьогодні є багато універсального навчального матеріалу, призначеного для роботи в різномовній аудиторії з представниками різних націй та віросповідань [15, с. 144].

Здійснивши аналіз дванадцятьох підручників, виданих провідними львівськими центрами вивчення та дослідження української мови як іноземної, О. Сорока зазначає, що християнська лексика присутня в підручниках з УМІ, адже це частина розповіді про нас, українців. «Більше того, – стверджує дослідниця, – автори намагаються не просто показати

нашу християнську приналежність, а й вибудувати діалог з іншими релігіями, що були чи є на території сучасної України» [15, с. 156].

Проведене анкетування засвідчило, що більшість (72 %) викладачів УМІ українських ЗВО використовують у своїх навчальних матеріалах тексти на релігійну тематику в курсі лінгвокраїнознавства, коли опрацьовують тему звичаїв, традицій, культури чи найбільших релігійних свят українців, а також у курсі УМІ за професійним спрямуванням («*Так, звичайно, використовуємо, особливо для спеціальностей «Будівництво й Архітектура».* Намагаємося надати матеріал загального змісту: про християнство, іудаїзм, мусульманство, буддизм тощо. Акцентуємо увагу на найбільші релігійні споруди світу, як на витвір архітектури, а не вплив релігії на ту чи іншу країну. Студенти-іноземці часто готують презентації про будівлі свого міста, своєї країни і, звичайно, є ризик, що можуть бути провокаційні запитання у групі під час виступу, але все залежить від викладача. За моєї практики жодних конфліктів не було!»). Дехто з педагогів вважає, що найбільш радикальні представники ісламу можуть використовувати навчальні тексти з християнським компонентом як привід розповісти про свою релігію. Також не було свідчень, щоб хтось зі студентів інших віросповідань заперечував проти такого навчального матеріалу, – якраз навпаки, вони із задоволенням вивчають усе, що стосується української культури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати опитування дають змогу зрозуміти, що більшість викладачів, які викладають українську мову як іноземну у провідних закладах вищої освіти міста Львова, дотримуються максимального вияву толерантного ставлення до іноземних студентів різних віросповідань. Навчальний матеріал з релігійним контентом добирають ретельно, використовують його для ілюстрації конкретних тем задля кращого розуміння спецдисциплін, культури, історії та традиційних свят українців. За мінімального прояву релігійної нетолерантності або відразу припиняють суперечку, або розводять учасників конфліктів у різні групи. Для запобігання усім можливим ризикам потенційного прояву нетерпимості на ґрунті релігії проговорюють усі драстичні питання перед початком занять, з'ясовують загальну атмосферу і характер стосунків у групі, ставляться з розумінням до проявів релігійних обрядів і святкувань усіх студентів, незалежно від віросповідання. Незначна частина педагогів намагається зберігати нейтралітет, цілеспрямовано уникаючи тем і будь-яких розмов, які могли б викликати непорозуміння між студентами різних конфесій і релігій, оскільки вважають питання релігії приватним і дуже делікатним.

Очевидно, що для виявлення більш об'єктивної картини проявів релігійної толерантності викладачів /студентів у вищих навчальних закладах під час занять з української мови як іноземної потрібно провести опитування студентської аудиторії, а також викладачів і студентів з усіх ЗВО України, де навчаються іншомовні студенти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій М. Толерантність: теоретичні і практичні засади. *Українське релігієзнавство. Бюлетень*. 1996. № 4. С. 13–23.
2. Варенко Т. К. Виховання педагогічної толерантності майбутніх учителів на основі аксіологічного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : 13.00.07 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. 20 с.
3. Гамідов В. М. Толерантність як прояв світоглядної свободи особистості. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури, 2005. № 51. С. 19–26.
4. Гараджа В. Толерантность и религиозная нетерпимость. *Философские науки*. 2004. № 3. С. 18–31.

5. Довга Т. Педагогічна толерантність як ознака іміджевої позиції вчителя-вихователя. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 10 (Ч. 2). 2014. С. 138–145.
6. Єфименко Л. М. Виховання комунікативної толерантності майбутніх педагогів. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2017. № 43. С. 115–123.
7. Іщенко Ю. А. Толерантність як філософсько-світоглядна проблема. *Філософська і соціологічна думка*. 1990. № 4. С. 44–56.
8. Кравченко П. Толерантність як принцип консолідації вітчизняного соціуму. *Філософські обрії* : науково-теоретичний часопис. Київ, 2000. № 3. С. 89–103.
9. Лісовий В. Толерантність. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Абрис. 2002. 743 с.
10. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
11. Новік В. Релігійно-філософські основи толерантності. *Людина і світ*. 2003. № 7. С. 50–54.
12. Постельжук О., Кондратюк М. Релігійна толерантність як засіб запобігання конфесійних протистоянь в Україні. *Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 9. 2012. С. 217–225.
13. Рибачук М. Шлях до толерантності – через діалог. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2010. № 1/2. С. 10–15.
14. Сагановська Т. Толерантність як важлива складова частина принципу не насилля. *Актуальні проблеми філософії та соціології*: науково-практичний журнал. Одеса, 2017. Вип. 19. С. 95–98.
15. Сорока О. Християнський компонент у сучасних підручниках з української мови як іноземної. *Електронен алманах «Българска україністика»*. Софія, 2020. № 9. С. 143–158. URL : http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/ALMANAH9_RED042021.pdf?fbcl (дата звернення: 5.09.2021).
16. Declaration of Principles on Tolerance. URL : <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000151830> (дата звернення: 7.09.2021).
17. Religious tolerance. URL : Religious tolerance - Wikipedia (дата звернення 3.09.2021).
18. Teaching Religious Tolerance: Maintaining religious tolerance has been a challenge since the dawn of time, so what chance do our kids have? *Scholastic*. URL : <https://www.scholastic.com/parents/family-life/social-emotional-learning/social-skills-for-kids/teaching-religious-tolerance.html> (дата звернення: 12.09.2021).

REFERENCES

1. Babii M. Tolerantnist: teoretychni i praktychni zasady. *Ukrainske relihiieznavstvo*. Biuletен. 1996. № 4. S. 13–23.
2. Varenko T. K. Vykhovannia pedahohichnoi tolerantnosti maibutnikh uchyteliv na osnovi aksiolohichnoho pidkходу : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Khark. nats. ped. un-t im. H.S. Skovorody. Kharkiv, 2011. 20 с.
3. Hamidov V. M. Tolerantnist yak proiav svitohliadnoi svobody osobystosti. *Multyversum. Filosofskiyi almanakh*. Kyiv : Tsentр dukhovnoi kultury, 2005. № 51. S. 19–26.
4. Garadzha V. Tolerantnost i religioznaya neterpimost. *Filosofskie nauki*. 2004. № 3. S.18–31.
5. Dovha T. Pedahohichna tolerantnist yak oznaka imidzhevoi pozytsii vchytelia-vykhovatelіa. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. №10 (Ch.2). 2014. S. 138–145.

УДК 811.112.2+ 811.161.2]25

DOI 10.31652/2521-1307-2021-33-145-153

НАЦІОНАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОЛОРИТ: НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Тетяна Зданюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61
e-mail: zdanyuk.tetyana@kpnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8134-4459

Тетяна Калинюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61
e-mail: kalynka13@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5598-7100

Тетяна Гавловська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61
e-mail: 99tatiana96@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9441-2310

У статті визначено основні підходи до тлумачення поняття «безеквівалентна лексика» та з'ясовано, що більшість науковців розглядають її як специфічний спосіб презентації національної культури певного лінгвосоціуму. До основних видів безеквівалентної лексики відносимо: лакуни, слова-реалії, фонові значення. Проаналізовано прийоми перекладу слів-реалій та на прикладі оповідання «Терен у носі» Івана Франка простежено особливості їх використання. Узагальнено, що контекстуальний переклад є найчастотнішим. Перекладаючи власні назви, автор уміло користується транслітерацією, що дозволяє зберегти національно-історичний колорит новели.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, слова-реалії, прийом, переклад, німецька мова, національно-історичний колорит.

НАЦИОНАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ КОЛОРИТ: НЕМЕЦКО-УКРАИНСКИЕ ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ

Татьяна Зданюк

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
Украина, г. Каменец-Подольский, ул. Огиенко, 61
e-mail: zdanyuk.tetyana@kpnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8134-4459

Татьяна Калынюк

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
Украина, г. Каменец-Подольский, ул. Огиенко, 61
e-mail: kalynka13@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5598-7100

Татьяна Гавловская

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
Украина, г. Каменец-Подольский, ул. Огиенко, 61
e-mail: 99tatiana96@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9441-2310

В статье определены основные подходы к толкованию понятия «безэквивалентная лексика» и установлено, что большинство ученых рассматривают ее как специфический способ презентации национальной культуры определенного лингвосоциума. К основным видам безэквивалентной лексики относим: лакуны, слова-реалии, фоновые значения. Проанализированы приемы перевода слов-реалий и на примере рассказа Ивана Франко «Терновник в ноге» прослежены особенности их использования. Подытожено, что наиболее частым является контекстуальный перевод. При переводе имен собственных автор умело пользуется транслитерацией, позволяющей сохранить национально-исторический колорит новеллы.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, слова-реалии, прием, перевод, немецкий язык, национально-исторический колорит.*

NATIONAL-HISTORICAL COLOUR: GERMAN-UKRAINIAN TRANSLATION PARALLELS

Tatiana Zdanyuk

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Ukraine, Kamianets-Podilskyi, Ohienka Street 61
e-mail: zdanyuk.tetyana@kpnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8134-4459

Tatiana Kalinyuk

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Ukraine, Kamianets-Podilskyi, Ohienka Street 61
e-mail: kalynka13@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5598-7100

Tatiana Gavlovskaya

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University
Ukraine, Kamianets-Podilskyi, Ohienka Street 61
e-mail: 99tatiana96@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9441-2310

Abstract. *The article identifies the main approaches to the interpretation of the concept of “non-equivalent vocabulary”. It has been found that most scholars consider it to be a specific way of presenting the national culture of a particular linguistic society. The main types of non-equivalent vocabulary are lacuna, realia, background meanings. The methods of translating realia are analyzed and the peculiarities of their use are investigated on the example of the story “Blackthorn at the Foot” of Ivan Franko. It is generalized that contextual translation is the most frequent. The author skillfully uses transliteration in the translation of proper names, which allows to preserve the national-historical colour of the short story.*

Relevance. *In the context of the integration processes that are currently actively taking place, translated works are of particular importance, their purpose is to establish equivalent relations between the lexemes of different languages. The relevance of the study lies in the significant difficulties that arise in the process of translating units that do not have counterparts in the language of translation, so non-equivalent vocabulary. Considering the problem of the relationship between word and denotation, linguists also try to answer the question of the existence*

of a kind of ethnocultural layer of vocabulary, but the peculiarities of the functioning of nationally marked vocabulary in the text are still insufficiently studied.

Purpose of the article is to highlight the phenomenon of realia, a description of the main scientific approaches to the disclosure of methods and ways of their translation, analysis of translation features of non-equivalent vocabulary on the example of realia in Ivan Franko's novel "Blackthorn at the foot".

Conclusion. So, translation is difficult work that requires not only skillful use of language, but also knowledge of culture, the specifics of the language of translation. Non-equivalent vocabulary, in particular the realia that represent it, this special layer of the lexical structure of the language, preserves the "spirit" of the people, its national colour. The novel "Blackthorn at the foot" by Ivan Franko successfully demonstrated the author's skill in selecting German equivalents identifying Ukrainian realia.

Keywords: non-equivalent vocabulary, realia, method, translation, the German language, national-historical colour.

Постановка проблеми. У контексті інтеграційних процесів, які наразі досить активні, особливого значення набувають перекладні праці, мета яких полягає у встановленні еквівалентних відношень між лексемами різних мов. Актуальність дослідження зумовлена значними труднощами, які виникають у процесі перекладу одиниць, які не мають відповідників у цільовій мові, тобто безеквівалентної лексики. Розглядаючи проблему співвідношення слова і денотата, лінгвісти намагаються також дати відповідь на питання про існування своєрідного етнокультурного шару лексики, але особливості функціонування національно маркованої лексики в тексті залишаються сьогодні ще недостатньо вивченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першопрохідцями в дослідженні проблем перекладу слів-реалій були С. Влахов, С. Флорін, Л. Латышев, Я. Рецкер, В. Комісаров, С. Бархударов, В. Виноградов. Наукові напрацювання в українському перекладознавстві в контексті інтерпретації лінгвістичної сутності реалій зробили такі науковці, як Р. Зорівчак, Р. Кісь, В. Бабич, О. Яскевич, А. Гнатюк та ін.

Метою статті є висвітлення феномену *realia*, опис основних наукових підходів щодо розкриття методів і способів їхнього перекладу, аналіз особливостей перекладу безеквівалентної лексики на прикладі слів-реалій у новелі Івана Франка «Герен у носі».

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвокультурний аспект вивчення мови охоплює: реалії («...ті факти дійсності, які об'єктивно притаманні лише даній етнокультурній спільноті (назви одягу, будівель, їжі, обрядів тощо)», лакуни, тобто «мінус-факти» дійсності, вагомій відсутності певних позначень, ...та фонові значення («змістові характеристики, що потребують для адекватного розуміння додаткової інформації про культуру даного народу») [2, с. 107].

С. Влахов та С. Флорін у праці «Непереводимое в переводе» дають таке визначення поняття реалії: «Словом «реалія» (від лат. *realis* – «речовий», «дійсний») позначають предмет, річ, що матеріально існує або існувала, часто пов'язану з поняттям життя» [2, с. 7]. Лексичний пласт, що співвідноситься з реаліями (денотатами), специфічними тільки для окремої етнічної (чи етнолокальної) культури або для окремого етнокультурного ареалу, лінгвісти зараховують до безеквівалентних слів.

Український етнолінгвіст Р. Кісь розглядає безеквівалентну лексику як «специфічний (ідіоетнічний, ідіогруповий, властивий тільки локальній лінгвокультурній спільноті) спосіб презентації відношень і зв'язків між номенами (чи то дійсних, чи то конструйованих на рівні лінгвокультурної «павутини» сенсів) усередині специфічної картини світу» [6, с. 198]. Р. Кісь зазначає, що денотатами (референтами) можуть бути не тільки «специфічні артефакти чи аспекти екосфери та фонових знань, але й специфічні уявлення (ідеологеми, міфологеми, етнотейдеми, етнокультурні ситуації (діяльнісно-трудова, обрядова, звичаєва, статусно-рольова тощо), ідіоетнічні дії й способи орудування речами» [6, с. 199].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що поняття «реалія» в лінгвістиці має низку синонімів: «локалізм», «побутове слово», «етнографізм», «слова з культурним компонентом», «фоніві та конотативні слова», «безеквівалентна лексика», «екзотична лексика» тощо. Проте всі вони позначають не те саме, тому варто окреслити межі і точки дотику таких понять, як «безеквівалентна лексика» та «реалії».

На основі терміна «перекладацька еквівалентність», який увів В. Комісаров, і поділу еквівалентів на повні, часткові, абсолютні й відносні (за Я. Рецкером), було розроблене таке трактування поняття «безеквівалентна лексика», а саме: «лексичні (та фразеологічні) одиниці, які не мають перекладацьких еквівалентів у мові перекладу» [7, с. 42]. Слова-реалії входять до складу безеквівалентної лексики як самостійне коло слів, як її підгрупа. Реалії – це слова (і словосполучення), які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого; у якості носіїв національного або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, і тому не піддаються перекладу «на загальній основі», потребуючи особливого підходу» [2, с. 47].

Р. Зорівчак позначає «реалії» як одиниці з дуже місткою фоновою семантикою, маркери національно-культурного контексту [4, с. 58]. У структурному плані дослідниця класифікує слова-реалії в такий спосіб: реалії-одночлени (наприклад, *вечорниці*); реалії-полічлени номінативного характеру (наприклад, *троїста музика*); реалії-фразеологізми (наприклад, *стати під вінок*). З погляду перекладацької практики Р. Зорівчак виділяє: явні та приховані (скриті, латентні) реалії (наприклад, *рушник*) [4, с. 71].

Частиною конотативного значення реалії є «колорит» (лат. *color* – колір) – поняття, яке запозичене в літературознавчу та перекладознавчу термінологію із мистецтвознавства. Так, С. Влахов і С. Флорін позначають колорит як «те забарвлення слова, яке воно отримує завдяки приналежності свого референта до певного народу, країни або місцевості, конкретної історичної епохи на відміну від інших країн, народів, епох» [2, с. 105]. Р. Зорівчак вважає національний колорит цілком конкретною особливістю літературного твору, яка може бути виражена більш або менш яскраво та послідовно [4, с. 43].

На основі запропонованих дефініцій пропонуємо визначення «національно-історичний колорит» як фоново-конотативний елемент семантики та прагматики етнічних лексичних одиниць, який відображає особливості предметного та уявного світів певного етносу у відповідний період.

Л. Латишев виділяє такі способи передачі безеквівалентної лексики: транслітерація (варто й ефективніше поєднувати із описовим (пояснювальним) перекладом); калькування (інколи краще поєднувати з описовим перекладом); описовий (пояснювальний) переклад (недолік – об'ємність); генералізація, приблизний переклад або уподібнення (підбір поняття із семантичною подібністю); допоміжний прийом – примітки перекладача [8, с. 104–107].

Навіть урахувавши той факт, що слова-реалії належать до «безеквівалентної лексики», немає такого слова, яке не можна було б передати, хоча б описово, іншою мовою.

Дослідник зводить можливості перекладу слів-реалій до таких чотирьох основних випадків:

– транслітерація або транскрипція (повна або часткова) – безпосереднє використання слова, яке позначає реалію, або його кореня в написанні літерами своєї мови або в сполученні із суфіксами своєї мови;

– описовий, або перифрастичний, переклад – створення нового слова, складного слова або словосполучення на позначення відповідного предмета на основі елементів і морфологічних відношень, які вже реально існують у мові;

– переклад-уподібнення – використання слова, яке позначає щось близьке (хоча й не тотожне) до іноземного на функціональному рівні;

– «гіпонімічний», або узагальнено-приблизний, переклад – коли слова мови оригіналу, які позначають видове поняття, передаються словами мови перекладу, які називають родові поняття [8, с. 151].

У сучасному перекладознавстві розроблено низку класифікацій методів перекладу слів-реалій. У нашому дослідженні будемо послуговуватися класифікацією, яка запропонована С. Влаховим і С. Флорінім [2, с. 87–92]:

- 1) транскрипція;
- 2) переклад (заміни):

а) неологізм (створення нового слова): калька (запозичення шляхом дослівного перекладу слова чи виразу); напівкалька (часткове запозичення, теж нове слово або вираз, що складається із частин власного матеріалу та матеріалу іноземного слова); освоєння (адаптація іншомовної реалії до норм рідної мови); семантичний неологізм (створене перекладачем нове слово або вираз, яке дозволяє передати зміст реалії; на відміну від кальки не має етимологічного зв'язку з оригіналом);

б) приблизний переклад (передача змісту реалії словом з нульовою конотацією, при цьому втрачається національний колорит): відповідність «рід-вид» (заміна видового поняття родовим, прийом генералізації); функціональний аналог (уведення елемента-назви, яка викличе в отримувача тексту перекладу реакцію, схожу до реакції отримувача тексту оригіналу); опис, пояснення, тлумачення (пояснення змісту реалії);

в) контекстуальний переклад (використання відповідників, які слово може мати в контексті на відміну від тих, що наведені в словнику).

С. Влахов і С. Флорін характеризують визначені ними методи за ступенем ефективності та частотністю вживання. Вони вважають транскрипцію найбільш вдалим методом, хоча й зазначають, що він може ускладнити сприйняття змісту отримувачем тексту тоді, коли доречнішим є переклад. Дослідники вважають, що транскрибування всіх слів-реалій здебільшого є зайвим та лише відволікає увагу читача. Окрім того, варто враховувати небезпеку перевантаження тексту надлишковими необов'язковими реаліями. Отже, транскрибуються ті слова-реалії, які мають високу «семантичну активність» та стилістичну яскравість [2, с. 97–98].

Переклад, зокрема введення неологізму є, на їхню думку, найменш виправданим після транскрипції. Вчені приходять до висновку: «Приблизний переклад реалій застосовується, згідно зібраного нами матеріалу, частіше ніж будь-який інший прийом» [2, с. 90]. На жаль, цей метод призводить до втрати колориту, а тому не є, на нашу думку, завжди адекватним. Науковці мотивують вибір прийому перекладу слів-реалій з огляду на такі передумови: 1) «характер тексту (ураховуються жанрові особливості, а також тип тексту); 2) значущість реалії в контексті (своя або чужа реалія); 3) характер реалії, її місце в лексичних системах мов оригіналу та перекладу; 4) словотвірні можливості мов оригіналу та перекладу, їхні літературні та мовні традиції; 5) читач перекладу (порівняно з читачем оригіналу)» [2, с. 94].

Дослідниця Р. Зорівчак пропонує такі методи відтворення семантико-стилістичних функцій слів-реалій засобами мови-сприймача, які вона класифікує за кількісним співвідношенням застосування на практиці.

Комбінована реномінація (25 %) – спосіб передачі семантики реалії, пов'язаний із лінійним розширенням тексту, що полягає в застосуванні транскрипції з описовою перифразою «(кептар – keptar (Schaffelljackede), полонина – polonyna (Bergwiese), гуцул – Hutsul (jemand, der hoch in den Bergen der Karpatenregion lebt)» [4, с. 123].

Дескриптивна перифраза (20%) – описовий зворот, що не тільки вказує на предмет, а й дає йому частково інтенціональну характеристику: «полонина» – „eine Bergwiese“, «опришок» – „ein Bauernrebell“, «кептар» – „ein bestickter ärmellose Schaffelljackede“ [4, с. 115].

Транскрипція (транслітерація) (15%) – частий та ефективний спосіб передачі слів-реалій мовою перекладу. Невміле його використання зумовлює деякі казуси (наприклад, переклад лексеми «оселедець» англійською мовою як „herring“ на початку ХХ ст. [4, с. 104]).

Ситуативний відповідник (12 %) – оказіональний відповідник, семантичний континуум у якого немає нічого спільного із семантикою реалії мови-джерела [4, с. 139]. Як приклад, лексема «хазяїн» та її німецькомовні ситуативні відповідники: „der Herr, der Hausherr, der Alte, der Inhaber, der Mietherr, der Brotgeber, der Halter, der Wirt, der Besizender“ тощо.

Калькування (11 %) – особливий вид запозичення, коли структурно- семантичні моделі мови-джерела відтворюються поелементарно матеріальними засобами мови-сприймача [4, с. 128].

Гіперонімічне перейменування (9 %) – вид перекладу слів-реалій, пов’язаний із категоризацією денотата, визначенням ізоморфізму частини й цілого, генералізацією. До прикладу, передача українського «лісова німфа» німецьким „die Baumnymphe“ (тут видове поняття «ліс» замінено родовим поняттям «дерево» з мовно-естетичних міркувань).

Транспозицію на конотативному рівні (3 %) застосовують, коли сема локальності не актуалізована в тексті оригіналу, тобто реалію мови оригіналу можна замінити лексемою мови перекладу з місткою конотативною інформацією, з іншим денотативним (проте рівновартим конотативним) значенням («Одарка почервоніла як калина» – „Odarka errötete wie Kalyna “ з поясненням „Kalyna – ist eine Drosselbeere, Symbol der Schönheit der Frauen“ [4, с. 134]).

Метод уподібнення (3%) полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом – реалією мови-переймача („Pyrohu (eine Art der kleinen Knödel)“) [4, с. 135].

Під контекстуальним розтлумаченням реалій (2%) Р. Зорівчак розуміє роз’яснення суті реалій у найближчому контексті. На думку дослідниці, якщо реалія – «художній дріб’язок», без вагомого художнього навантаження, то її можна замінювати гіперонімами, відтворювати методом уподібнення, а інколи навіть пропускати. Якщо реалія – художня деталь тексту, яка активно функціонує в сюжеті, то її калькують, транскрибують, передають засобами описового або комбінованого перекладу [4, с. 142].

Думки перекладознавців щодо доречності застосування конкретних прийомів і методів перекладу різняться. До прикладу, А. Гнатюк переконаний, що висока частотність транскрибування не завжди виправдовує себе, проте інколи посідає не останнє місце для чіткості та доступності тексту [3, с. 91–92]. Л. Бархадуров наголошує на тому, що під час перекладу потрібно зберігати лише ті елементи специфіки, які можуть бути сприйняті як носії «національної й історичної специфіки» [4, с. 130].

Для аналізу обрано новелу Івана Франка з гуцульського циклу «Der Dornim Fusse» («Герен у нозі») та його авторський переклад на українську мову [10]. Використання в його творах слів-реалій зумовлене тим, що вони передавали колорит, дрібніші, відтінкові ознаки, істотні й важливі характеристики певних явищ, саме вони стали тією великою силою в організації його власних мовних багатств і тими засобами, які вселили в його поетичну мову «національний колорит і душу народу» [9, с. 261].

Німецькомовний варіант оповідання був написаний на початку 1902 року для віденської газети «Die Zeit». Напружений сюжет, психологізм, несподівана розв’язка дали підставу редакції назвати цей твір новелою. 1906 року у Львові в «Літературно-науковому віснику», том № 35 новелу «Герен у нозі» надруковано українською мовою [1, с. 242].

Майстерно, з великим наближенням до українського національного колориту Іван Франко вживає реалії, котрі близькі за значенням і структурою до німецьких еквівалентів, зокрема обирає такий прийом, як **переклад (контекстуальний)**, який є у творі найчастотнішим: *Floß* – *дараба*, *Gewinsel* – *лемент*, *Testamen* – *астамент*, *Springwellen* – *гоци*, *Artstock* – *монорець*, *Schluchten* – *звори*, *Rudel* – *череда*, *Balke* – *кльоц*, *Bauch* – *череве*, *Stocke* – *прут*, *Erscheinung* – *примара*, *Ruck* – *штурканець*, *Talkessel* – *видолинок*, *Schriftkundiger* – *писарь*, *Decke* – *джерга*, *Raufbold* – *забіяка*, *Junggesellentagen* – *парубоцькі часи*, *Teufel* – *дідько*, *Aussehen* – *подоба*, *Gedanken* – *гадка*, *Ruhe* – *супокій*, *Außergewöhnliches*

– дивниця, *Übersteig* – перелаз, *Taugenichts* – марнотратник, *Vater* – дідько, *Oheim* – стрик, *Streitaxt* – топирець, *Qual* – мука, *Dornenspitze* – терняка.

У перекладі антропонімів та топонімів автор вдається до **транскрипції та транслітерації**: *Mykola Kučeraniuk* – Микола Кучеранюк, *Čeremoš* – Черемош, *Kuty* – Куту, *Jura* – Юра, *Oleksa Kohutiuk* – Олекса Козутук, *Žabie* – Жаб'є, *Jaseniv* – Ясенів, *Useieriky* – Устеріки, *Krasnoila* – Красноїла, *Petro* – Петро, *Marička* – Марічка, *Suczawa* – Сучава. Привертає увагу топонім *Kuty*, який автор упродовж усього твору при перекладі українською мовою замінює на *Вишниця*, хоч також і трапляється транслітерація *Куту*.

Для увиразнення й посилення особливого національно-культурного колориту Іван Франко **транслітерує** окремі лексичні одиниці з національною символікою: *Huzule* – гуцул, *Huzulenleben* – гуцульське життя, *Huzulenfrauen* – гуцулка, *Kermanuč* – кермануч, *Arsenik* – аршинник, *Rapotez* – панотець, *Klötze* – кльоци.

Прийом **калькування** зафіксовано на прикладі таких лексем: *Giftessern* – отрутоїд, *Quart Schnaps* – кварта горівки, *Flößerhandwerk* – кермануцьке ремесло.

Не часто автор вдається до прийому **пояснення**, уживаючи в українськомовному варіанті слова-реалії, як-от: *Rasen Platz* – мурава, *lärmenden Genossen* – н'яниці та опришки, *ist daran gewöhnt* – не першина, *ist tot* – небіжчик, *badender* – у купелі, *lärmten* – галас.

Ураховуючи специфіку світосприйняття німецькомовного читача, Іван Франко свідомо опускає національні деталі, які відображають реалії, у німецькому варіанті, використовуючи прийом **приблизного перекладу**: *krisanya* – Hut, *polonina* – *Gebirge*, *klekim* – *Geräusch*, *kosovicia* – *Feldarbeit*, *šarpnennja* – *dek Ruck*, *obrubok* – *Balke*, *parubki* – *Männer*, *nutro* – *Innere*, *Tjanka* – *Geist*, *пазуха* – *Hemdärmel*, *небіжка* – *selige*.

Наостанок варто зауважити, що автор уживає в українському перекладі низку реалій, як-от: *трембіта*, *полонина*, *сарака*, *зрібне полотно*, *повстяний капелюх*, *ожиданка*, *косарі*, *молокососи*, *навпроцапи*, *сновида*, *кичера*, *ріль*, *гад*, *кавалок гонталя*, *вівкання*, *рівчак*, *галушки*, *неньо*, *неня*, *припон*, *ватаги*, попри те що вони **опущені** при відтворенні в німецькомовному варіанті. При цьому, звичайно, втрачається національне забарвлення першотвору, його колорит та відчуття історичної дійсності, часу, у який відбуваються події у творі. Чому Іван Франко вирішив пожертвувати реаліями, які ілюструють національно-культурну ідентичність твору – постає питання. Ми можемо лише припустити, що причинами цьому є чи то брак мовних засобів, чи часу, чи ...

Висновки дослідження. Отже, переклад – це клопітка робота, яка вимагає не лише вмілого використання мови, але й знання культури, специфіки мови-перекладу. Безеквівалентна лексика, зокрема слова-реалії, які її презентують, цей особливий пласт лексичного складу мови, зберігає «дух» народу, його національний колорит. На прикладі новели «Терен у нозі» Івана Франка продемонстровано майстерність автора добирати українські слова-реалії до німецькомовних відповідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вівчарик Н. М. Мотив покути/порятунку в оповіданні Івана Франка «Терен у нозі». *Прикарпатський вісник НТШ. Серія: Слово.* № 4 (40)-3 (47). Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, 2017–2018. С. 241–248.
2. Влахов С., Флорін С. «Непереводимое в переводе» Москва : Международные отношения, 1980. 275 с.
3. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. 264 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад : монографія. Львів : Вид-во при ЛНУ, 1989. 216 с.
5. Зорівчак Р. П. Художній переклад в Україні як чинник формування нації: (Спроба історико-літературного осмислення). *Мова, культура та переклад у контексті європейського співробітництва*: зб. наук. праць. Спеціальний випуск. Київ : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2002. С. 129–133.

6. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів : Літопис, 2002. 304 с.
7. Коммисаров В. Лингвистика перевода. Москва : Международные отношения. 1980. С. 101–111.
8. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания : кн. для учителей шк. с углубл. изуч. нем. яз. Москва : Просвещение, 1988. С. 14–131.
9. Яскевич О. К. Особливості використання та перекладу реалій (на матеріалі поеми І. Франка «Лис Микита» та її перекладу англійською мовою). *Молодий вчений*. 2019. № 4.2 (68.2). С. 260–264.
10. Франко І. Збірн. творів: у 50 томах. Київ : Наукова думка, 1976-1986.
11. Paslawska A., Vogel T., Woldan A. (Hrsg.). *Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko*. Lwiw : VNTL-Klasyka, 2016. 300 S.

REFERENCES

1. Vivcharyk N. M. Motyvopokuty/poriatunku v opovidanni Ivana Franka «Teren u nozi». *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Seriia: Slovo*. № 4 (40) / 3 (47). Ivano-Frankivsk : Vydavnytstvo Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu, 2017-2018. S. 241–248.
2. Vlahov S., Florin S. "Neperevodymoe v perevode". Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya. 1980. 275 s.
3. Hnatiuk V. *Narys ukrainskoi mifolohii*. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 2002. 264 s.
4. Zorivchak R. P. *Realii i pereklad*. Monohrafiia. Lviv : Vyd-vopry LNU, 1989. 216 s.
5. Zorivchak R. P. *Khudozhnii pereklad v Ukraini yak chynnyk formuvannia natsii: (Sproba istoryko-literaturnoho osmyslennia)*. *Mova, kultura ta pereklad u konteksti yevropeiskoho spivrobitnytstva* : zb. nauk. pr. Spetsialnyi vypusk. Kyiv : KNU im. T. H. Shevchenka, 2002. S. 129–133.
6. Kis R. *Mova, dumka i kulturna realnist (vid Oleksandra Potebni do hipotezy movnoho relatyvizmu)*. Lviv : Litopys, 2002. 304 s.
7. Kommysarov V. *Lynhvystykaperevoda*. Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya. 1980. S. 101–111.
8. Latyshev L. K. *Perevod: problem teoryy, praktyky i metodyky prepodavaniya*: kn. dlia uchytelishk. suhlyubl. yzuch. nem. yaz. Moskva : Prosveshchenye, 1988. S. 14–131.
9. Iaskevych O. K. *Osoblyvosti vykorystannia ta perekladu realii (na materialii poemy I. Franka «Lys Mykyta» ta yii perekladu anhliskoiu movoiu)*. *Molodyi vchenyi*. 2019. № 4.2 (68.2). S. 260–264.
10. Franko I. *Zbir. tvoriv: u 50 tomakh*. Kyiv : Naukovadumka, 1976-1986.
11. Paslawska A., Vogel T., Woldan A. (Hrsg.). *Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko*. Lwiw : VNTL-Klasyka, 2016. 300 s.

Зданюк Тетяна Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна).

Зданюк Татьяна Викторовна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры немецкого языка Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко (Украина).

Zdanyuk Tetyana Viktorivna, Associate Professor of the Department of German Language of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (Ukraine).

Калинюк Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна).

Калынюк Татьяна Васильевна, кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой немецкого языка Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко (Украина).

Kalyniuk Tetyana Vasylivna, Associate Professor, Head of the Department of German Language of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (Ukraine).

Гавловська Тетяна Анатоліївна, викладач кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Україна).

Гавловская Татьяна Анатольевна, преподаватель кафедры немецкого языка Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко (Украина).

Gavlovska Tetyana Anatoliyivna, lecturer of the Department of German Language of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University (Ukraine).

Стаття надійшла: 22.09.2021

Статтю прийнято до друку: 29.09.2021

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Збірник наукових праць «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)» входить до переліку фахових видань категорії «Б», у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (наказ МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.; додаток 5), ISSN 2521-1293, ICV 2020=57.19. Електронну версію журналу включено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського. Збірник проіндексовано в міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus (IC), Google Scholar.

Збірник виходить двічі на рік – у червні та грудні.

Наукові статті, рецензії на книги, хроніки наукових подій друкуємо українською, англійською та російською мовами.

Проблематика збірника

1. Актуальні питання теорії мови.
2. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації.
3. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики.
4. Лінгвістика тексту. Стилiстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць.
5. Мова сучасних ЗМІ.
6. Проблеми діалектології та ономастики.
7. Актуальні питання зіставної лінгвістики.
8. Перекладознавство та міжкультурна комунікація.

Вимоги до змісту та оформлення статті

І. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ:

1. **Обсяг** відредагованої автором статті – від 8 сторінок (від 15 000 друкованих знаків).

2. **Текст статті** має відповідати вимогам ДАКу України, згідно з яким обов'язковими є основні елементи: **постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок** у визначеному напрямі (їх виокремлюють рубриками в підрядку до тексту).

3. Статтю супроводжують 2 **анотації** українською та російською мовами (середній обсяг анотації українською та російською мовами – не менше як 500 друкованих знаків) та **Abstract** англійською мовою (не менше як 3000 друкованих знаків), де висвітлено актуальність, мету, завдання, результати та висновки дослідження. Якщо стаття не українською мовою, то вона супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менш як 1800 знаків. Анотації та Abstract супроводжують **ключові слова** (до 7 термінів чи терміносполук).

4. Наприкінці публікації подати **References** – список використаної літератури, транслітерованій латиницею (для транслітерації українського тексту варто користуватися офіційним електронним сервісом: <http://ukrlit.org/transliterations>; для транслітерації російського тексту – системою Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).

У статті рекомендуємо здійснювати покликання на публікації в попередніх випусках збірника «Наукові записки ВДПУ. Серія: Філологія (мовознавство)». Архів випусків: (<https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo/arhiv-nomeriv>).

II. ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ:

1. Формат аркуша А4; усі поля – 2 см; шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кеглів (література, анотації, Abstract, References – 12 кеглем), стиль «нормальний» («звичайний»); міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см (в автоматичному режимі); текст друкувати без переносів.

2. Ілюстративний матеріал друкувати *курсивом* без підкреслень та лапок; досліджувана одиниця – *жирним курсивом*; тлумачення окремих слів та понять подавати в лапках «...»; покликання на ілюстративне джерело – у круглих дужках (Т. Шевченко).

3. Обов'язкове розрізнення знаків тире (–) і дефіс (-); використання лапок лише такого формату – «» («текст»); скорочення на зразок *i под., та ін.*, ініціали при прізвищах (напр., О. О. Гнатюк), указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (м. Київ) друкувати через нерозривний відступ (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пропуск). Для уникнення невинуватих інтервалів потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки».

4. У тексті використовувати лапки «...»; якщо трапляються внутрішні й зовнішні лапки, то цитату оформлювати за зразком: «...“...”...»

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії наративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

6. Покликання на наукові джерела в тексті подавати у квадратних дужках із зазначенням порядкового номера джерела та сторінки, напр.: [4, с. 345; 7, с. 37–56].

7. Покликання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках, напр. (3, с. 15).

Послідовність структурних елементів статті:

- перший рядок – шифр УДК (звичайний шрифт, ліворуч);
- наступний рядок – назва статті (великі літери, напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – ім'я та прізвище автора (напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – назва навчального закладу, де працює або навчається автор (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – адреса навчального закладу (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – електронна адреса автора (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – номер автора ORCID iD (звичайний шрифт, по центру) (отримати його можна на сайті <https://ORCID.org/register>);
- через рядок – анотація українською мовою та ключові слова (не менше ніж 500 знаків);
- через рядок – та сама інформація (назва статті, інформація про автора, анотація (не менше як 500 знаків)) російською мовою;
- через рядок – та сама інформація (назва статті, інформація про автора, Abstract) англійською мовою;
- через рядок – основний текст статті з виділеними напівжирним шрифтом в підборку до тексту обов'язковими елементами (див. п. I. 2);
- через рядок – **ЛІТЕРАТУРА**. Список літератури оформлювати з урахуванням розробленого у 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Подавати в алфавітному порядку. Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо;

- наступний рядок – **ДЖЕРЕЛА, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ** (за потреби);

- через рядок – **References**;

- через рядок – інформація про автора: ПІБ повністю, вчене звання, посада, місце роботи українською, російською та англійською мовами.

Ш. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 811.161.2373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У СКЛАДІ МЕТАФОРИ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)

Алла Горобець

Вінницький національний аграрний університет

Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

У статті проаналізовано елементи лексико-семантичного поля «час» ...

Ключові слова:

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ВРЕМЯ» В СОСТАВЕ МЕТАФОРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ МИХАИЛА СТЕЛЬМАХА)

Алла Горобець

Винницкий национальный аграрный университет

Украина, г. Винница, ул. Солнечная, 3

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

В статье проанализированы элементы лексико-семантического поля «время»...

Ключевые слова:

LEXICAL-SEMANTIC FIELD “TIME” IN THE COMPOSITION OF METAPHORS (AS EXEMPLIFIED IN LITERARY WORKS BY MYKHAILO STELMAKH)

Alla Horobets'

Vinnitsia National Agrarian University

Soniachna St., 3, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

Introduction. *The article analyzes ...*

Purpose.

Methods.

Results.

Originality.

Conclusion.

Keywords:

Текст статті ...

Постановка проблеми (у контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор.

Мета і завдання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антомонов А. Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19. Киев, 1987. 215 с.
2. Гурецька М. В. Лексико-семантичне поле «роздратування». *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: Г. Л. Аркушин та ін.]. Луцьк, 2011. № 3: *Філологічні науки. Мовознавство*, Ч. 2. С. 98–102.
3. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ : Вид-во Київського державного лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
4. Дрібнюк О. Т. Функції метафори у публіцистичному стилі. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 8. С. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (дата звернення: 10.01.2020).

REFERENCES

1. Antomonov A. Yu. Issledovanie strukturnoy organizatsii leksiko-semanticheskogo polya : dis. ... kandydata filol. nauk : 10.02.19. Kiev, 1987. 215 s.
2. Huretska M. V. Leksyko-semantychne pole «rozdratuvannia». *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*. Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky; [redkol.: H. L. Arkushyn ta in.]. Lutsk, 2011. № 3: *Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, Ch. 2. S. 98–102.
3. Denysova S. P. Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky. Kyiv : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho lnhvistychnoho un-tu, 1996. 294 s.
4. Dribniuk O. T. Funktsii metafory u publitsystychnomu styli. *Mova i kultura*. 2011. Vyp. 14, t. 8. S. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (data zvernennia: 10.01.2020).

Горобець Алла Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, асистент кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету (Україна).

Горобець Алла Владимировна, аспірантка кафедри українського язика Винницького государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, ассистент кафедри українського и иностранных языков Винницького національного аграрного університету (Україна).

Horobets Alla, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Assistant of the Department of the Ukrainian and Foreign Languages, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine).

IV. УМОВИ ОПЛАТИ

Вартість друку покриває витрати, пов'язані з редагуванням статей, присвоєнням їм DOI, макетуванням та друком журналу. За пересилку збірника сплачує автор (під час отримання його у відділенні «Укрпошти» чи «Нової пошти»).

Оплата здійснюється лише після підтвердження редколегією прийняття статті до друку.

Одноосібні статті докторів наук друкуємо **безкоштовно**.

Кошти переказувати на картку для виплат ПриватБанку **5168 7573 9345 1531** (Раднєвич Юлія Сергіївна).

V. ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Редакційна колегія залишає за собою право на рецензування, редагування і відхилення статей. Статті, оформлені з порушенням вимог, не будуть розглянуті.

За зміст публікації, достовірність викладеної в ній інформації, дотримання автором принципів академічної доброчесності, а також за правильність перекладу та транслітерування відповідальність покладено на автора(ів).

Передрук матеріалів журналу – тільки з дозволу автора й редакції.

Публікація статті в збірнику передбачає автоматичну згоду автора(ів) на розміщення її електронного варіанта на сайті збірника та на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України.

Для опублікування статті потрібно надіслати на e-mail: **naukovizap@gmail.com** (Раднєвич Юлія Сергіївна, тел. 067-878-62-11) такі матеріали:

- 1) оформлену відповідно зазначених вимог статтю (**petrenko.doc**);
- 2) авторську довідку **українською та англійською мовами** (**petrenko_dovidka.doc**): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, у якій працює(ють) автор(и)), електронна адреса автора(ів)), поштова адреса чи відділення «Нової пошти», контактні телефони.
- 3) відсканований чек про оплату публікації (**petrenko_oplata.pdf**);
- 4) відскановану рецензію-рекомендацію наукового керівника, засвідчену печаткою установи, де він працює (для аспірантів і дослідників, які не мають наукового ступеня) (**petrenko_rez.doc**).

VI. КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція збірника «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)», вул. К. Острозького, 32, корп. 1, каб. 313, м. Вінниця, Україна, 21001.

Телефон: (0432) 27-55-89.

<https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo/> – сайт збірника, який містить: політику (мета та завдання) наукового видання; склад редакційної колегії; процедуру рецензування та дотримання редакційної етики; порядок оформлення та подання публікації для оприлюднення;

<http://www.vspru.edu.ua> – сайт університету, де в рубриці «Оголошення» розміщено інформаційний лист, а в рубриці «Наукова робота» – архів випусків збірника;

naukovizap@gmail.com – електронна адреса редколегії для надсилання матеріалів.

Контактні телефони:

(0432) 27-55-89 (деканат);

067 878-62-11 (Раднєвич Юлія Сергіївна – технічний редактор).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 33

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **Є. Б. Барань**
Заступник головного редактора – **С. М. Амеліна**
Відповідальний секретар – **Л. В. Прокопчук**
Літературний редактор (англійська мова) – **О. В. Зарічна**
Технічний редактор – **Ю. С. Раднєвич**

Підписано до друку 2021 р.
Формат 60x84/8
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Гарнітура Times New Roman. ....ум. др. арк.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців серія ДК № 3506 від 25.02.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65
<http://www.planer.com.ua> E-mail: sale@planer.com.ua